

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

KAI BRODERSEN

DÜNYANIN YEDİ HARİKASI

ANTİK ÇAĞ'IN EFSANEVİ SANAT ESERLERİ VE YAPILARI

Runik Bilgi
076

Çeviren: SİMGE HANÇER

RUNIK
KİTAP

DÜNYANIN YEDİ HARİKASI
Antik Çağ'ın Efsanevi Sanat Eserleri ve Yapıları

Kai Brodersen

RUNİK KİTAP

No: 190 | Runik Bilgi Serisi: 76 |

DÜNYANIN YEDİ HARİKASI

Antik Çağ'ın Efsanevi Sanat Eserleri ve Yapıları

Kai Brodersen

ÖZGÜN ADI

Die Sieben Weltwunder - Legendäre Kunst- und Bauwerke der Antike

EDİTÖR

Muhammed M. Albayrak

ÇEVİREN

Simge Hançer

SON OKUMA

Ayten Koçal, Yasemin Önder

KAPAK GÖRSELİ

Rodos Heykeli.

KAPAK TASARIM

Şevket Dönmezoglu

SAYFA DÜZENİ

Oğuz Yılmaz

BASIM VE CİLT

Repar Dijital Matbaası

BASKI

Ağustos 2022 - 1. Basım

ISBN

978-625-7513-70-8

SERTİFİKA NO

40675

© Verlag C.H.Beck oHG, München 1996, 2007

Bu kitabın Türkçe yayım hakları, Verlag C.H.Beck oHG ile yapılan anlaşmayla alınmıştır.

Runik Yayınları, Repar Tasarım
Matbaa ve Reklamcılık
Ticaret Limited Şirketi'nin
tescilli markasıdır

Mimar Sinan Mah.,
Selami Ali Efendi Cad., No: 5
34672 Üsküdar/İstanbul
Tel: 0 (212) 522 48 45

DÜNYANIN YEDİ HARİKASI
Antik Çağ'ın Efsanevi Sanat Eserleri ve Yapıları

Kai Brodersen

Çeviren: Simge Hançer

RUNIK
KİTAP

İÇİNDEKİLER

Teşekkür	7
Önsöz	9
I. Dünyanın Yedi Harikası Fikri	11
II. Mısır Piramitleri	23
III. Babil Surları	37
IV. Babil'in Asma Bahçeleri	49
V. Olimpos'taki Zeus Heykeli	61
VI. Efes'teki Artemis Tapınağı	73
VII. Halikarnas Mozolesi	81
VIII. Rodos'taki Helios Heykeli	87
IX. Pagan ve Hristiyan Dünya Harikaları	95
X. Dünya Harikalarının Rönesansı	113
Kaynakça	121

TEŞEKKÜR

Roma'nın Vatikan şehrinde bulunan Biblioteca Apostolica Vaticana (Görsel 2) ve Münih'te bulunan Staatliche Graphische Sammlung'a (Görsel 3-10), görsellerin kullanılması hususunda verdikleri izin için teşekkür ederim.

Başta Dr. Stefan von der Lahr (Münih) olmak üzere, Dr. Michael Schroeder (Frankfurt am Main), Elsbeth Seibert (Pirmasens), Prof. Dr. Jakob Seibert (Maisach) ve Stefan Spenner'a (Marburg) tavsiye ve yardımları için şükranlarımı sunuyorum.

GÖRSEL 1: Yedi harikanın dünyası.

ÖNSÖZ

“Bunu bilmiyordum!” Orta Çağ’da yaşamış olan bir yazarın kaleme aldığı bir dünya harikaları listesindeki bu haykırış, yazarın kaydettiği iki dünya harikasının hemen yanında yer alır. Bu yazar, antik dünyanın yedi harikasının tam olarak hangileri olduğunu bilmiyordu. Peki, biz farklı mıyız?

Mısır Piramitleri, Babil Surları, Babil’in Asma Bahçeleri, Olimpos’taki Zeus Heykeli, Efes Artemis Tapınağı, Halikarnas Mozolesi ve Rodos’taki devasa Helios Heykeli en antik dünya harikaları listelerine göre dünyanın yedi harikası olarak kabul edilmektedir.

Piramitler dışında bu efsanevi yapıların ve sanat eserlerinin hiçbirisi günümüze ulaşmamıştır. Buna rağmen, antik çağlardan bu yana her zaman insanların hayal gücünde canlılıklarını korumuşlardır. Tarih boyunca dünyanın yedi harikasının hangileri olduğu, hatta dünyanın kaç harikası olduğu soruları farklı şekillerde yanıtlanmıştır. Yedinci baskısını yapan bu kitap da dünya harikalarının ne anlama geldiğini ve onlar hakkında zaman zaman hangi fantastik düşüncelerin var olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Hayal dünyasının en iyi rehberleri, bahsedilen dönemlerde yazılan eserlerin kendileri olduğundan, bu kitapta elbette aralarında yukarıda adı geçen yazar da dâhil olmak üzere Antik ve Orta Çağ yazarları da (tarihçiler, coğrafyacılar, hatipler, hocalar, gezginler ve şairler) kendi görüşlerini öne sürüyorlar.

Hülasa bu kitabı okuduktan sonra dünyanın yedi harikasına rastlayan hiç kimse artık “Bunu bilmiyordum!” diye haykırmayacak...

Kai Brodersen
Mannheim

S EPTIM MIRA

I. ALDIS DIANA IPEISO. QUAM
CONSTITUIT AMAZON.

II. MAUSOLAEUM IN CARIA ALIU
PIS CLXXX. IT INCIRCUTU
PIS CCCC. IDEST SEPULCRU
REGIS. LAPIDI LXXXIII.

III. COLOSSUS RHODI ALIU PIS C.

IIII. LOUIS OLYMPI SACIUS ATKIDIA
EX IDORE ITAURO PIS C.

V. DOMUS REGIA IN ECBATANIS QUAM
MEMNON AEDIFICAVIT LAPIDI
BUS CANDIDIS ET VARIIS AUREO
VINCIS.

VI. MURUS BABYLONIS LATERICO
CIO SULCATUS ET FERRO VINCI
LATIUS PIS XXX. ALIU PIS LXXX.
INCIRCUTU STADIIS DECE. KUNC
REGINA SEMIRAMIS AEDIFICAVIT.

XXXII
I. QUA
CCC LXXXII

FINIS
ORIS SUPER
ARCAE IPSIUS

VII. PYRAMIDIS IN AEGIPTO LATIUS ET ALTIUS
URBIS AEQUANTIS ALTIUDINE MURIS MIRACULO. PIS DE
KADINIA

GÖRSEL 2: Septem Mira: Latince dünya harikaları listesi
(Codex Vaticanus latinus 4929, 149 vd.)

I. DÜNYANIN YEDİ HARİKASI FİKRİ

En Eski Dünya Harikaları Listeleri

20. yüzyılın başlarında Berlin’de, Mısır’daki Abu-sir-el-Melek’te “eski papirüs”ten yapılmış bir mumya tabutunun dağılmasıyla papirüs üzerinde eski Yunanca bir metnin kalıntıları bulunmuştur. Bu metin muhtemelen MÖ 2. yüzyıldan kalmadır ve en önemli yasa koyucular, ressamalar, heykeltıraşlar, bronz dökümcüler, mimarlar ve mühendislerin listelerini, “yedi değerli yapıt” ve büyük adalar, dağlar ile nehirlerin yanı sıra en güzel su kaynakları ve gölleri ihtiva ediyordu.

Bu metni ilk yayımlayan tarafından *Laterculi Alexandrini* adı verilen bu listenin sadece parçaları günümüze ulaşmıştır ve okunabilecek vaziyettedir. Bu kalıntıların önemli bir parçasından aşağıdaki kelimeler anlaşılmaktadır:

O yedi değerli yapıt

(...) Efes’te [bulunan] Artemision;

(...)’da [yer alan] Piramitler; (...)

Halikarnas’ta [bulunan] Mausolus’un mezarı.

Bu papirüs parçası, *Laterculi Alexandrini*’lerin antik dünyanın yedi harikasının bilinen en eski listesini de muhafaza ettiği anlamına gelmektedir. Bu yazılar, burada bile sanat, teknoloji ve dünya harikaları arasında bir bağlantı olduğunu ve Mısır Piramitleri’nin dışında, Efes’te Artemis Tapınağı ve Halikarnas Mozolesi’nin de görülmesi gereken yedi yer olarak tanımlanan “yedi değerli yapıt” arasında yer aldığını göstermektedir.

MÖ 323 yılında Büyük İskender'in ölümünden sonraki çağda pek çok insanın bu değerli yapıtları ziyaret etmeye, tam anlamıyla *gezip görmeye* gitmiş olması çok muhtemeldir, çünkü Helenistik dönemde seyahat etmek, Antik Çağ'da hiçbir zaman olmadığı kadar mümkün olmuştur. Yunan şair Kallimahos, MÖ 3. yüzyılda, Olimpos'taki Zeus Heykeli'ni ziyaret etmek isteyen bir erken dönem turistine aynı şekilde bir papirüs kalıntısıyla parçalar halinde korunmuş ve mısralar halinde heykelin boyutları gibi oldukça teknik bilgiler içeren uğurlama şiiri (Geleitgedicht) yazmıştır. Ayrıca Kallimahos başka deliller sunarak, daha sonra dünya harikaları olarak addedilen en az iki tane *görülmesi gereken yerden* daha söz etmiştir: Efes'te bulunan Artemis Tapınağı ve Delos'taki boynuzlu sunak. Bu sunağı, Tanrı Apollon'un Delos'taki tapınağının önünde bizzat kız kardeşi Tanrıça Artemis için keçiboynuzundan yaptığı söylenmektedir. "Tüm dünya üzerindeki harikalar"ın derlemesi de yine aynı şairden çıkmıştır ancak sunulan parçalara göre bu derleme dünyanın yedi harikasını ele almamaktadır.

Dünyanın yedi harikasının korunabilmiş ilk tam listesi, buna ilişkin bir başlığı olmasa da Heidelberg'deki *Bibliotheca Palatina*'de bulunan bir el yazması vasıtasıyla bize ulaşan ve bundan dolayı *Anthologia Palatina* adını alan bir antolojide yer almaktadır. Aşağıdaki şiir Antipatros'a -Sidonlu Antipatros genellikle MÖ 2. yüzyıl sonlarının yazarı olarak kabul edilir- atfedilmiştir:

Babil'in arabalarla dolaşılan, yüksek surlarına bakıyorum,
sonra Alpheios'taki Zeus'a,
asma bahçelere ve devasa Helios'a
azametle göğe uzanan bir yapı olan o Piramitler'e,
ve Mausolos'un muazzam mezarına.

Fakat Artemis'in bulutların içinde kaybolan o kutsal tapınağı,

gölgede bırakıyordu diğer her şeyi.

Şöyle haykırdım ben de: “Olimpos’un dışında, Tanrı Helios bu kadar büyük bir şey görmedi!”

Antipatros, kitabımızda da ayrıntılı olarak ele alınan dünyanın yedi harikasından, yani Babil Surları, (Alpheios Nehri üzerinde yer alan) Olimpos’taki Zeus Heykeli, Babil’in Asma Bahçeleri, Rodos’taki dev Helios Heykeli, Mısır Piramitler’i ve Halikarnas Mozolesi’nden bahsetmiş ve nihayetinde en önemli yapıt olarak Efes’teki Artemis Tapınağı’nı övmüştür.

Bahsi geçen tüm dünya harikaları, Akdeniz dünya-sının Yunanca konuşulan doğu bölgesinde, Helenistik krallıklarda yer almıştır (bkz. Görsel 1). Bu en eski yedi harikalar listesi, MÖ 292 yılında yapımı tamamlanan (ve 66 yıl sonra meydana gelen bir depremde yıkılan) Rodos Heykeli’ni (bkz. 8. Bölüm) dünya harikalarından sayarken, ondan daha genç olan ve sonraki dönemlerde harika olarak kabul edilen İskenderiye Feneri’nin bu listede olmaması, yedi “değerli yapıt” fikrinin ortaya çıkışının MÖ 3. yüzyılın başları olarak tarihlenebileceği anlamına gelmektedir. “Dünya harikası” kavramı -tespit edebildiğimiz kadarıyla- ilk olarak büyük bölümü kaybolmuş eserinde *septem opera in orbe terrae miranda*, yani “dünyada hayranlık duyulması yedi eser” diyerek bahseden Romalı bilgin Marcus Terentius Varro (MÖ 116-27) tarafından ortaya atılmıştır. Sadece yedi yapıtın söz konusu olması, bu sayının büyük olasılıkla antik çağlardaki görüşlere göre taşıdığı büyük önemden kaynaklanmıştır: Sözcğeli-mi klasik Antik Çağ’da yedi bilgeyi veya Thebai’ye karşı yedileri, Kitab-ı Mukaddes’ten yedi günde yaratılışı ya da yedi yıllık bolluk ve yedi yıllık kıtlığı biliyoruz.

Dünyanın Yedi Harikası Ne Kadar Biliniyordu?

İlk on sayıdan (bir sayısı hariç) herhangi birinin ne bir çarpanı ne de çarpımı olan yedi sayısının önemi için An-

tik Çağ örnekleri kolaylıkla çoğaltılabilir. Ne var ki biz burada dünyanın yedi harikası fikrinin başlangıcından bu yana ne kadar yaygın oluşuyla ilgileniyoruz.

Antik Çağ bilginleri ve şair çevreleri için bu soru pekâlâ yanıtlanabilir. Sicilya’da bulunan Agira (Agyrion) doğumlu ve MÖ 1. yüzyılda bazı bölümleri eski metinlerden derlenmiş büyük, tarihi bir eser yazan Diodoros, örneğin “en ünlü yedi eser arasında yer alan” Mısır Piramitleri’nden haberdardır. Ayrıca bir zamanlar Kraliçe Semiramis tarafından armağan edildiği söylenen (ve artık dünya harikası olarak bahsedilmeyen) Babil’deki bir dikilitaşı da bu yapıtlar arasında zikretmiştir. Öte yandan Diodoros, “en ünlü yedi eserden” biri olarak adlandırmaksızın Babil’in Asma Bahçeleri’ni etraflıca tasvir etmiştir (bkz. 4. Bölüm); eserin tamamı muhafaza edilmediğinden bu en ünlü yapıtlar arasına başka hangilerini dâhil ettiğini bilmemiz mümkün değil maalesef.

MÖ 1. yüzyılın ikinci yarısında Romalı şair Sextus Propertius, dünyanın yedi harikasıdan bazılarının geçiciliğini, kendi eserine (ve bu eserle ölümsüzleştirilen sevgiliye) bahşedilmesi gereken ebedi şöhretle mukayese etmiştir:

Ne mutlu sana, kitabımda övdüğüm güzel!

Şarkılar tanığı olacak senin için cazibenin.

Heybetiyle göklere kadar yükselse de değil Piramitler,

Olimpos gibi, değil Jüpiter’in Elis’teki evi,

Değil görkemli görünümüyle Mausollos’un mezarı,

Dünyevi hiçbir şey zorluklardan ari değildir.

Ya ateş onları yerle bir eder ya yağmur,

Ya fırtınada kendi ağırlıkları yıkar onları.

Ama yok edemez ruhun kazandığı itibarı zaman

Ve şöhrettir geriye tek kalan.

Propertius burada, Mısır Piramitleri'nden (Yunanistan bölgesindeki Elis'te yer alan), Olimpos'taki Zeus Heykeli'nden ve Halikarnas Mozolesi'nden söz etmiştir. Şairin kendisinden genç çağdaşı Romalı mimar Vitruvius, İmparator Augustus'a ithaf ettiği eserinde *septem spectacula*, yani "yedi değerli yapıt"tan biri olan mozolede açıkça bahsetmiştir. Aynı şekilde, Augustus'un yerine geçen Tiberius'a ithaf edilen retorik kitabında Valerius Maximus ve Küçük Asya'da yer alan Amaseia (Amasya) doğumlu Yunan coğrafyacı Strabon da (MÖ 63-MS 15) bu yapıtı ele almıştır. Rodos'taki devasa Helios Heykeli, Babil Surları ile Asma Bahçeler ve Mısır Piramitleri'nin dışında burada sözü edilen Halikarnas Mozolesi de "yedi değerli yapıt" arasında zikredilmektedir. Strabon da Olimpos'ta bulunan Zeus Heykeli ve Efes'teki Artemis Tapınağı'nı tasvir etmiş (bkz. 5-6. Bölüm), ancak dünya harikası olduğuna dair hiçbir imada bulunmamıştır.

Şimdiye kadar adı geçen tüm yazarlar gibi, Strabon'un Romalı meslektaşı, coğrafyacı Pomponius Mela da MS 1. yüzyılın ortalarında mozoleyi *septem miracula*'ya dâhil etmiştir. Ve Propertius gibi, Romalı filozof Lucius Annaeus Seneca (MS 4-65), harikaların geçiciliği konusunu incelemiş, ancak -Propertius'tan farklı olarak- şöhretini övmek için değil, teselli yazısında Polybios'a dünyevi her şeyin geçiciliğini göstermek için bu konuyu ele almıştır.

MS 79 yılında Vezüv Yanardağı'nın patlaması sonucu toprak altında kalan Pompeii amfiteyatrosunun duvarındaki bir yazıttan, dünyanın yedi harikası fikrinin sadece bilginler ve şair çevreleri arasında bilinmediği sonucuna varmak mümkündür. Başarılı bir gladyatörün hayranı buraya şunları yazmıştır:

Kazandın sen tüm çarpışmalarda zafer;

İşte budur yedi harikadan biri!

Dünyanın Yedi Harikası Hangileriydi?

Dünyanın “yedi” harikası olduğu kesindir ancak bunların hangileri olduğu konusu ihtilaflıdır: İskenderiye Feneri (Phalos), şimdiye kadar bahsedilen listelerde yer almazken, Babil’de bulunan Semiramis Dikilitaşı ve Delos’taki boynuzlu sunağın dünyanın unutulmuş harikaları olduğundan bahsetmiştik.

Yukarıda bahsedilen Vezüv Yanardağı patlamasını gözlemlediği sırada hayatını kaybeden bir yazarla dünyanın dört yeni harikasını keşfediyoruz: Romalı bilgin Gaius Plinius Secundus, *Doğa Tarihi* adlı eserinin taşları işlediği 36. kitabında taş yapılar, yani Mısır Piramitleri, İskenderiye Feneri, Mısır’da bulunan labirent, Babil’in Asma Bahçeleri, Mısır’ın yüz kapılı kenti Thebai, Diana (Artemis) Tapınağı, Kyzikos’taki Jüpiter (Zeus) Tapınağı ve hepsinden öte *miracula*, yani harikalarıyla tüm Roma şehri hakkında uzun bir arasöz sunmaktadır. Plinius, daha önce dünya harikaları arasında sayılmayan eserleri burada şöyle aktarmıştır: Birincisi, evvela İskenderiye limanına giden gemcilere ışık sunması amacıyla, aynı zamanda kısa zaman içinde geceleri de deniz feneri olarak hizmet vermesi için Mısır’ın ilk Helenistik dönem kralarının inşa ettiği deniz feneri; ikincisi, Girit labirenti ve tüm labirentler arasında en eskisi ve en büyük örneği olarak övülen Mısır labirenti; üçüncüsü özellikle etkileyici yeraltı yolları ile yüz kapılı Thebai (Mısır) ve dördüncü olarak hava geçiren taş delikleri nedeniyle övülen Kyzikos Tapınağı. Plinius bununla birlikte, başka yerdeki “geleneksel” mozoleyi de *septem miracula* arasına dâhil etmiştir. Görünüşe göre dünyanın yedi harikasına nelelerin dâhil edilmesi gerektiği kesin değildir.

Vezüv Yanardağı patlamasından bir yıl sonra, yani MS 80’de açılan Roma amfiteyatrosuyla ilgili olarak İspanya’da bulunan Bilbilis (Calatayud) şehrinden Romalı şair Marcus Valerius Martialis, daha sonra yedi rakamına aş-

ğıdaki sözlerle yeniden farklı anlamlar yüklemiştir (bkz. Görsel 10). O zamanlar yapı henüz -bugünkü gibi- *Kolezyum* olarak anılmamaktadır, çünkü Orta Çağ'dan itibaren kullanılan bu ismini, İmparator Hadrianus döneminden beri Rodos Heykeli'ni örnek alarak biçimlendirilen ve amfiteyatronun yakınlarında yer alan devasa İmparator Nero Heykeli'nden almıştır. Martial şunları yazmıştır:

Sessiz o barbar Memphis Piramit harikaları karşısında,
ve Asurlular böbürlenmiyorlar Babil'le;

Trivia Tapınağı'nı övmek tembel İyonyalıların işi değil,
Delos o meşhur boynuzlu sunağıyla çıksın ortaya;

ve Karyalılar temiz havada yükselen Mausolus'un mezarını

yıldızlara kadar yükseltmesin ölçüsüzce!

Her yapıt imparatorun amfiteyatrosunun gölgesinde kalıyor;

İlk ve son defa ölümden sonraki şöhret, bu eserle bir bayram havası estirecek!

Martial, büyük olasılıkla "Babil" ile hem surları hem de bu şehrin asma bahçelerini kastediyor ve kuşkusuz Latince "Trivia" ismiyle, Tanrıça Artemis'e ve İyonya'da bulunan Efes Tapınağı'na gönderme yapıyor. Martial'ın burada da sözünü ettiği (Kallimahos tarafından da bahsedilen) Delos'taki boynuzlu sunağı, çağdaşı Chaeronealı Plutarch da "yedi değerli yapıt" arasında saymıştır; buna karşın bu sunak, daha sonraki dünya harikaları listelerine dâhil edilmemiştir.

MS 2. yüzyılda Quintus Curtius Rufus, Büyük İskender'in Latince tarihinde Asma Bahçeleri açıkça "Yunan masallarında övülen harika" (bkz. 4. Bölüm) olarak tanımlarken, çağdaşı Aulus Gellius tarafından mozole yine *septem omnium terrarum spectacula*, yani "dünyanın yedi değerli yapıtı" arasında görülmüştür. Aynı zamanda Ru-

fus, Babil’de bulunan Fırat Köprüsü’nü de “Doğu’nun harikaları”na dâhil eden tek yazardır.

2. yüzyıldan beri bize birçok kez aktarılan yedi harikanın yer aldığı başka bir listede Asma Bahçeler, yerini Pers Kralı II. Kyros’un Ekbatana’daki (Hamaden) sarayına bırakmıştır. Bu görkemli saray, Antik Çağ rivayetlerine göre, Med kralları için altın harçlı taşlardan yapılmış yedi farklı renkli surun ortasına inşa edilmiştir; Kyros’un son Med kralına karşı kazandığı zaferin ardından saray, -yerine geçenler ve Partlar gibi- onu yazlık konut olarak kullanan Kyros’a kalmıştır. Birçok kez aktarılan listede, Kyros’un bu sarayının dışında, aşağıda verilen sıraya göre “bildiğimiz” altı eski yapıyı da görüyoruz: Efes Artemis (Diana) Tapınağı, Halikarnas Mozolesi, Rodos’taki Helios (Güneş Tanrısı) Heykeli, Olimpos’taki Zeus (Jüpiter) Heykeli, Babil Surları ve artık büyüklüğü vurgulanmayan, gelgelelim gölgesi olmamasıyla dikkatleri üzerine çeken Mısır Piramitleri.

MS 2. yüzyılda yazılmış ve Gaius Julius Hyginus’un adıyla gelecek nesillere aktarılmış olan mitolojik kitapta bulunan bu yedi yapının listesi aşağıdaki gibidir:

Yedi harika eser:

Mars’ın [Savaş Tanrısı Ares’in] eşi Amazon kadını Otrere tarafından inşa edilen Efes’teki Diana Tapınağı.

Kral Mausolus’un 80 ayak yüksekliğinde, 1340 ayak genişliğindeki parlak taşlardan yapılan anıtı.

Güneş Tanrısı’nın Rodos’ta 90 ayak yükseklikte bulunan dev tunç heykeli.

Phidias’ın fildişi ve altından yaptığı 60 ayak yükseklikte oturan Olimpos’taki Jüpiter heykeli.

Memnon’un renkli ve beyaz taşlardan altınla birleştirerek inşa ettiği Ekbatana’daki Kral Kyros’un sarayı.

Derketo’nun kızı Semiramis’in, pişmiş tuğla ve kükürtle birleştirilmiş demirden inşa ettirdiği, 25 ayak genişliğinde

de, 60 ayak yüksekliğinde, 300 stadion uzunluğundaki Babil’de bulunan sur.

60 ayak yüksekliğinde, gölgeleri görünmeyen Mısır’daki Piramitler.

Bu listenin diğer versiyonlarında boyutlar farklı şekilde (bir ayak yaklaşık 30 cm, bir stadion 600 ayak, yani yaklaşık 180 m uzunluğunda) aktarılır veya hiç aktarılmaz. Aynı liste ilk olarak kısmen farklı bir düzenlemeyle, sonradan daha kapsamlı olan “dünya üzerindeki harikalar” listesinin eklenmiş olduğu, geç antik dönemde Lucius Ampelius’un yazdığı ders kitabında, ikinci olarak da MS 6. yüzyılda -Plinius gibi- Roma’yı dünya harikalarının tamamını gölgede bırakan şehir olarak öven devlet adamı Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus’un bir emrinde yer almıştır:

Antik dönem anlatıcıları yeryüzünde yalnızca yedi harika yapıt olduğunu söylerler:

Efes’teki Diana Tapınağı [Artemis]; sonrasında yapılan mozolelere adını veren Kral Mausolus’un güzel anıtı; Rodos Kolossosu ismi verilen tunç Güneş Tanrısı [Helios] Heykeli; muteber sanatçı Phidias’ın fildişi ve altından mükemmel biçimde yarattığı Olimpos’taki Jüpiter [Zeus] Heykeli; Memnon’un altınla birleştirdiği taşlardan yaptığı ihtişamlı Med Kralı Kyros’un sarayı; Kraliçe Semiramis’in pişmiş tuğla, kükürt ve demirden yaptırdığı Babil Surları; yapının diğer yüzündeki alanda hiçbir şey görünmediğinden gölgesi kendi varlığını yok eden Mısır’daki Piramitler.

Bu kadar çok şaşırtıcı yapı tek bir şehirde olursa, bunların hepsine birden kim önem verir ki? Her biri eski tarihlere dayandığı için şöhretleri vardı ve zor dönemlerde gün ışığına çıkan ve yeni olan her şey doğal olarak insanlar tarafından olağanüstüymüş gibi vurgulanıyordu. Oysa Roma’nın tamamının bir harika olduğu ifade edilirse, en doğrusu o zaman söylenmiş olur.

Son olarak, Hyginus, Ampelius ve Cassiodorus’un aktardığı, Babil’in Asma Bahçeleri’nin yerini Ekbatana’daki

Kyros'un sarayının aldığı liste, kim tarafından oluşturulduğu bilinmeyen *Septem Mira*'da da bulunmaktadır (bkz. Görsel 2); ancak yazar bunları (çevirimizde süslü parantez içinde yer alan) diğer düzeltmelerle birlikte el yazmasının kenarına sonradan eklemiştir:

Yedi Harika

1. Bir Amazon kadını tarafından yaptırılan Efes'te bulunan Diana Tapınağı.
2. 180 ayak yüksekliğinde ve 400 ayak genişliğinde Karya'da bulunan mozole. Burada parlak taştan yapılmış bir kraliyet mezarı vardır.
3. 105 ayak yüksekliğindeki Rodos Heykeli.
4. Phidias tarafından fildişi ve altından yapılmış, 100 ayak yükseklikte bulunan Olimpos'taki Jüpter.
5. Memnon'un altınla birleştirerek beyaz ve renkli taşlardan inşa ettiği Ekbatana'daki kraliyet sarayı.
6. Kükürt ve demirle yapıştirilmiş, pişmiş tuğladan yapılan 25 {32} ayak genişliğinde, 75 ayak {50 kübit [1½ ayak]} yüksekliğinde, 800 {368} stadion uzunluğundaki Babil Surları. Bu yapıyı Kraliçe Semiramis inşa ettirmiştir {aynı şehrin kalesinin üzerinde yer alan surla yaklaşık aynı yükseklikteki Asma Bahçeler de harikalar arasında kabul edilir}.
7. 600 ayak yüksekliğinde ve genişliğindeki Mısır Piramitleri.

MS 300 yılı civarında Asma Bahçeler de Latin kilise babası Lucius Caelius Firmianus Lactantius tarafından *septem mira* arasında sayılmıştır ve bu yapıtlar, geç antik dönem hatibi Bizanslı Filon (takma) ismiyle kaleme aldığı *Peri tōn hepta theamatōn* [Yedi Görölmeye Değer Parça Üzerine] adlı kitapta -4. yüzyılı etkileyen tarihçi Ammianus Marcellinus'un da Mısır Piramitleri'ni *miracula septem*'e dâhil ettiği gibi- yayımlanmıştır. Dünyanın harikalarıyla ilgili sunduğu bilgileri kitabımızın bölümlerinde eksiksiz alıntıladığımız ve konumuzla ilgili en ayrıntılı kaynak olan bu eser, bir sonraki bölümde kısaca ele alınacaktır.

Filon'un *Peri tōn hepta theamatōn* Adlı Eseri

Dünyanın yedi harikasından her biri [kelimenin tam anlamıyla: değerli yapıtlar], kendi görüşünü bildiren yalnızca birkaç kişi dışında herkesçe kulaktan dolma bilgilerle tanınır. İnsanlar İran'a da seyahat etmeli, Fırat'tan da geçmeli, Mısır'a gitmeli, Yunanistan'da bulunan Elislilerin yanında kalmalı, Karya'daki Halikarnas'a gitmeli, Rodos'u öğrenmeli ve İyonya'daki Efes'i ziyaret etmeli. Her kim bu şekilde dünyayı dolaşırsa ve bu yolculuktan ötürü bitap düşerse, aradan yıllar geçse bile, arzusunu bu şekilde tatmin etmiş olacaktır.

İşte bu yüzden eğitim, insanları yollara dökülme zorunluluğundan kurtardığı ve ruhlarına bir nevi gözler vererek onlara vatanlarındaki güzellikleri gösterdiği için inanılmaz ve büyük bir armağandır. Büyüleyici olan, oralara gidip eserleri bir kez gören biri yola çıktıktan hemen sonra gördüklerini unutuyordu; yani yapıtların ayrıntıları saklıdır ve bunlarla ilgili her anı yok olur. Büyüleyici olan diğer şey ise, insanlar benim sözlerim sayesinde eserin yapılışında hayrete düşüren unsurları ve mevcut özelliğini inceler, tüm sanat eserini bir aynanın içindeymiş gibi seyrederek, böylece görüntülerin o anki özelliklerini kalıcı şekilde zihninde muhafaza eder; yani harikaları ruhuyla görürler.

Art arda anlaşılır bir şekilde dünyanın yedi harikasından her biri hakkında konuşursam ve konuşmalarım dinleyenin bunun kendi görüşü olduğu hissine kapılmasını sağlarsa, söylediklerim ikna edici görünecektir. Çünkü övgüyle karşılanan genellikle sadece budur ve aynı değerde görülene, aynı hayretle de bakılmaz. Yani güzel olan, tıpkı güneş gibi kendisini gölgede bırakan başka hiçbir şeye bakılmasına izin vermez.

Bu önsöze göre yazar, Babil'in Asma Bahçeleri, Mısır Piramitleri, Olimpos'taki Zeus Heykeli, Rodos Heykeli, Babil Surları ve Efes'teki Artemis Tapınağı'nın bu sırayla güzel bir tasvirini yaparak okuyucularını dünya harikalarına zorlu bir yolculuğa çıkarmaktan kurtarmayı denemiştir; yazarın daha önce zikrettiği Halikarnas Mozolesi ise bu sıralamada yer almamıştır.

Kimdi bu yazar? *Peri tōn hepta theamatōn* eserinin yazarı Bizanslı Filon, yaklaşık MÖ 200'lü yıllardan sonra etkili olmuş Yunan bir mühendistir. Filon'un Yunanca yazılarından sadece bir kısmı korunabilmiştir, bununla beraber bu yazılarından anlaşıldığı üzere, Filon'un çalışmaları yalın bir dille kaleme alınmış teknik kitaplar değildir. Sunduğu bilgilerin bazıları, sözelimi kitapta yapımlarından bahsedilen bazı savaş makineleri, günümüzde yeniden üretilebilecek kadar kesin ve titiz bir biçimde hesaplar yapılarak anlatılmıştır.

Dünyanın yedi harikası konusu Filon ismiyle günümüze kadar gelmiştir, bu harikaların ayrıntılı şekilde sunulan bilgileri de -örneğin Rodos Heykeli hakkındaki ayrıntılı bilgi (bkz. 8. Bölüm)- yazarın teknik ilgisini yansıtmaktadır. Yazarın bakış açısına göre dünyanın yedi harikasının tamamına seyahat etmek gerektiği gerçeğinin de onun Bizanslı olmasıyla örtüştüğü söylenmektedir (bkz. Görsel 1); dili, konuşma türüne uygun, yani teknik bir kitap kadar yalın olmaktan ziyade gösterişlidir.

Bununla birlikte "saf bir sanat ürününü temsil eden dilin doğallıktan uzak olması, çok kelimeyle az şey anlatma ve anlamsız gerekçeler sunma yeteneği", eserin gerçek yazarının Helenistik dönem mühendisi Bizanslı Filon değil, bir geç antik dönem hatibi olduğunun göstergesi olarak kabul edilmiştir. Filon'un geç antik dönemde Olimpos'taki Zeus Heykeli'ni tasvir etmesi gibi, neredeyse "Helladik dönem"den itibaren bu hayranlığın devam etmesi de beklenebilmektedir (bkz. 5. Bölüm).

Filon'dan sonraki dönemde dünyanın yedi harikası fikrinin peşine düşmeden önce, Filon'un da yaptığı gibi dünya harikalarının her birini ayrı ayrı ele almamız yerinde olacaktır. Buna ek olarak biz de sözcükler aracılığıyla "tüm sanat eserlerini bir aynanın içindeymiş gibi" göstermeyi, böylece okuyucunun "bu görüntülerin o anki özelliklerini kalıcı şekilde zihninde muhafaza etmesini" ve kendi fikrini üretmesini sağlayabilir miyiz?

II. MISIR PİRAMİTLERİ

Antik Dönem Kral Mezarları

Büyük İskender, MÖ 10 Haziran 323 akşamı çıktığı muazzam seferinde -o zamanlar 33 yaşında bile değildi- eski hükümdar şehri Babil’de hayatını kaybetmeden önce dünyanın sekizinci harikasını planlamıştı. İskender, babası Makedonya Kralı II. Philipp için -ki bunu ilk olarak MÖ 1. yüzyıldan Agira doğumlu Yunan tarihçi Diodoros’un eserinde görüyoruz- “en önemli yedi yapıt arasında sayılan Mısır’daki en büyük yapılardan olan ve piramide benzeyen” bir anıt mezar yaptırmak istemiştir.

Antik dönem Mısır firavunlarının mezarları olan -antik dönem ve modern gezginlerin, en önemlilerinin Kahire yakınlarındaki günümüz Giza’sına yakın bulunan antik Memphis’in çevresinde yer aldıklarını düşündükleri- Piramitler, bugün ayakta kalan dünyanın tek antik harikasıdır. Bir zamanlar sahip olduğu pürüzsüz, pırıl pırıl, beyaz (sadece birinin alt kısmındaki taş katmanları koyu kaplı olan) dış yüzeyini büyük ölçüde yitirmesine ve bazı yapısal hasarlara rağmen Piramitler günümüze kadar anıtsallığından neredeyse hiçbir şey kaybetmemiştir. Uzun, yükseltilmiş bir rampa kullanarak mı taşların içerisine yerleştirilen balçıktan yapılmış spiral katman yardımıyla mı yoksa kaldıraç görevi gören kaldırma düzeneği, yani basit ama büyük mekanizmalarla mı yapılmıştı, hâlâ gizemini korumaktadır.

Memphis’teki en büyük piramit, Firavun Keops’a aittir (MÖ 2551-2528); kenar uzunluğu yaklaşık 230½ m olan bir kare üzerinde yaklaşık 146½ m yüksekliğindedir. Ya-

nında, 215¼ m kenar uzunluğu ve 143½ m yüksekliğiyle Keops'tan az bir farkla daha küçük boyutta, kendisinden sonra yerine geçen Firavun Kefren'e (MÖ 2520-2494) ait piramit yer almıştır. Çok daha küçük ancak yine de son derece etkileyici üçüncü piramit ise Mikerinos'a aittir (MÖ 2490-2471); buranın taban karesinin kenar uzunluğu yaklaşık 108½ m, yüksekliği 66 m'dir. Peki, klasik Antik Çağ bu muazzam kral mezarları hakkında ne biliyordu?

Herodotos'un Yazdıkları

Antik dönemlerde Piramitler hakkındaki ilk yazılanları, "tarihin babası" Yunan tarihçi Herodotos'a borçluyuz. Herodotos, o zamanlar Perslerin hâkimiyetindeki Mısır'da bizzat bulunmuştu -bunu MÖ 5. yüzyılın ortalarında kalemeye aldığı tarih eserinde açıklar- ve Mısır kaynaklarına atıfta bulunarak Piramitler hakkında şunları yazmıştır:

Bir zamanlar dedikleri gibi Mısır'daki yasalar iyiydi ve Mısır çok iyiye gidiyordu. Ama sonra Keops, onların kralı oldu ve pek çok kötü olaya yol açtı; hemen tüm tapınakları kapattı ve halkın hayır yapmasını engelledi, ardından tüm Mısırlılara onun için çalışmalarını emretti. Bir kısmına Arap dağlarından taş getirmeleri ve taşları buradan Nil Nehri'ne kadar göturmeleri emredildi; diğerlerini de nehir üzerine getirilen taşları teknelerle boşaltıp sonra onları Libya adlı dağa [Giza] taşımaya devam etmeleri için zorladı. Bu yüzden [Nil'in Mısır topraklarını sular altında bıraktığı] üç ay boyunca her gün yaklaşık yüz bin kişi çalıştı. Eziyet edilen halkın yalnızca taşların çekildiği yolu yapmaları on yıl sürdü ve yolun inşasının piramidin yapımından daha az bir başarı olmadığını düşünüyorum...

Böylece yolun ve Piramitler'in bulunduğu tepedeki odaların inşası on yıl sürdü. Keops'un yer altındaki bu odaları, kendisi için bir mezar olarak inşa edildi.

(...) Piramidin tamamının inşası yirmi yıl sürdü. Her bir kenar çizgisi 8 plethrondur [800 ayak] çünkü Piramit kare şeklinde ve yüksekliği eşittir. Taşlar düzleştirilmiştir ve

birbirleriyle mükemmel şekilde eşleşirler; hiçbir taş 30 ayak uzunluğundan kısa değildir.

Bu piramit, farklı isimler verilse de merdivenler, sahanlık veya sunak basamakları gibi basamaklı bir şekilde inşa edilmiştir. İlk katı yerleştirdikten sonra, diğer taşları kısa kirişlerden yapılmış kaldıraçlarla yerden yukarı kaldırarak basamakların ilk katına çıkardılar. Birinci katın üzerine bir taş koyulduktan sonra bu katın üzerine başka bir kaldıraç sistemi yerleştirildi ve taşlar bu basamaktan diğer bir kaldıraç düzeneğiyle ikinci basamağa kaldırıldı. Yani ne kadar basamak varsa o kadar kaldıraç vardı - ya da her zaman taşınması kolay olan tek bir kaldıraç kullanılıyordu ve taşları kaldıraç düzeneğinden alarak basamak basamak çıkarıyorlardı. En azından bana bu iki ihtimalden bahsedilmişti ve ben de bunları bildirmek isterim. Daha sonra öncelikle üst kısımlar bitirildi [yani düzeltildi], ardından bir sonraki basamağı tamamladılar ve son olarak zemindeki en alt basamakla yapıtı sonlandırdılar.

İşçiler için turp, soğan ve sarımsağa harcanan toplam miktar piramidin üzerinde Mısır harfleriyle gösterilir ve hatırladığım kadarıyla, tercümanın bana yazıtı okuduğu zaman söylediklerine göre 1600 gümüş talent harcanmıştı. Eğer durum gerçekten böyleyse, taşları işledikleri bütün demirler ve işçilerin yemekleri ile kıyafetleri için kim bilir ne kadar harcanmıştı! Ve eğer sadece inşaat işi belirtilen zaman kadar sürdüyse, taşları kırmak, oraya getirmek ve yerin altını kazmanın biraz daha fazla zaman alacağına inanıyorum!

Bununla beraber Keops [bana bilgi veren kişilere göre] kötülükte o kadar ileri gitmişti ki parasızlık nedeniyle kendi kızını bir geneleve götürdü ve ona orada çok para kazanması için baskı yaptı: Bana belli bir miktardan bahsedilmedi. Kız da babasının kendisini mecbur bıraktığı parayı biriktirdi, aynı zamanda ardında kendisi için bir anıt bırakmayı da amaçlıyordu ve birlikte olduğu herkesi ona bütün halinde bir taş hediye etmeleri için zorladı. Bu taşlardan, büyük piramidin yanında, üç piramidin ortasında duran ve her bir kenarı 1½ plethron ölçüsünde olan piramidin inşa edildiğini söylediler.

Mısırlılar, Keops'un elli yıl boyunca kral olduğunu ve ölümünden sonra kardeşi Kefren'in yönetimi devraldığını anlattı. Kefren, her hususta önceki kralın yaptıklarının aynısını uyguladı ve kuşkusuz bu piramitten farklı boyutlarda bir piramit de o inşa etti. Boyutunu bizzat kendimiz de tekrar ölçtük. (...)

Bunun ardından Keops'un oğlu Mikerinos'un Mısır kralı olduğunu aktardılar; babasının yaptıklarını onaylamıyordu, tapınaklar yeniden açıldı ve insanların kendi faaliyetlerini yapmalarına ve kurban bayramlarını kutlamalarına izin verildi. (...) O da geriye, babasınınkinden çok daha küçük bir piramit bıraktı: Her kenarı yalnızca 3 plethron eksi 20 ayak uzunluğunda; o da aynı şekilde dört köşeli, ancak yarısı [koyu renkli] Etiyopya taşından yapılmıştı.

Bazı Yunanlar bu piramidi cariyeye Rhodopis'e atfeder, ancak bu çok yanlış. Bunu iddia edenler bana bu Rhodopis'in kim olduğunu bilmiyor gibi geliyor, çünkü bilselerdi binlerce yetenek gerektiren böyle bir piramidin inşasını ona atfetmezlerdi. Ayrıca Rhodopis'in orta yaşı, Mikerinos'un değil, Kral Amasis'in dönemine denk gelir; dolayısıyla Rhodopis, bu Piramitleri miras bırakan krallardan yıllar sonra yaşamıştı.

Herodotos böylece, ilk olarak taban ve yüksekliğinin her bir kenarının 8 plethron ölçüsünde olduğunu aktardığı Keops Piramidi hakkında bilgi vermiştir. 1 plethron 100 ayak ölçüsündedir ve yaklaşık olarak 30 metreye karşılık gelmektedir. Dolayısıyla Herodotos'un yazdıklarındaki taban ölçüsü gerçek boyutlarının çok üzerinde değildir ve "yükseklik" derken bir piramit kenarının (kolayca tahmin edilebilen) uzunluğunu kastediyorsa bu ifade gerçeğinden çok da uzak olmaz. Öte yandan, Herodotos'un taş blokların boyutu hakkında söyledikleri şaşırtıcıdır, daha da şaşırtıcı olanı, bu piramidin üzerinde bulunan yazıt hakkında duyduklarıdır (işçiler için harcanan "gümüş talent", neredeyse 30 kg gümüşün kat kat fazlasıydı; bunu kesinlikle firavunlar hesaplamamıştı). Yapının maliyetini karşılayan kişi hakkında yazdıkları ise hepsinden öte hayret vericidir! Büyük olasılıkla bu yapı, Antik Çağ'da

Herodotos'un geveze muhbirlerinin Keops'un kızına mal ettikleri (birçok kültürde belgelenen) ve belirli bir amaçla bir kadının şerefini satma dürtüsünü harekete geçiren üç büyük piramidin yakınlarındaki (günümüze ulaşmamış) küçük piramidin kalıntıları olabilir.

Başka kaynaklarda daha küçük boyuttaki bu piramidin, Keops'un kardeşine ait olduğu iddia edilmiştir; bu adam -diğer kaynaklardan bildiğimiz üzere- aslında onun yerine geçenlerden birinin kardeşi olan Kefren'dir. Ve Herodotos, Mikerinos'un Keops'un "oğlu" olduğunu söyler ama aslında onun torunudur. Herodotos'un bahsettiği piramidin 280 ayak boyutu, gerçeğine kıyasla bariz şekilde oldukça küçüktür, buna karşın bu piramidin en azından yaklaşık üçte biri "Etiyopya taşı", yani koyu granitle kaplıyken, üst kısmı da beyaz taşla kaplandığından arkeolojik bulgular Herodotos'un iddiasını doğrulamıştır.

Herodotos son olarak, carie Rhodopis'in kutsanmasıyla ortaya çıkan müstehcen hikâyeyi yalnızca gerçek tarihi bir argümanla, yani bir kronolojiyle reddetmeyi de kuşkusuz göz ardı etmemiştir; zira Amasis, 570'den 526'ya kadar, yani Mikerinos'tan neredeyse iki bin yıl sonra hüküm sürmüştür.

Helenistik Dönemde Mısır'dan Bir Kanıt

Mısır, Herodotos döneminde Pers İmparatorluğu'nun bir parçasıydı ve imparatorluk Büyük İskender tarafından fethedilene, böylelikle de Mısır MÖ 332'de "özgürlüğüne kavuşturulana" değin -bazı aralıklarla- parçası olmaya da devam etmiştir. Helenistik dönemin başlangıcı olarak kabul edilen (bkz. 1. Bölüm) İskender'in ölümünün ardından, koruması olan Ptolemaios burada iktidara gelmiş ve Ptolemaios hanedanının kurucusu olmuştur. Diğer eserlerinin yanı sıra, *Aegyptiaca* başlıklı bir eser de yazan Abdera doğumlu Yunan filozof ve yazar Hekata-

ios, I. Ptolemaios'un sarayında çalışmıştır. *Aegyptiaca* bir bütün olarak korunamamış olsa da bölümün başında da zikredilen Yunan tarihçi Diodoros, MÖ 1. yüzyılda aşağıdaki bilgiler de dâhil olmak üzere Mısır hakkında bu eserden çokça istifade etmiştir:

Keops, elli yıl hüküm sürdü ve dünyanın yedi harikası arasında sayılan üç piramidin en büyüğünü inşa etti. Bu [iPramitler], Libya yönünde [yani Nil Nehri'nin batısı], Memphis'ten 120 stadion [yaklaşık 21 km] ve Nil'den 45 stadion [yaklaşık 8 km] uzaklıkta yer alır ve büyüklüklerinin yanında kusursuzluklarını gören herkeste hayranlık uyandırır. Bunlardan en büyüğünün kare bir zemin üzerinde bulunan tabanı 7 plethron kenar uzunluğu ve 6 plethron yüksekliğe sahiptir. Yan yüzeylerinin genişliği, uca doğru 6 kübite kadar azalır. Tamamen sert taştan, işlenmesi zor ancak çok dayanıklı bir malzemedен yapılmıştır: Söylendiği üzere, en az 1000 yıl, hatta başkalarına göre 3400 yıl gibi bir süredir hayatımızda olmalarına rağmen, taşlar şimdiye dek orijinal halini korumuş ve tüm yapıyı aşınmaktan kurtarmıştır.

Taşların Arabistan'ın uzak bölgelerinden getirildiği ve inşaatın setler yardımıyla yapıldığı söylenir, çünkü o dönemde kaldıraç henüz keşfedilmemişti. Ve işin en mucizevi yanı, yapıtların bu boyutlarda dikilmesine ve her tarafında kum olmasına rağmen ne toprak yığını ne de taş işçiliğinden geriye hiçbir iz kalmamıştır. Bu sebeple, böyle bir eserin insanlar tarafından parça parça yapılamayacağı, ancak bir tanrı tarafından bir kerede ve bütün olarak çevredeki kumlu araziye yerleştirilmiş olması gerektiği görüşü mevcuttur. Bazı Mısırlılar bu nesnelerle ilgili mucizevi hikâyeler anlatır; bu toprak yığınlarının tuz ve güherçileden oluştuğunu, daha sonra onları eritmesi için nehrin üzerlerine akmasının sağlandığını, böylece sadece insanların yaptıklarının kaldığını söylerler. Ancak gerçekte kesinlikle böyle bir şey yapılmamıştır; bilakis, tepeler inşa edildikten sonra bir yığın insan işçiliğiyle her şey temizlenmiş ve tüm alan eski haline getirilmiştir. Söylendiğine göre bu angaryada 360.000 kişi yer almış ve tüm yapıt ancak 20 yılda tamamlanabilmiştir.

Bu kralın ölümünden sonra kardeşi Kefren yönetimi devralmış ve 56 yıl hüküm sürmüştür. (...) Benzer yazılara göre -öncüllerinin planlarından örnek alarak- teknik mükemmellik açısından ilkinde eşdeğer, ancak boyutu çok daha küçük olan ikinci piramidi inşa ettirmiştir: Taban alanının kenar uzunluğu yalnızca 1 stadion boyutundadır...

Ardından Mikerinos, ilk piramidi inşa eden kişinin oğlu olarak kral olmuştur. Üçüncüyü inşa etme girişiminde bulunmuş, ancak tüm işler tamamlanmadan yaşamını yitirmiştir. Her bir tabana 3 plethron uzunluk vermiş ve yan surlarını Thebai surlarına benzer şekilde koyu renkli taştan 15 kat yüksekliğe kadar çıkarmış, geri kalanını diğer piramitlerde kullanılan aynı [beyaz] taşla tamamlamıştır. Boyut olarak bu yapı yukarıda bahsedilen yapıların gerisinde kalsa da esasen sanatsal tasarım ve kayanın değerliliği açısından diğerlerinden ayrılır. (...)

Bazıları bu piramidin cariyeye Rhodopis'in mezarı olduğunu da iddia eder; âşıkları arasında bazı valiler bile vardır ve sevgileri uğruna bu yapıyı onun için inşa etmek amacıyla bir araya gelmişlerdir.

Yazar, Piramitler'le ilgili kendi izlenimlerine dayanarak Keops Piramidi'nin tabanı için 7 plethron, yani 700 ayak ölçüsünü vererek normalde olduğundan daha kısa bir ölçü belirtmiş ve yapının yüksekliğinin tabanına göre daha uzun olduğunu söylemiş olsa da Hekataios daha kısa olduğunu ortaya koymuştur; eserde piramidin en üst genişliği 6 kübit, yani 9 ayak olarak açıklanmıştır. Herodotos'tan farklı olarak Hekataios belki de iddialarıyla bilinçli bir tartışma içerisine girerek yapının inşası hakkındaki fikrini beyan etmiş, o tarihte kaldıracın henüz icat edilmediğini söylemiştir. Hekataios, Rhodopis hikâyesi için Herodotos gibi makul tarihsel argümanlardan yararlanmıştır. İnşa yöntemiyle ilgili gerçek anlamda kısmen ilginç başka ifadeler de haklı olarak Hekataios tarafından reddedilmiştir.

Kefren'e ait ikinci piramidin tabanı hakkında açıkladığı boyut apaçık fazlasıyla küçük -1 stadion, yani 600

ayak- olsa da üçüncü piramit Herodotos'un ifadesinden farklı olarak 3 plethron, yani 300 ayak ölçüsüyle gerçeğe daha yakındır. Verdiği bilgiler ışığında, koyu renkli taş katmanların sayısı da (en azından yaklaşık olarak) doğrudur.

Bununla birlikte bu realist yazar da -burada biraz farklı anlatılan ve elbette tarih dışı olduğundan anında reddedilen- Rhodopis hakkındaki bu anekdota yer vermeden eserini tamamlamak istememiştir...

Dünya Harikası Olarak Piramitler

Romalı politikacı ve yazar Sextus Iulius Frontinus, su kemerleri üzerine yaptığı çalışmasında bazılarının Piramitleri "hiçbir işe yaramayan ama Yunanların övündüğü diğer yapılarla" karşılaştırmasını öfkeyle kaleme alırken Plinius, taşları konu edindiği *Doğa Tarihi* kitabında en azından Piramitler'in devasa taş yapılarından söz etmekten kendini alamamıştır. Plinius şunları yazmıştır:

İnşa edilme nedenleri kralların yerine geçenler veya onları pusuda bekleyen rakiplerine para bırakmamak ya da halkın bir şeylerle uğraşmasını istemeleri olarak gösterildiğinden, Mısır Piramitleri'nden, kralların servetinin faydasız ve aptalca bir göstergesi olarak gelişigüzel bahsedilecektir. Bu adamlar bu konuda fazlaca övünüyor.

İnşasına başlanan birkaç piramidin kalıntıları kalmıştır. (...) Ancak şöhreti tüm dünyaya yayılan bu üç piramit, -nereden gelirse gelsin- herkes tarafından en mükemmel şekilde görülebilir; Memphis'ten 7½, Nil'den 4 milden daha az uzaklıktaki delta denilen bölge ve Memphis şehri arasındaki çölde kayalık bir tepede, [Nil'in] Afrika tarafında yer alırlar. Yakınlarda Busiris adında bir köy bulunur; burada Piramitler'e çıkmaya alışkın insanlar yaşar. [Herodotos ve diğer yazarlara atıfta bulunularak arkasından boyutlar gelir] (...)

Bunlar harikalar olan Piramitler'dir. Cariye Rhodopis tarafından inşa ettirilen piramit, en küçüğü olmasının yanı sıra, en çok şöhrete sahip olanıdır ve -insanların sadece kralların

temin ettikleri malzemelere hayranlık duymaması için- en büyüğünün yanında yer alır. Rhodopis bir zamanlar fabl yazarı Ezop'un kölesi ve metresiydi ve işin daha şaşırtıcı yanı, bu malzemelerin fuhuş yoluyla elde edilmiş olmasıydı.

Öyleyse neden Memphis'teki üç piramidin "şöhreti bütün dünyaya yayılmıştır?" Yalnızca Rhodopis yüzünden mi? Hayır, *Peri tōn hepta theamatōn* adlı eserinde Bizanslı Filon (bkz. 1. Bölüm) başka sebeplere de değinmiştir:

Memphis'teki Piramitler'in inşası olanaksız, onları araştırmak alışılmışın dışında görünüyor. Zira dağlar dağların üzerine inşa edilmiş gibidir ve hiç kimsenin işlenen ağır parçaları tutup yukarı taşımaya gücü yetmeyeceğinden küp şeklindeki taşların boyutları inşalarını tahayyül edilemez kılıyor. Her yapının temelini oluşturan kare biçimindeki tabanının yerin altındaki taşları yer üstündeki tepelerle aynı boyuta sahiptir ve tüm yapıt yükseldikçe daralarak bir piramit ve gönye şeklini alır. Yüksekliği 300 kübit, [tabanının] çevresi altı stadion uzunluğundadır. Tüm yapı o kadar birbirine geçmiş ve düzgün yapılmıştır ki, sanki bütün halinde tek bir kayadan ibaret gibi görünür. Farklı taş türleri birbiri üstüne inşa edilmiştir; bir tarafta beyaz mermer taşlar, diğer tarafta Hematit de denilen siyah Etiyopya taşı, ayrıca Arabistan'dan getirildiği söylenen renkli ve parıltılı yeşil taşlar vardır. Koyu parıltılı bir yapıya sahip olan taşların bazıları cam yeşilidir ve başka yönden bakıldığında erguvan rengi gibi görünen, adeta elma renginde bir renk bulunur; [erguvan rengi] çarklardan dolayı deniz rengindeki taşları andırırlar. Demek ki güzel olan hayret verici, sanatsal olan harika, muhteşem olan da zengindir. Uzun tırmanış, bütün bir yolculuğu zorlu hale getirir; zirvede durup aşağı bakıldığında gözler kararır. Kralın zenginliği sayesinde renklerin görüntüsünün zarafetiyle donatımın çeşitliliği iç içe geçmiştir. Bu olağanüstü harcamaların sonucu olarak gönül rahatlığıyla yıldızlara bile dokunacağınızı bilmenin mutluluğuyla övünün, çünkü ya bu tür yapılarla insanlar tanrılara yükselir ya da tanrılar insanların yanlarına iner.

Filon 6 stadion, yani 3600 ayak çevresiyle, her bir kenar uzunluğunu Herodotos'un ifade ettiğinden 100 ayak

daha fazla ve gerçeğinin çok üzerinde bir boyutla 900 ayak olarak belirlemiştir; 300 kübit, yani 450 ayak olarak açıkladığı yüksekliği ve tabanın yarısı, bu yapı için fazlasıyla küçüktür. Öte yandan yapının büyüklüğü dışında Filon'u özellikle etkileyen şey, adeta göz kamaştıran renkliliği olmuştur. Okurları Filon'un onları kurtaracağını iddia ettiği "yolculuk zahmetini" eğer gerçekten bir kez göze almış olsalardı, kesinlikle büyük hayal kırıklığına uğramış olurlardı!

Diğer geç antik dönem yazarları bu devasa yapılarla ilgili olarak Piramitler'in (iddia edilen) başka özelliklerine de hayranlık duyuyordu. 4. yüzyıl tarihçisi Ammianus Marcellinus şunları yazmıştır:

Piramitler dünyanın yedi harikası arasındadır. Yazar Herodotos, uzun süren zorlu inşalarını açıklıyor. Bunlar, insan eliyle yapılabileceğinden daha uzun inşa edilmiş kulelerdir; en alt kısımları gayet geniştir, ancak tepeye doğru daralırlar. (...) Muazzam kütleleri olağanüstü bir yüksekliğe çıktığı ve giderek daraldığından, tabiatıyla gölgeleri de yok olur.

Piramitler'in yalnızca yazları öğle saatlerinde gölgeleri görünmemektedir; buna rağmen daha sonra oluşturulan dünya harikalarının birçok listesinde (bkz. 9. Bölüm) Piramitler'in şöhretinin yer almasının tek nedeni, aslında hiçbir zaman gölgelerinin yere düşmemesi olarak kabul edilmiştir!

Öte yandan Hristiyan yazarlar, dünya harikası Piramitleri kendi geleneklerine bağlamaya çalışmışlardır: Piramitleri inşa eden kişinin Mısır kralı (ve bir de hayat kadını) değil, bir rüyayı yorumlayarak -Musa'nın Birinci Kitabı'nda yazılı olduğu üzere- firavuna yedi bolluk ve yedi kıtlık yılı olacağına dair kehanette bulunan Kitab-ı Mukaddes'teki Yusuf olduğu söylenmiştir. Yusuf, yedi bolluk yılında büyük ambarlarda tahıl depolamış ve daha sonra yedi kıtlık yılında onları dağıtmıştır. O halde Hristiyanlar için Piramitler, Yusuf'un tahıl ambarlarından başka ne ifade edebilirdi ki?

Cariye Rhodopis

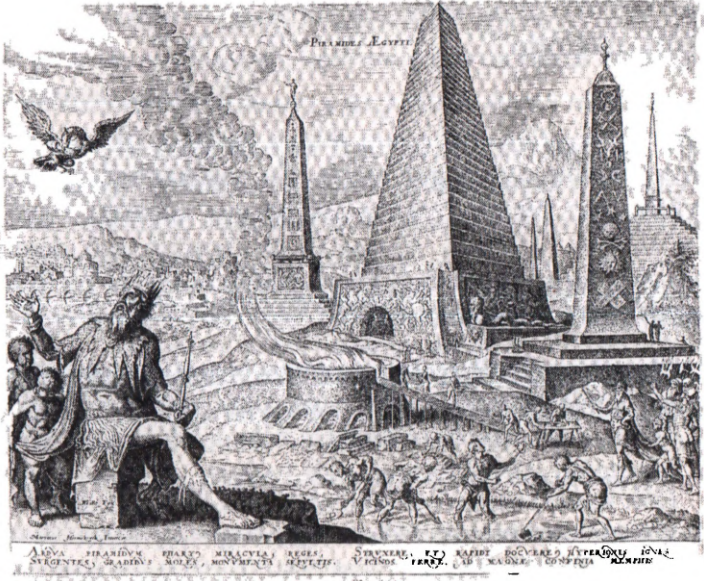
Renkli taşları, hiç gölgesinin olmaması veya Kitab-ı Mukaddes'te yer alan yapılar, bunlar hakkında ne kadar az bilgi sahibiyse, Piramitler'in dünyanın yedi harikası-ndan biri olduğunu kabul etmenizden nedenleri de o kadar çeşitli oluyordu.

Yeniden klasik Antik Çağ'a dönelim ve bununla beraber hümanistler arasındaki dünya harikası fikrinin modern etkisine de bir göz atalım. Şu ana kadar Rhodopis öyküsünün birçok farklı versiyonunu gördük; Diodoros'un genç çağdaşı, Amaseialı Strabon'un son derece gerçekçi biçimde yazdığı bir coğrafya eserinde bu öykü başka biçimde yer almıştır:

Memphis'ten kırk stadion uzaklıkta birçok piramit ve kral mezarının bulunduğu bir yüksekliğe rastlanır. Burada bulunan üç piramitten özellikle bahsetmek gerekir, hatta bunlardan ikisi dünyanın yedi harikası arasında sayılır. Dört köşeli biçimleriyle bir stadion yüksekliğindedirler ve yükseklikleri her birinin kenar uzunluğundan sadece biraz daha fazladır. Piramitler'den biri diğerlerinden az farklı daha büyüktür ve bir tarafında orta yükseklikte çıkarılabilen bir taş vardır. Bu taş kaldırıldığında kemerli bir geçit mezar odasına çıkar. Piramitler aynı düzlükte birbirine yakındır; daha uzakta, dağ yüzeyinde biraz daha yüksekte bulunan üçüncü piramit, diğerlerine göre çok daha küçük ancak çok daha büyük zahmetle inşa edilmiştir: Zeminden neredeyse ortasına kadar havan yapımında da kullanılan siyah bir taştan meydana gelir; taşlar buraya çok uzaklardan, Etiyopya dağlarından getirilmiştir, taşın sertliği ve işlenmesinin zorluğu da bu yapıyı değerli kılar.

Bu piramidin, bir cariyenin âşıkla- rınca inşa edilen mezarı olduğu söylenir. Şair Sappho ona Doricha der, başkaları Rhodopis... Hikâye şöyledir: Rhodopis vaktiyle yıkanırken, bir kartal ayakkabılarından birini hizmetçisinin elinden kap- par, ayakkabıyı Memphis'e götürür ve burada, dışarıda görevini icra eden kralın başının üzerinde süzülerek ku- cağına atar. Ancak kral hem ayakkabının şirinliği hem de

bu tuhaf olay karşısında ayakkabının sahibini bulmak için ülke çapında arama yaptırır. Rhodopis en sonunda Naukratis şehrinde bulunup Memphis'e getirilir; kralın eşi olur ve sonrasında yukarıda sözü edilen mezara sahip olur.

Görsel 3: Maarten van Heemskerck, Mısır Piramitleri (1572).

Strabon'un piramidin boyutları hakkındaki verileri yaklaşık olarak Abderalı Hekataios'un ışığında Diodoros'un tespit ettiği ölçülere karşılık gelmektedir: Burada bahsedilen bir stadion yükseklik, orada bahsedilen altı plethrona, yani 600 ayak uzunluğuna denktir; tabanın yükseklikten çok daha kısa olduğu, hiçbir yazarın mezar odasına giden kemerli bir geçit olmadığını kabul etmesi kadar kesindir. Ve Strabon, cariye Rhodopis hakkında bize yeni ve gerçekten olağanüstü bilgiler sunmaktadır!

Strabon'un, (en azından bilindiği kadarıyla) Herodotos ve (kesin olarak) Abderalı Hekataios gibi dünya ha-

rikası olan Piramitleri kendi gözüyle görüp görmediği belirsizdir, ancak yazarın Mısır'da bulunduğu belgelenmiştir. Erken modern dönemde Piramitleri hiç kuşkusuz bizzat görmemiş olan sanatçı Maarten van Heemskerck'in 1572 yılında yapmış olduğu *Piramides Aegypti* adlı tabloyu Görsel 3'te görmekteyiz. Sanatçı en iyi ihtimalle Roma'ya getirilen Mısır dikilitaşlarını biliyordu. Antik Mısır Piramitleri'yle karşılaştırıldığında, yapımı sonrasında inşa edilen Yukarı Mısır örneklerine kadar dayandığından çok daha dik olan Roma'daki Cestius Piramidi'nden de haberdar olması muhtemeldir. Özellikle Strabon gibi antik dönem metinlerine aşina olduğu ise tamamen açıktır: Onun ileri sürdüğü gibi, Heemskerck'in piramidi de mezar odasına giden kemerli bir geçit olduğuna işaret etmektedir: Resmin ön tarafında firavun oturmakta ve karşısındaki muazzam dünya harikasına değil, cariyeye Rhodopis'in sevimli ayakkabısı ve kartala bakmaktadır.

III. BABİL SURLARI

Eski Krallar Şehri

Kitab-ı Mukaddes'te geçen Babil Kulesi'nin bulunduğu, Fırat Nehri üzerinde yer alan eski krallar şehri Babil'i, bilhassa Hammurabi (MÖ 1728-1686) Babil İmparatorluğu'nun ilk başkenti haline getirmiştir. Hâkimiyeti, Hititler, Kassitler, Elamitler ve ardından sürekli olarak tartışılrsa da yüzyıllar boyunca Asurlulara kadar giden çalkantılı bir tarihten ve çeşitli yıkımlardan sonra MÖ 7. yüzyılda Babil'in hükümdarlığı, bir hanedanın (Keldâni Hanedanı) kurucusu olacağı Kral Nabopolassar'ın (Nabu-apal-usur, MÖ 625-606) eline geçmiştir. Özellikle Kitab-ı Mukaddes'ten bildiğimiz oğlu II. Nebukadnezar (Nabu-kudurri-usur, MÖ 605-562), Babil'in genişlemesini bu hanedanın ve imparatorluğunun görkemli hükümdarlık merkezine borçludur. Bu nedenle (Hammurabi'nin mensup olduğu hanedandan ayırt etmek için) Yeni Babil İmparatorluğu olarak da adlandırılmıştır.

Nebukadnezar tarafından muhteşem bir şekilde donatılmış olan büyük şehir, önceki dönemlerdeki saltanat değişimlerinden farklı olarak MÖ 539 yılında Pers Kralı II. Kyros (MÖ 559-530) tarafından ele geçirildiğinde hasar görmemiştir. MÖ 331'de Büyük İskender'in Perslere karşı kazandığı zaferin ardından ilk kez geldiği Babil'in uğradığı zarar da aynı oranda olmuştur; kral burada sekiz yıldan daha kısa bir süre sonra ölecekti. İskender'in ölümünden sonra Helenizm adı verilen, Babil'de Seleukos İmparatorluğu'nun hâkim olduğu dönemde şehir, Mezopotamya'da yeniden kurulması sebebiyle de giderek önemini kaybetmiştir.

II. Nebukadnezar Surları

Babil, antik çağlardan itibaren surların koruduğu bir şehir olagelmıştır. II. Nebukadnezar bu surları genişletmiş ve görkemli bir şekilde tasarlamıştır: Alman arkeolog Robert Koldewey'in, 1899-1917 yılları arasında yaptığı kazılar, bugün Berlin'de bulunan Altes Museum'daki (Eski Müze) değerli parçalardan biri olan görkemli İhtar Kapısı'nı açığa çıkarmıştır.

Nebukadnezar, "savaş borusuna" (yani düşman oklarına) karşı ilk kez şehrin doğusunda ayrıca bir sur daha yaptırmıştır. Büyük bir taş levha üzerinde çivi yazısıyla orijinal halinde korunmuş bir yazıt, bu dış sur hakkında şu bilgileri vermektedir:

Düşman oklarının Babil'in şehir suru olan Imgur-Enlil'e ulaşılmasını için Babil'in doğusunda yer alan 4000 kübitin üzerindeki arazinin etrafını, daha önce hiçbir kralın yapmadığı muazzam boyuttaki bir sur ile çevrelettim. Hendeklerini kazdım ve eğimini arazi kıyısında yokuş yukarı inşa ettim. Kapılarını ekledim ve kapılara bronz kaplama sedir ağacından yapılmış kanatlar yaptım.

Şehir surlarıyla dış sur olmak üzere iki sur, "Tintir Babil'dir" denkleminde başlayan ve arkeoloji biliminde bu başlıkla bilinen Babil'i isimli olarak da tasvir etmiştir. Bu tasvir, Babilce çivi yazısıyla birkaç kopya halinde korunmuştur; ne var ki çivi yazılı metni Yunanca harflerle tercüme eden bir transkripsiyonun parçaları da bulunmuştur (ki bu, çivi yazısının çözümlemesini doğrulamak açısından da önemlidir). Sonuç olarak bu eser şehir surunda sekiz kapı olduğunu gösterip, ardından iki surun isminden bahsetmektedir:

Imgur-Enlil suru ["Enlil lütuf gösterdi"]: şehir suru.

Nimit-Enlil suru: dış sur.

Babil'in muazzam boyuttaki dış suru arkeolojik olarak etraflıca incelenmiş değildir: Surlardan biri yaklaşık 7 m ka-

linlığında, ham kerpiç tuğlalardan yapılarak güçlendirilmiştir ve bu surun kabaca 12 m önünde bulunan diğer bir sur, yaklaşık 7,80 m kalınlığında pişmiş tuğladan yapılmıştır. Yaklaşık olarak 3,30 m kalınlığında yine tuğladan yapılmış üçüncü bir sur da bu surlara eşlik etmektedir. Tüm bu yapı Babil'in doğusunu yaklaşık 9 km'yi aşkın bir çapta korumuştur. Babil'in çöküşünün ardından hava şartlarına karşı dayanıksız kerpiç tuğlalardan geriye hiçbir iz kalmadığından ve pişmiş tuğlalar da başka yapılarda kullanıldığından, antik surun yüksekliği hakkında kesin bilgi vermek mümkün değildir, ancak yerden 8 m yükseklikte olduğu tahmin edilmektedir. Belki de özellikle aynı derinlikteki bir hendekle bağlantılı olarak antik dönemlerde kullanılan bir savaş tekniği için neredeyse aşılamaz bir engel oluşturmuştur.

MS 2. yüzyılda Yunan seyyah Pausanias, Babil'de "sur dışında neredeyse hiçbir şeyin kalmadığını" belirtmiştir ve bugün bile, kilometrelerce uzunluktaki toprak dolgu barajlar bu "Enlil suruna" tanıklık etmektedir. Peki, Antik Çağ, Babil Surları hakkında ne biliyordu?

Herodotos'un Yazdıkları

Yunan tarihçi Herodotos, MÖ 5. yüzyılın ortalarında oluşturduğu tarihsel çalışmasında Pers İmparatorluğu'na ilişkin anlatımının bir parçası olarak yalnızca Mısır hakkında bilgi vermekle kalmamış (bkz. 2. Bölüm), aynı zamanda kendisinin de ziyaret ettiği ileri sürülen Babil şehrinin ayrıntılı bir tasvirini sunmuştur. Şehir hakkındaki açıklamaları şu sözlerle başlamaktadır:

Babil büyük bir ovada yer alır; her bir kenarı 120 stadion uzunluğundadır. Şehir bir dörtgen şeklindedir, bu nedenle şehrin toplam çevresinin 480 stadion uzunluğa sahip olduğu sonucu ortaya çıkar. İşte bu Babil şehrinin genişliğidir ama bu şehir, bildiğimiz diğer şehirler gibi donatılmamıştır.

Şehrin etrafını öncelikle derin, geniş ve su dolu bir hendek, arkasından 50 kraliyet kübiti genişliğinde ve 200 kraliyet kübiti yüksekliğindeki sur çevreler. Bir kraliyet kübiti, normal kübit uzunluğuna göre üç parmak daha geniştir.

Burada hemen, hendekten çıkan toprağın ne amaçla kullanıldığını ve surun nasıl inşa edildiğini de eklemem gerekir. Hendek kazılırken çıkarılan topraktan hemen tuğlalar kalıplandırıldı ve yeteri kadar tuğla şekillendiğinde fırınlarda pişirildi. Daha sonra harç olarak sıcak asfalt kullanıldı, her otuz kat tuğladan sonra üzerlerine bir hasır serildi ve böylelikle öncelikle hendeğin surları, sonra surların kendisi de aynı şekilde inşa edildi.

Surun üst kısmındaki kenarlara karşılıklı tek katlı yapılar ilave edildi; bu üstyapıların ortasında dört atlı araba geçecek kadar alan bırakıldı. Surun etrafında kapı direkleri ve üst girişlerle birlikte, tamamı bronzla kaplanmış yüz kapı yer alır. (...)

Şehir iki kısımdan oluşur, çünkü ortasından geçen Fırat adı verilen bir nehir şehri böler. Ermenistan'dan şehre akan nehir büyük, derin ve hızlıdır. Kızıldeniz'e dökülür. Sur, nehre kadar belli bir açıda şehrin her iki tarafından da geçiyordu, ancak pişmiş tuğlalardan yapılan bir sur oradan sonra nehrin akış yönünü değiştirir ve nehir buradan her iki kıyı boyunca ilerler. Şehrin içi, üç ya da dört katlı evlerle doludur ve nehir boyunca veya nehre doğru uzanan düz sokaklarla ayrılır. Sonuçta bu sur zırhtır ama içerisinde diğeri kadar sağlam, ancak daha dar olan ikinci bir sur şehri kuşatır.

Herodotos ve okuyucularının geldiği Yunan dünyasındaki şehirler genellikle küçüktür. Bu sebeple 120 stadion (her bir kenarı 600 ayak), yani kenar uzunluğu 20 kilometreden fazla olan dörtgen bir şehrin, Herodotos ve çağdaşları için inanılmaz derecede büyük görünmesi anlaşılabilir.

Bu durum daha ziyade, üstyapıları arasında dört atlı arabanın geçeceği kadar mesafe bulunan surlar için geçerli olmalıydı (antik Quadriga atlarının arka arkaya ikişer

halde değil, hepsinin yan yana koştuğu ve bundan dolayı da daha fazla alan gerektiği düşünülüyorsa, durum daha da etkileyici bir hal alıyor)! Evet, Herodotos surların büyüklüğünün 200 kraliyet kübiti yüksekliğinde ve 50 kraliyet kübiti genişliğinde olduğuna dair rakamları dahi vermiştir. Genel bir kübit uzunluğu 1½ ayak veya 24 parmak genişliğinde, bir kraliyet kübiti ise 27 parmak genişliğindeydi, bu da yaklaşık yarım metre uzunluğa tekabül etmektedir. Herodotos'a göre, Babil'in dış suru 300 ayak-tan yüksek, yani yaklaşık olarak 100 m yüksekliğinde ve 25 m'den daha geniştir (bu rakamlara göre sur, Münih'te bulunan Frauenkirche'nin kuleleri gibi gökyüzüne kadar yükseliyordu ve genişliği Almanya'daki otoyollara eşitti). Ne var ki bu oldukça abartılı bir ifadedir. Fakat Herodotos bununla da yetinmemiş; bir de iç surları eklemiştir!

Tüm bunlara karşın Herodotos, bu bilgileri kişisel görüşlerine dayanarak verdiğini de belirtmiştir. Bu inanılması güç ifadelerin ışığında (şüphesiz arkeoloji biliminde hararetli tartışmalara sebep olan) Herodotos'un yazdıklarının tamamen kendi deneyimlerine dayanıp dayanmadığı sorusu ortaya çıkmıştır. Ancak burada kesin olan bir şey vardır ki onlar da "yazdıklarıdır." (...)

Böylesine büyük surların yapımını kim başlatmıştı? Herodotos, kısa da olsa Babil hakkında yazdıklarının sonunda bu konuya da değinmiştir:

Babil'de pek çok kral hüküm sürmüştür. (...) Surlar, tapınaklar inşa etmiştir. Aralarında iki kadın da vardır: İlki, ikincisinden beş kuşak önce hüküm sürmüştür, adı Semiramis'tir; ova üzerinde görülmeye değer su setleri yaptırmıştır; öncesindeyse akıntı tüm araziye sular altında bırakmış. Daha sonra, ilk hükümdardan daha büyük bir zekâyâ sahip olan Nitokris adında ikinci kraliçe hüküm sürmüştür.

Herodot'ta Semiramis, sur yapan nice hükümdardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ktesias'ın Hayalperestliği

MÖ 400 yıllarında Pers Kralı II. Artaxerxes'in (MÖ 404-359) sarayında hekim olarak yaşamış ve bunun üzerine *Persika* adlı, ayrıntılı ve yer yer oldukça hayallerle süslü bir eser kaleme almış olan Knidoslu Ktesias'a göre durum farklıdır. Ktesias, eserinde Babil şehrinden de söz etmiştir; şehri kendi gözüyle görüp görmediğini bilmiyoruz, çünkü çalışmasının sadece bazı kısımları muhafaza edilmiştir. Ne var ki aşağıdaki alıntıda açıkça görünen ve iki parantez içine alınmış notla da ayrıntılı bir şekilde anlatan Yunan tarihçi Diodorus için bu surlar kesinlikle mevcuttu:

Tabiatı gereği büyük işleri üstlenmeye eğilimi ve merakı olan Semiramis, hükümdarlıktaki şöretinde kendisinden öncekilerin önüne geçmek için Babil'de bir şehir kurmaya karar verdi. Bu amaçla dünyanın dört bir yanından mimarlar ve zanaatkârlar seçti, malzemeleri temin etti ve faaliyeti tamamlamak için iki milyon kişiyi bir araya topladı. Fırat'ın şehrin içinden akmasını sağladı; Knidoslu Ktesias'ın belirttiği gibi, şehri birbirine yakın yerleştirilmiş yüksek kulelerle bölümlere ayıran 360 stadion uzunluğunda bir surla çevreledi (Kleitarchos ve daha sonra İskender ile birlikte Asya'ya göç edenler, surun 365 stadion uzunluğunda olduğundan bahseder ve bir yılda da 365 gün bulunduğundan Semiramis'in kasıtlı olarak bu uzunluğu dikkate aldığını ekler). Ktesias'ın kesin bir biçimde ifade ettiği üzere Semiramis, pişmiş tuğlaları asfaltla birleştirerek iki atlı arabanın yan yana geçebileceği genişlikte ve 50 kulaç (sonraki dönem yazarlarının bazılarına göre 50 kübit) yüksekliğinde bir sur inşa etti. Kulelerin sayısı 250 idi. Yükseklikleri ve genişlikleri, surun geri kalan kısmının kütlesine denkti.

Ktesias'ın anlatımlarının Babil'e göç etmesiyle şehir ve surları hakkında Büyük İskender ile ilgili tarih çalışmasında Diodoros ile kısmen benzer bilgiler veren Latin yazar Curtius Rufus tarafından da biliniyor olması mümkündür.

Peki, Ktesias neyi öne sürmüştür? Ktesias, tartışmasız Asur hükümdarı Semiramis'e atfetmiş olduğu surun çevresini, Herodotos'un ifade ettiği boyuttan dörtte bir oranında daha kısa, yani 360 stadion olarak bildirmiştir, ancak bu ölçüler yine de 60 km'nin üzerindedir! Bir kulaç 4 kübite karşılık gelmektedir; Ktesias'ın bahsettiği 50 kulaçlık sur yüksekliği, Herodotos'un bildirdiği 200 kraliyet kübitine (100 m) yakındır. Bu yine de inanılmaz bir sayıdır! Surun genişliği bakımından da bu sayılar yine fazla ifade edilmiştir ve açıklamalar, sur üzerinde "çift yönlü yol" olduğunu göstermektedir...

İskender'e Eşlik Edenlerin İfadeleri

Surların Asur hükümdarı Semiramis'in eseri olduğu fikrinden daha sonra da şüphe edilmemiştir. Bunun aksine, Herodotos'un yazdıklarıyla tam olarak ilişkilendirilemeyen bu iddia, daha sonraki dönem yazarlarında ve dünya harikaları listelerinde (bkz. 1. ve 9. Bölüm) giderek daha da güçlenmiştir.

Öte yandan gelecek dönem yazarlarından bazıları, gerçekten de ölçümleri en azından tasavvur edilebilir bir boyuta indirgemıştır: Yani, "İskender ile Asya'ya gidenler", bizzat surları gören kişiler olarak muhtemelen daha iyi bilgiler sağlamıştır. Diodoros, parantez içinde eklediği açıklamasında haklı olarak Ktesias'ın surların yüksekliği hakkındaki ifadesinden mutlak biçimde şüphe etmiş ve "50 kulaç ile 50 kübitin karıştırıldığını" varsayan sonraki dönem yazarlarının bazılarında alıntı yapmıştır. 50 kübit boyutundaki (genel görüş de bu yöndedir) bir sur yüksekliği yaklaşık 22 m'ye karşılık gelmektedir ve bu yine çok büyük bir yüksekliktir (sözgelimi Nürnberg'deki Orta Çağ'dan kalma surların sadece üçte biri yüksekliğindedir), ancak en azından hendek zeminiyle harpuşa arasındaki mesafe genel itibarıyla tasavvur edilebilir.

Diodoros, Kleitarchos'a atıfta bulunduğu bir başka serhte Büyük İskender'e eşlik eden birinden bahsetmiş-

tir. Bu kişi, kısmen roman tarzında olsa da büyük olasılıkla henüz MÖ 4. yüzyılda Büyük İskender'in hayat hikâyesini ayrıntılarıyla yazmıştır. Büyük İskender hakkında bir eser yazmış olan Astipalyalı Onesikritos da Büyük İskender'in savaşlarında, zaman zaman en yakın çevresinde olmak üzere yer almıştır. Onesikritos'un eseri de Kleitarchos'un ki gibi tamamen korunmuş değildir, bununla beraber surlar hakkındaki bilgiler Onesikritos'a kadar dayanmaktadır. MÖ 1. yüzyılda Yunan bilgin Strabon'un *Geographika* eserinin ilk bölümünde de bu konuya değinilmiştir. Söz konusu surlar řu şekilde geçmektedir:

Babil bir ovada yer alır. Surun çevresi 385 stadion, kalınlığı 32 ayak, kuleler arası yükseklik 50 kübit, kulelerle birlikte yüksekliğı ise 60 kübit boyutundadır. Sur üzerindeki yol o kadar geniştir ki dört atlı araba birbirini rahatlıkla geçebilir. Hem bu surun hem de Asma Bahçeler'in dünyanın yedi harikası arasında sayılmasının nedeni de budur...

řu ana dek zikredilen yazarlardan farklı olarak Babil Surları'nı kesin bir dille dünya harikası olarak tanımlayan Strabon da onun muazzam boyutundan bahsetmektedir. Diodoros ile benzer ölçülerde verdiği yüksekliğın yanı sıra, 32 ayak, yani yaklaşık olarak 10 m genişlik ölçütleriyle de Heredotos ve Ktesias'tan daha makul -ve arkeolojik bulgularla da daha uyumlu- ölçüler vermiştir.

Helenistik Babil'den Bir Tanık

şimdi de Babilli bir adama kulak verelim: Berossus, MÖ 3. yüzyılda bu şehirde din adamlığı görevini icra etmiş ve tarih öncesi çağlardan Büyük İskender'in ölümüne kadar uzanan ve Suriye'deki kralın haleflerinden birinin oğlu olan Seleukos Kralı I. Antiochos'a ithaf edilen *Babyloniaka* adlı bir eser yazmıştır. Bu eserin de tamamı korunmamıştır, bununla beraber Yahudi tarihçi Flavius Josephus, iki Yunanca eserinde bu çalışmanın konumuzla ilgili bir pasajından harfiyen alıntı yapmıştır:

Mısır'da ve Coele-Suriye ile Fenike bölgesinde atadığı satrapın [valinin] görevini bıraktığını duyduğunda Nabopolassar, artık zorluklarla kendisi başa çıkamadığı için ordusunun bir kısmının komutasını yetişkin oğlu Nebukadnezar'a devretti ve onlara karşı savaşması için oğlunu gönderdi. Nebukadnezar, orada bu valiyle karşılaştı, bir savaşta onu mağlup etti ve emrindeki bölgeyi yeniden kendi yönetimi altına aldı.

O dönemde hastalanan Nabopolassar, 21 yıl süren krallığının ardından Babil şehrinde son nefesini verdi. Kısa bir süre sonra Nebukadnezar babasının ölümünü öğrendiğinde, Mısır ile geri kalan bölgelerdeki tüm meseleleri halletti ve arkadaşlarından bazılarına, Yahudi, Fenikeli ve Suriyeli mahkûmların yanı sıra, Mısır halkının bir kısmının, ağır silahlılar ve taraftarlarıyla birlikte Babil'e gitmelerini emretti; kendisi beraberindeki sadece küçük bir grupla çölden geçerek Babil'e doğru yola çıktı.

Bu esnada oradaki işlerini Keldaniler yürütüyordu ve hükümdarlık bu kişiler arasındaki en iyilere verilmişti; bundan böyle Nebukadnezar, hükümdarlığı ve böylelikle de babasının imparatorluğunun tamamını devralmıştı. Savaş esirleri buraya geldikten sonra, Babil'in en uygun bölgelerine yerleşimlerinin sağlanması için talimat verdi; kendisi de kutsal Baal ve diğer şehirlere savaş ganimetlerinden bolca dağıttı ve çok eski zamanlardan beri var olan Babil şehrine yeni bir bölge ekledi. Ayrıca şehrin yalnızca içini değil, dışını da aynı şekilde üç surla çevreledi ve dıştakiler de iç surlar gibi her biri pişmiş tuğla ve asfalttan [yani sadece ortadaki surlar kerpiç tuğlalardan] yapıldı; bu surlar sayesinde örneğin bundan böyle şehri kuşatmak isteyenlerin, nehrin [Fırat] akış yönünü değiştirme istekleri de engellenmiş oldu. Babil'i güçlendirip görkemli kapılarla donatırken bir başka saray daha inşa ettirdi...

Daha önce de belirtildiği gibi, Babil'de esaslı bilgiler edinen Berossus, her şeyden önce Keldani hanedanının erken tarihinin doğru bir özetini vermiştir. Berossus, Babil Surları'nın büyüklüğü, yüksekliği ve genişliğine dair ise hiçbir bilgi vermemiş, daha ziyade (arkeolojik bulguların da gösterdiği gibi) "üç katmanlı" surlardan bahsetmekle yetinmiştir.

Muallak şeyler yazan Herodotos'un, daha ayrıntılı bilgiler veren Ktesias ve Kleitarchos'un aksine Babilliler, surları inşa eden kişinin Semiramis değil, -gördüğümüz gibi geçerli sebeplere dayanarak- Nebukadnezar olduğunu söylemişlerdir.

Dünya Harikası Olarak Surlar

Son derece gerçekçi anlatımıyla Berossus'un Babil Surları hakkında son noktayı koymaması, aksine öncelikle Herodotos'un yazdıkları ve büyük olasılıkla Diodoros'un da savunduğu Ktesias'ın hayal ürünü düşüncelerinin gelecek nesil yazarlarını sürekli olarak yeni varsayımlarda bulunmaya teşvik etmesi, nihayetinde Bizanslı Filon'un *Peri tōn hepta theamatōn* eserini daha açık bir hale getirmiştir:

Semiramis, hükümdar ruhunun yanı sıra, bir servete de sahipti. Bu nedenle öldüğünde arkasında bir dünya harikası bıraktı: Babil'in etrafını üç yüz altmış stadion uzunluğunda temel attığı surlarla çevirdi, öyle ki şehrin etrafını dolaşmak için zahmetli bir yürüyüş gerekiyordu. Ancak şaşırtıcı olan sadece büyüklüğü değil, aynı zamanda içerisindeki alanın genişliği ve yapının güvenliğidir de zira sur, pişmiş tuğla ve asfalttan yapılmıştır. Surun yüksekliği elli kübitin üzerindedir ve seğirdim yolu, dört atlı arabanın aynı anda geçebileceği genişliktedir. İçerisinde bütün bir ordunun barınabileceği kaleler birbirine yakın ve birbiriyle bağlantılıdır. Bu nedenle şehir, Persis'in (Fars eyaleti) kalesidir ve tüm dünyayı adeta kuşatmıştır. Surların tamamı boyunca on binlerce insan yaşar. Birçok yerde büyüklüğünden dolayı toprağı ekip biçmek oldukça meşakkatlidir. Babil'de ise o kadar yerleşik alan vardı ve elbette sadece burada yaşayanlar surların içerisinde gezinebiliyordu.

Filon, Herodotos ve Ktesias'tan sonraki dönemde surların kapladığı alan ve yüksekliğiyle ilgili genel bilgileri dikkate alsa da yaptıran kişinin Semiramis olduğundan emindir. Evet, surların genişliği konusunda Filon, önce-

den anlatılanların daha da ötesine geçmiştir: Herodotos harpuştanın yalnızca bir Quadriga atının, Ktesias iki at arabasının geçebileceği kadar bir yere sahip olduğunu belirtirken, Filon'a göreyse bu alan, neredeyse dört atlı arabanın geçmesine imkân tanıyacak genişliktedir. Şu halde Filon için kulelerin her birinin bütün bir orduyu da barındırabiliyor olması şaşırtıcı değildir...

Semiramis

Antik Çağ'ın hayal dünyasında çevresi, yüksekliği ve genişliği bakımından Babil Surları'nın inanılmaz derecede büyük olduğu düşünülüyordu, bunun da onların dünya harikası olmasının gerektirdiği bir özellik olduğu anlaşılmaktadır. Hakikatte Antik ve Orta Çağ dünya harikaları listelerinin çoğunda Babil Surları yer almaktadır (bkz. 1. ve 9. Bölüm) ve bu listelerde surları yaptıran kişinin Semiramis olduğundan söz edilmektedir. Maarten van Heemskerck, 16. yüzyılda yapmış olduğu *Babylonis Muri'*yi, yani Babil Surları tablosunu da (Görsel 4) Semiramis'e atfetmiştir.

Asur Kralı V. Şamşi-Adad'ın (MÖ 823-810) eşi, aynı zamanda kralın oğlu ve halefi III. Adad-nirari'nin (MÖ 809-782) annesi Semiramis (Sammuramat), özellikle eşinin erken yaştaki ölümünün ardından kralın annesi olarak çeşitli alanlarda etkili olmuş olabilir. Ne var ki Semiramis döneminden sonra şehir birkaç kez tahrip edildiğinden, ancak Nebukadnezar döneminden sonra uzun bir süre korunduğundan, klasik Antik Çağ'da bilindiğinin aksine Babil Surları'nın Semiramis'in yaptırmış olması pek olası değildir.

Öyleyse neden Semiramis? Babil Surları'nın hayal edilemeyecek büyüklükte olması yeterli bir gerekçe değildir: Her şeyden evvel bu devasa surların -bir cariyeye tarafından değil, kraliçe olan- bir kadın tarafından yaptırılmış olması, Antik ve Orta Çağ (erkek) toplumunda boyutlarının bütünüyle sıra dışı niteliğini arttırmıştır.

IV. BABİL'İN ASMA BAHÇELERİ

Saraylar ve Cennetler

... Ama Odysseus

Alkinoos'un muhteşem evine yaklaşmıştı. Demir eşiğe gelmeden önce,

durdu, pek çok şey düşündü.

Çünkü tıpkı güneşin veya ayın ışıkları gibi,

cesur kralın upuzun sarayı göz kamaştırıcı bir şekilde parlıyordu. (...)

Kapının önünde, sarayın karşısında, dört arlık bir alanı kaplayan,

muhteşem bir bahçe uzanıyordu; her yanı çevrili.

İçinde uzun ağaçlar vardı. Yeşillikler içindeki ağaçlar,

armutlar, narlar ve elmalar, harika meyveler,

leziz incirler; bolca zeytinle doluydu.

Buradaki meyveler tükenmezdi asla,

ve yaz kış, tüm yıl boyunca çürümezlerdi; hayır, her zaman tatminkârdı,

batı rüzgârları, meyveleri burada filizlendirir, orada olgunlaştırır.

Armutlar birbiri ardına olgunlaşır, elmalar,

incirler, asmalardaki üzümler de. (...)

Böyle kusursuz bir ev armağan etti tanrılar Alkinoos'a.

Şahane manzaranın doyasıya tadını çıkarırken,

eşikten eve doğru hızla adım attığında,

hâlâ ilahi bir sabırla bekliyordu Odysseus ve hayretler içindeydi.

Homeros'un anlattığı gibi Odysseus yolculuğu sırasında denizde sürüklenerek Phaiakların yaşadığı yere gelmiş, orada Kral Alkinoos tarafından kabul edilmiştir. Odysseus saraya girmeden önce etrafına bakmış, o muhteşem eve ve bereketli bahçeye hayran kalmıştır.

Bir bahçenin kurulması ve bakımı çoğunlukla sıcak olan iklimi nedeniyle ayrı bir maharet gerektirdiğinden, antik Akdeniz ve Doğu halkı için bahçeler hususi bir önem teşkil ediyorlardı. Antik Doğu saraylarının çoğunda da doğrudan kral odalarıyla bağlantısı olan ve hükümdarın rahatsız edilmeden dinlenmesine olanak sağlayan büyük bir bahçe bulunmaktadır. Bu alan için kullanılan sözcük Doğu'da ortaya çıkarak Yunancaya, oradan da Almancaya geçmiştir: Farsçada "pairidaeza" sözcüğünden türeyerek, Yunanca "paradeisos" ve "cennet" sözcüğüne dönüşmüştür.

En azından şimdiye dek buna dair kesin bir kanıt bulunmasa da Babil'de II. Nebukadnezar'ın sarayının yanında da bir bahçe olduğu söylenmektedir. Bununla ilgili arkeolojik kanıtlar henüz gün ışığına çıkmamıştır, ancak 3. bölümde de bahsedilen Nebukadnezar'ın çivi yazılı taş yazıtında şunlar ifade edilmektedir:

Yanmış tuğlalarla bir dağ şekli verdim ve Babil Surları'nın arasında yüksek, kendim için kraliyet ikametgâhı olarak büyük, basamak basamak terası olan bir "kummu" yapı inşa ettim.

Bu "kummu" yapısının tam olarak ne olduğunu ve en önemlisi nerede bulunduğunu tam olarak bilmiyoruz. Bu nedenle Babil Bahçeleri hakkındaki antik dönem bilgilerine bağlı kalmak durumundayız. Bununla birlikte, yine

aynı bölümde sunduğumuz Babil topoğrafyasına ilişkin en eski iki kaynakta somut bir referans yoktur: Ne şehrin çivi yazısıyla “Tintir Babil’dir” ifadesiyle tanımlanmasında ne de Herodotos’un MÖ 5. yüzyılın ortalarında yazdığı Yunanca tasvirinde bir bahçeden bahsedilmiştir.

Evet, aslında Asma Bahçeler hakkındaki tüm antik dönemde yazılanlar MÖ 4. yüzyıldan daha geriye gitmemektedir. Yani geçmişleri, bize bütün halde ulaşmamış, ancak antik dönem edebiyatında daha sonra yapılan alıntılarla kısmen korunmuş ve 3. bölümde de gördüğümüz eserlerin yazarlarına kadar dayanmaktadır. Peki, biz onlardan ne öğrenebiliriz?

Ktesias’ın Hayalperestliği

MÖ 400’lerde Pers kralının sarayında kalışını konu edinen *Persika* adlı çalışmasıyla en eski bilgilerin Knidoslu Ktesias’a ait olduğunu kabul etmemiz gerekir. Diodoros, daha önce de bahsedildiği gibi Klearkhos’a açıkça gönderme yaptığı Asma Bahçeler ile ilgili ifadelerinde değil, Babil Surları hakkında yazdıklarında onun izinden gitmiştir. Bu yüzden Ktesias’ın sözlerinin Quintus Curtius Rufus’un yazdığı Büyük İskender’in Latince biyografisinde yer alan Babil hakkındaki bir pasaja dayanması olasıdır:

Babil sarayında -Yunan anlatılarında övülen bir harika olan- Asma Bahçeler vardır. Bu bahçeler harpuşa ile aynı yükseklikte olup çok sayıda gölge veren uzun ağacıyla zarif bir görünüm arz ederler.

Sütunlar, tüm bu yapıyı taşıyan doğal taştan yapılmıştır ve üst kısımda bulunan toprak ve toprağın nemli kalmasını sağlayan su için sütunların üzerine kesme taştan bir zemin döşenmiştir. Ve yapıyı destekleyen ağaçlar öylesine güçlüdür ki gövdeleri 8 kübit kalınlığına ve 50 ayak yüksekliğe kadar çıkar, hatta humuslu toprakla beslenmiş gibi meyve verirler. Ayrıca sadece insan eliyle yapılmış eserleri

yok etmekle kalmayan zamanın yarattığı tahribat, giderek aşındırarak doğal yapılara da hasar verirken, el değmediği süre içinde bile bu kadar köklü ağaç, hatta tüm korunan ağırlığıyla bu kocaman yapı ayakta durur; yani, her biri birbirinden sadece 11 ayak uzaklıkta olan 20 ayak genişliğindeki surlar bu yapıyı destekler. Uzaktan bakarsanız, buradaki ormanların doğal bir şekilde dağların üzerinden yükseldiğine inanırsınız.

Babil’de hüküm süren bir Suriye kralının, karısına olan aşkından ötürü bu yapıyı yaptırdığı söylenir. Kralın karısı, memleketindeki bahçelere ve ormanlara duyduğu hasret dolayısıyla bu yapıyı yapmaya kocasını ikna etmişti. Kral da bunun üzerine düz arazinin ortasına bu zarif yapıyı doğanın bir taklidi olarak yapmıştı.

Bu anlatım, Babil Bahçeleri’nin görünümüyle ilgili gerçekten fantastik bilgiler sunmaktadır: 8 kübit uzunluğunda, yani gövdesi neredeyse 3½ m çapındaki ağaçlar, Doğu’nun herhangi bir yerindeki verimli bir toprakta bile yetişemezdi!

Bahçelerin konumuna ilişkin de burada çok az ayrıntı var: Yalnızca “sarayın yanında” olduğu anlatılmakta ve bahçeleri yaptıran kişinin kesin olmamakla birlikte bir “Suriye kralı” olduğu anlaşılmaktadır.

İskender’e Eşlik Edenlerin Yazdıkları

Diğer bir yandan, 3. bölümde üzerinde durulduğu gibi büyük olasılıkla eseri Yunan coğrafyacı Strabon’un bilgisine sunulan Astipalyalı Onesikritos gibi, başlangıcı Büyük İskender’e eşlik edenlere kadar dayandırılabilen ifadeler daha somuttur. Onesikritos burada Babil Surları hakkında yapılan alıntıların akabinde şöyle demiştir:

Hem sur hem de dört köşeli biçimiyle her bir tarafı 4 plethron uzunluğundaki asma bahçe, dünyanın yedi harikası arasında yer alır. Bahçe, küp şeklindeki sütunların üzerinde birbiri ardına konulmuş kemerlerden oluşan tonozlarla

desteklenir. Sütunların iç kısımları boştu, böylece büyük ağaçların yetişebilmesi için toprak ile dolduruluyordu. Hem sütunlar hem de kemerler pişmiş tuğla ve asfalttan yapılmıştı. En üst kata çıkış, merdivene benzeyen basamaklarla sağlanıyordu ve bitişiğinde, bu amaçla görevli kişilerce Fırat Nehri'nden aralıksız olarak yukarılara su taşınması için kullanılan "salyangozlar" bulunuyordu. Yani 1 stadion genişliğindeki nehir şehrin ortasından geçiyor ve bahçe nehir üzerinde yer alıyor.

Bir stadion 600 ayak, yaklaşık olarak 180 m; bir plethron ise 100 ayak, yani yaklaşık 30 m'dir. Buna göre asma bahçe (diğer yazarların çoğu gibi Strabon da bahçe sözcüğünü tekil olarak kullanır), 120 m'ye 120 m, yani neredeyse bir buçuk hektar veya dört arlık ölçüsüyle tam da Alkinoos'un sarayının yanındaki bahçenin büyüklüğü kadar bir alana sahiptir.

Bu ifadeye göre bahçe, suyun Fırat Nehri'nden yukarı taşınmasını sağlayan "salyangozlar" yardımıyla sulanmış ve nehir üzerinde yer almıştır.

Görünüşe bakılırsa, İskender'e eşlik edenlerden biri olan Kleitarchos da bu büyük bahçeyi tasvir etmiştir, çünkü Diodoros büyük olasılıkla Semiramis hakkında iki pasaj arasına eklediği tasvirinde Kleitarchos'un sözlerine atıfta bulunmuştur:

Sarayın yanında Semiramis tarafından değil, daha sonraki Suriye krallarından birinin eşlerinden bir tanesi için yaptırdığı Asma Bahçeler de denilen bir bahçe vardı. Bu kadının Fars kökenli olduğu, memleketindeki dağ çayırlarını çok özlediği ve kraldan bahçe aracılığıyla Pers ülkesinin manzarasının benzerini yapmasını istediği söylenir.

Bu büyük bahçenin her bir kenarı yaklaşık 4 plethron uzunluğundadır ve birden çok katın üzerindeki bahçeler yukarı doğru dağ taraçaları gibi uzanır, öyle ki tüm bahçe [seyircilerin oturduğu yükselen basamaklarıyla] tıpkı bir tiyatro görünümüne sahiptir. Bu yükselen katmanların altında, eğime göre her biri bir öncekinden biraz daha yüksek, bahçelerin ağırlığını taşıyabilen geçitler bulunuyordu. En yukarısında-

ki yol 50 kübit yükseklikteydi ve bahçenin üst kısımlarını surdaki göğüs siperiyle neredeyse aynı yükseklikte üstünde taşıyordu. Büyük meblağlarla inşa edilmiş istinat duvarları 22 ayak, aralıkları ise yalnızca 10 ayak genişliğindeydi. Tavan ise kiniş dâhil her biri 16 ayak uzunluğunda ve dört ayak genişliğindeki kesme taşlardan oluşuyordu. Bu taşların üzerindeki çatinın en alt katmanı bol miktarda asfalt ile kamıştan yapılmıştı, bu katmanın üzerinde de alçıyla birleştirilmiş çift katlı yanmış tuğlalar bulunuyordu; üzerine atılan topraktaki nemin derinliklere nüfuz etmesini engellemek amacıyla yerleştirilen kurşun levhalar üçüncü katmanı oluşturuyordu. En üstte, büyük ağaçların kök salabilmesi için yeterli derinlikte bir toprak katmanı vardı. Zemin düzlenmiş, yükseklikleri ve diğer güzellikleriyle bakanların gönlünü hoş etmek zorundaymışçasına çeşit çeşit ağaçlar dikilmişti. Işık girmesini sağlamak için birbirlerinden uzak yapılan geçitlerde kralın kalması için çok sayıda farklı oda bulunuyordu. En üst kattaki bu odalardan yalnızca birinde, suyu yukarı çıkarmak için delikler ve makineler vardı: Bunlar vasıtasıyla dışarıdaki insanlar hiçbir şeyin farkına varmadan nehirden [Fırat] yukarı su çıkarılıyordu.

Hülasa önceden de bahsedildiği gibi bu büyük bahçe sonradan inşa edilmişti.

Daha önce alıntılananlara kıyasla (Diodoros'un birçok kez *paradeisos* sözcüğüyle bahsetmiş olduğu) bahçenin nasıl kurulduğu burada daha net bir şekilde anlatılmaktadır; en üst katmanın yüksekliği hakkındaki veriler, Strabon'un surların yüksekliğiyle ilgili verdiği bilgilerle örtüşmektedir. Ve burada da bahçenin Fırat Nehri üzerinde yer aldığı varsayılmaktadır; ancak yaptıran kişinin Semiramis değil, kesin olarak "sonraki Suriye krallarından biri" olduğu görülmektedir; bu "sonra"nın ne kadar bir zaman sonra olduğu ise elbette belirtilmemiştir.

Helenistik Babil'den Bir Tanık

En nihayetinde bu konuyla ilgili olarak yine Babilli Berossus'u dinleyelim: 3. bölümde surlarla ilgili yaptığı tas-

vir sayesinde haberdar olduğumuz Berossus, *Babyloniaka* adlı eserinde, Flavius Josephus'ta alıntılananlarla bağlantılı olarak şöyle demiştir:

Nebukadnezar Babil'i böylesine güçlendirip görkemli kapılarla donatırken, babasının sarayıyla bağlantılı, belki de burada tarif edilemeyecek kadar büyük ve göz alıcı görüntüsüyle ikinci bir saray inşa ettirdi; bununla birlikte, muazzam boyutuna rağmen inşasının 15 günde tamamlandığı da unutulmamalıdır.

Bu sarayın içine taştan tepecikler yaptırdı, bunlara dağları andıran bir şekil verdi, çeşit çeşit ağaçlar dikti. Böylece, Media bölgesinde büyüyen karısının dağlık bir çevre istemesi sebebiyle büyük asma bahçe denilen bahçenin yapımını tamamladı.

Berossos yine fantastik düşüncelerle süslü ifadelerden kaçınmış (15 yıllık sürenin hatalı olarak 15 gün diye yazıldığı tahmin ediliyordu); evet, Berossos burada da o tür ifadeleri açıkça reddetmiştir. Bahçenin konumundaki sözleri, şimdiye kadar alıntılanan diğer bilgilerle çelişmemektedir; ne var ki bunun ötesinde Berossos, yine surları II. Nebukadnezar'ın (MÖ 625-605) yaptırdığını iddia ettiği gibi, hangi kralın Asma Bahçeler'i de yaptıran kişi olarak kabul edilmesi gerektiğini de söylemiştir (hatta Yunanca *paradeisos* sözcüğünü kullanmıştır).

Dünya Harikası Olarak Bahçeler

Ktesias'ın fantastik fikirlerini bir kenara bırakırsak, bu bahçelerin neden bir dünya harikası olarak kabul edildiği merak ediliyor. Dünyanın yedi harikasının tamamı korunmuş ilk listesinde, yani MÖ 2. yüzyıldan Sidonlu Antipatros'un 1. bölümde alıntılanan şiirinde bu fikirlere değinilmiştir. Şimdiye değin alıntılanan metinlerde büyük yapının sadece tuğladan değil (Mezopotamya'da bulunmayan), doğal taşlardan da yapıldığı vurgulanırken, diğer yandan bahçenin üst katlarının da "salyangozlar" veya

“makineler” aracılığıyla sulandığı belirtilmiştir. Bizanslı Filon, dünyanın yedi harikasıyla ilgili yazmış olduğu eserinde bu “teknik” kısım üzerinde özellikle durmuştur:

Asma bahçe, toprak üstünde yetişen bir bitki örtüsüne sahiptir. Bu şekilde, ağaçların kökleriyle beraber bitkilerin doğal zeminin üzerini bir çatı gibi kaplamasıyla bahçe havada asılı duruyormuş gibi inşa edilmiştir. Aşağısına taş sütunlar öyle bir yerleştirilmiştir ki sütunlar arasındaki tüm alan toprak altındadır. Kiriş olarak her bir sütun üzerine palmye ağaçları konulmuştur ve bütün sütunların arasında yalnızca küçük bir boşluk bulunur. Palmye, çürümeyen tek ağaç türüdür; nemlendiğinde ve ağırlaşmaya başladığında dalları yukarı doğru kıvrılır ve ağacın boğumları dışarıdaki nemi boşluklarına emerek kökleri filizlendirir. Kirişlerin üzerine derince bir toprak dökülmüştür ve son olarak başta bahçe ağaçları ve geniş yapraklı ağaçlar olmak üzere, her türden çiçekler, kısacası bakınca mutluluk ve keyif veren her şey bu bahçeye dikilmiştir. Burası doğal toprak gibi işlenir, sert toprak gibi de filizlerin ekilmesi için uygun bir alandır. Bu topraklı kısımlar direklerin yanında dolaşanların başları üzerinde yer alır. Üst tarafta yüründüğünde zemini çok derin olan yerlerde olduğu gibi, aşağıdaki tavanın üzerindeki toprak hareket etmez, hatta hiçbir şekilde etkilenmez.

Yer yer su kaynağını düz bir seyirde tepeden aşağı akıtarak, yer yer de “salyangozların” yukarı doğru baskı yapmasıyla suyun daha yüksek noktalara ulaşması sağlanır; bu sistemde, makinelerin vida dişlerinin etrafındaki mekanik kuvvetler suyun akmasını sağlar. Bu su, çok sayıdaki büyük su havuzlarına dökülür ve tüm bahçeyi sular, derinliklerdeki bitki köklerini ıslatır ve ekilebilir arazileri nemli tutar, bundan dolayı çimenler her zaman çiçek açar ve narin dallarda yetişen ağaç yaprakları iyi şekilde beslenir, etrafında rüzgâr eser. Suyun nemini her zaman emebilmesi için kökleri daima susuz tutulur. Kökler yerin altındaki örgülerine sıkıca tutunarak ağaçların dayanıklı ve korunaklı bir şekilde büyümesini sağlar. Ustalıkla yapılan işçilik zengin görünümlü ve şahanedir. Hele toprağın, bakanların başı üzerinde asılmış gibi işlenmesi harikulade bir manzaradır.

Genellikle açıklamaları Ktesias ve Kleitarchos'a kadar dayanan yazarlar gibi Filon da sürekli olarak bahçenin üst kısımlarının sulanmasını sağlayan sulama makineleri veya "salyangozlar"dan bahsetmiştir. Mucidi Arşimet'in (MÖ 287-212) adını taşıyan "Arşimet vidaları", bir pompanın yaptığı gibi emme kuvvetiyle değil, aslında (salyangoz gibi) basit bir dönme hareketiyle bir borunun içine yerleştirilen "salyangozların" dönmesi sayesinde suyun yukarı çıkmasını sağlamıştır.

Ancak bu tür bir su kaldırma düzeneği (Semiramis'i bir yana bırakalım) Nebukadnezar döneminde olduğu gibi, Ktesias ve Kleitarchos döneminde de henüz icat edilmemiştir. Dolayısıyla aynen alıntı yaptığımız Berossos'un korunmuş en eski metninde bu tür makinelerden bahsetmemiş olması tesadüf müdür? Çağdaş deneyimlerden yola çıkarak bu makinelerin suyu kaldırmamanın en kolay yöntemi olarak düşündükleri için sonradan alıntı yapan yazarlar tarafından eski yazarların birebir alıntılanmamış başka sözleriyle birleştirilerek mi bu açıklamalar yapılmıştır? Öte yandan, verilen diğer bilgiler ne kadar güvenilirirdir? O halde çivi yazılı *Tintir Babil'dir* topoğrafyası veya Herodotos'un bahçelerden söz etmemesi tesadüf müdür? Bahçeleri 3. yüzyılın başlarında, (Büyük İskender'den sonra bu ülkede hüküm süren) Seleukos hükümdarlarından biri olan "Suriye'nin sonraki kralı"nın mı yaptırdığı düşünülmüştür? O zaman hangisi? Peki, öyleyse neden Babilli Berossus -Seleukos hükümdarlarından birine atıfta bulunduğu- eserinde bahçeleri inşa edenin kesin olarak II. Nebukadnezar olduğundan bahsetmiştir?

Bunlara ek olarak Babil'deki bahçelerin şu ana değin yerinin neden belirlenemediği sorusu vardır. Şehri keşfeden Robert Koldewey, -bilimsel olarak tüm ihtiyatıyla- bahçelerin yıkıntılar arasında korunmuş tonozlu bir yapının üzerine kurulduğu ve yapımında antik dönem kaynaklarının işaret ettiği gibi doğal taşlar kullanıldığı varsayımında bulunmuştur. Bununla beraber bu yapı

Babil sarayının Fırat Nehri'ne bakan tarafında yer almaktadır, bu nedenle bahçenin Fırat Nehri'nin yanında konumlandığını ve buranın kesinlikle 4 aralık bir arazi olmadığını doğrulayan yazarlarla çelişmektedir. Yapının, (bahçeler ve hatta antik dönem yazarlarının anlattığı gibi doğal taştan yapılmış bu muazzam altyapıların herhangi bir arkeolojik kanıtının olmadığı) şehir sarayının Fırat Nehri'ne bakan tarafında ya da surların dışında fakat Fırat'ın en kuzeyindeki dış surların hemen iç kısmında yer alan (arkeolojik olarak araştırıldığı kadarıyla, en azından taştan yapılmış büyük altyapılara sahip olmayan) kasrın yanında kurulduğunu varsayan son incelemeler de aynı derecede tatmin edici değildir.

Peki, Asma Bahçeler'ini araştırmanın gerçekten bir mantığı var mıdır? Nebukadnezar'ın -kasıtlı olarak halkın erişemeyeceği- saray bahçesini kralın kendi deyimiyile "kraliyet ikametgâhı olarak Babil Surları arasında yüksek bir yere" yerleştirmesinin, Homeros'un hayal gücüne borçlu olduğumuz Alkinoos'un bahçesi gibi Yunan yazarların hayal gücüne de ilham vermiş olması son derece mümkün, hatta daha olası bir durum değil midir?

Her iki bahçe de görkemli bir sarayın yanında yer alıyordu. Her ikisi de 4 ar büyüklüğünde ve "dört bir yanı çevriliydi." Aslında Plinius, mitolojide "Kral Alkinoos'un bahçeleri ile Semiramis ya da Suriye kralının yaptırdığı Asma Bahçeler" olarak bilinen iki bahçenin yanı sıra, "ünlü bahçeler"den bir defa söz etmiş ve nitekim daha sonraki dünya harikaları listelerinden birinde Asma Bahçeler yerine Alkinoos'un bahçesi yer almıştır (bkz. 9. Bölüm).

Bu bölümün başında gördüğümüz gibi, Alkinoos'un sarayındaki bahçe, sonsuz bereket harikası olarak tanımlanmıştır: "Buradaki meyveler asla tükenmez ve yaz kış, tüm yıl boyunca asla çürümezler." II. Nebukadnezar'ın Babil Surları arasındaki yüksek, erişilemez kraliyet ikametgâhına başka harikaların atfedilmesi çok mu garip

olur? Çağdaş metinler ve Herodotos üzerine söyleyecek daha fazla bir şey yoktur: Sonraki yazarlar Babil'deki sarayın bahçesinde çok daha görkemli harikalar "görmüşlerdi" ve anakronizme düşmekten çekinmemişlerdir. Yine de içinde bir dünya harikası barındıran büyük Babil şehrinin (belki o kadar etkileyici değil ama erişilmez olan) sarayının bahçesinde kesinlikle daha fazla harika görme gereksinimi duyulmaz mıydı?

Semiramis

Ya Semiramis? Antik dönem kaynak ve antik dönem dünya harikaları listelerinden hiçbirisi, Asma Bahçeler'i yaptıran kişinin Semiramis olduğundan açıkça söz etmemiştir; hatta Diodoros da böyle bir bağlantıyı açıkça reddetmiştir.

Kraliçe Semiramis büyük olasılıkla (yanlış bir düşünce olsa da en azından antik dönemde yazılanlarla bağlantılı olarak) onunla ilişkilendirilen Babil Surları'yla olan bağlantısı sebebiyle yalnızca modern dönemde Asma Bahçeler'in sahibi olarak görülmüştür. Maarten van Heemskerck'in 16. yüzyılda yaptığı *Babylonis Muri* tablosunda (Görsel 4) her iki anıt da resmedilmiştir: üç katmanlı surlar ve arka planda üç katlı bir sarayın çatısındaki Asma Bahçeler. 1572'den itibaren artık her ikisi de Semiramis'e atfedilmektedir.

Kısacası, arkeolojik açıdan kavranamayan Babil sarayındaki cennet olan dünya harikası Asma Bahçeler, öncelikle Antik Çağ'ın hayal gücünde -ve hatta ilk olarak modern zamanlarda *Semiramis*'in dünya harikası Asma Bahçeler'i olarak- ortaya çıkmıştır.

V. OLİMPOS'TAKİ ZEUS HEYKELİ

Olimpiyat Oyunları ve Zeus

Şimdiye değin ele alınan üç dünya harikasının kökeni Antik Doğu'ya dayanıyordu, Olimpos'taki Zeus Heykeli ise bizi Yunan dünyasına götürmektedir. Antik dönem inanışlarına göre, Yunanistan'ın Peloponez bölgesinde Alfeios Nehri üzerinde yer alan Elis topraklarındaki Olimpos'ta, Zeus'un antik tapınağında gerçekleşen ilk olimpiyat oyunları, bu yarışların o dünya tarihinde tespit edilmiş, bugünkü takvimimize göre MÖ 776 yılına karşılık gelen başlangıç tarihini göstermektedir; sonraki olaylar, zaman aralığından yararlanarak ilk olimpiyatların ilk yılından itibaren tarihlendirilmiştir (oyunlar dört yılda bir gerçekleştiğinden, ikinci olimpiyatların dört yıllık periyodu MÖ 772'de, 50. olimpiyatların yıllık periyodu ise MÖ 580'de başladı).

Bununla beraber ilk olarak MÖ 6. yüzyıldan itibaren Olimpos'ta yapılan agonlar (müsabakalar), Yunan dünyasında taç agonları denilen dört yarışma arasında en önemlisi olarak kabul görmüştür: Yani Olimpos'taki gibi, Delfi, Nemea ve Korint Kıstağı'nda gerçekleşen müsabakalarda da galibiyet ödülü yalnızca bir taçtan -"taç agonları" denmesinin sebebi budur- ibaretti (elbette kazanana maddi bir gelir sağlayacak kadar şöhret de büyük olasılıkla kendiliğinden geliyordu). Olimpos'un kutsal alanı olan Altis de daha sonra sağlam yapılarla donatılmıştır: Neredeyse 28 m ila 64 m'yi aşkın bir zemin üzerinde ve yaklaşık 14½ m'lik iç mekân yüksekliği ile MÖ 5. yüzyılın ikinci çeyreğinde kurulan büyük Zeus Tapınağı,

o dönemde Peloponez'deki en büyük tapınaktır. Ünlü heykeltıraş Phidias tarafından tapınağın tamamlanmasından sadece birkaç yıl sonra, içerisine devasa bir yapı olan Zeus Heykeli inşa edilmiştir: Altın ve fildişi levhalar dışarıdan görünmeyen iç iskelenin üzerine tutturulmuş, tanrının kıyafetleri ve teni bu şekilde tasvir edilmiştir. Phidias, daha önce Atina Akropolisi üzerinde yer alan (Antik Çağ'da çok da fazla bir üne sahip olmayan) Athena Heykeli'ni yaparken de bu yöntemi denemiş ve başarılı olmuştur.

Özellikle modern dönemde yeniden etkin duruma geçmesiyle olimpiyat oyunlarının bugün de çok iyi bilinmesiyle beraber, Zeus Tapınağı'nın bir deprem sırasında adeta parçalanmış halde düşen sütunları da bugün Olimpos'un en ünlü turistik yerleri arasında yer alırken, dünya harikası Zeus Heykeli'nden günümüze hiçbir şey ulaşmamıştır. Neredeyse sadece antik dönemde kaleme alınmış metinler de buna tanıklık etmektedir. O halde dünya harikalarının tamamı korunmuş ilk listesinde (bkz. 1. Bölüm) daha önce adı geçen bu yapıt hangi fikri aktarmaktadır?

Ziyaretçilerin Cazibe Odağı

Antik Çağ'da Olimpos Tapınağı'ndaki Zeus Heykeli görülecek en önemli yerler arasındaydı. Bilgin şair Kalimahos, 1. bölümde de ifade edildiği üzere, MÖ 3. yüzyılda Olimpos'taki Zeus Heykeli'ni ziyaret etmek isteyen erken dönem turistlerine, metinden geriye kalan parçalara göre mısra aralarında heykelin boyutları hakkında bilgi veren uğurlama şiiri yazmıştır. Bu şiire göre taht 30 ayak yüksekliğinde, tanrı figürü ise beş kübit, yani 7½ ayak uzunluğunu aşkın bir yüksekliktedir; tapınağın iç bölümünün yüksekliğine oldukça yakın olan bu sayı, heykelin tamamının yüksekliğinin neredeyse 12 m olduğunu gösteriyor. Strabon iki asır sonra *Geographika*'sında bu konuyla ilgili olarak şunları aktarmıştır:

Olimpos öncelikle Zeus Heykeli'nin kehanetiyle ün kazandı. Heykel tapınağa konulduğunda, tapınağın şöhreti yine devam etti ve taç agonlarından biri olan, daha doğrusu herkesçe en kutsalları olarak kabul edilen olimpiyat agonları [olimpiyat oyunları] ve şenliklerin seyircileri sayesinde şöhreti daha da arttı. Böylece Olimpos, Yunanistan'ın dört bir yanından getirilen bir yığın adak sunularıyla bezendi. (...) Bunların en büyüğü, Kharmides'in Atinalı oğlu Phidias'ın [altın ve] fildişinden biçimlendirdiği Zeus Heykeli'ydi; sanatçı bu heykeli o kadar devasa bir boyutta yapmıştı ki tapınağın büyüklüğüne rağmen ölçüyü kaçırmış gibi görünüyordu: Oturan Zeus tasvir edilmişti ve başı neredeyse tavana değiyordu. Öyle ki ayağa kalksa tapınağın tamamını kaplayacağı izlenimini veriyordu.

Bazıları heykelin boyutlarını kaydetti; hatta Kallimahos hiciv içeren şiirlerinde bile bu boyutları dile getirdi. Ressam Panainos da heykelin özellikle giysisinin boyanarak süslenmesi konusunda yeğeni ve çalışma arkadaşı Phidias'a çok yardımcı oldu. Bu tapınağın bulunduğu alanda bu ressamın eserleri olan birçok harika tablo da sergilenir.

Phidias'ın, Panainos'a [Kronosoğlu] Zeus'u hangi şekilde tasvir etmek istediği sorusunu yöneltmesi üzerineyse aşağıdaki dizelerde ifade edilen Homeros'un modelini temsil etmek istediğini söylediği anlatılır:

Kronosoğlu konuştu ve simsiyah kaşlarını çattı, Tanrı'nın saçları ölümsüz başında dalgalandı ve tir tir titretti koca Olimpos'u.

Burada gerçekten güzel ifade edilmiş: Ozanın hem özellikle kaşlarıyla hem de bir bütün olarak büyük olduğu düşünülen bir timsali resmettiği ve Zeus'a layık büyüklükte bir kudreti tasvir ettiği fikrini çağırıştırıyor. Homeros, bahsettiği kudretin bir göstergesi olarak -aynı zamanda ikisi için de en yerinde olacak sahneye riayet ederek- Hera'ya da rol verir:

Tahtın önünde duran Hera'yı sarstı ve koca Olimpos'u titretti.

Zeus'un tek bir kaş hareketiyle Hera'nın tüm bedeni sarsılır, Tanrı'nın saçları da bu hareketten az da olsa etkilenir.

Phidias'ın Olimpos'taki Zeus Heykeli'nin Antik Çağ'da yaşayan insanlar üzerinde -Homeros'un etkileyici manzum eserine göre- nasıl bir etki bıraktığını Strabon'dan öğrenebiliyorken, heykelin gerçekte nasıl bir görüntüye sahip olduğunu anlayamıyoruz.

Sözgelimi Atina'daki Akropolis üzerinde bulunan altın-fildişi Athena heykeli (yukarı bkz.) ve Efes'teki bronz amazon heykeli (bkz. 6. Bölüm) de dâhil, bu ustanın sadece diğer birkaç eserinden bahseden ve Phidias'ın Zeus'u için "hiç kimsenin onun konumuna bir itirazı olmadığını" söyleyen Plinius'tan, heykelin kesinlikle geniş bir çevreyi etkilediğini anlıyoruz. Frigya'da bulunan Hierapolisli Yunan filozof Epiktet(os) ise MS 1. yüzyılda yaptığı bir konuşmasında Olimpos'taki Zeus Heykeli'ni görmek isteyenlerin sayısının giderek arttığını söylemiştir:

[Epiktetos:] Phidias'ın eserini görmek için Olimpos'a gidiyor ve her biriniz onu görmeden ölmenin talihsizlik olduğuna inanıyorsunuz. Ama oraya gitmenize gerek yok: Tanrı'nın olduğu ve eserlerine ulaşabileceğiniz yere bakmak ve asıl gerçeği görmek istemez misiniz? Kim olduğunuzu, hangi amaçla dünyada olduğunuzu ve bunun ne anlama geldiğini, neden görme yetisine sahip olduğunuzu anlamak istemez misiniz?

[Muhatapları:] Ama birçok kötü ve can sıkıcı olay yaşanıyor!

[Epiktetos:] Bunlar Olimpos'ta olmuyor mu? Orada sıcaktan şikâyet etmiyor musunuz? Oranın kalabalığı sizi korkutmuyor mu? İlkel koşullarda yıkanmak zorunda kalmıyor musunuz? Yağmur yağdığında sırlıklam olmuyor musunuz? Gürültüye, bağrışmalara ve başka her türlü sıkıntıya maruz kalmıyor musunuz?

Bununla birlikte en ayrıntılı açıklamaları MS 2. yüzyılda Olimpos'a gelen Yunan seyyah Pausanias'a borçluyuz; Altis'teki görülecek yerleri anlatmaya tapınak ve Zeus Heykeli'yle başlamış, heykel hakkında şunları söylemiştir:

Tanrı bir tahtın üzerinde oturur, taht altın ve fildişinden yapılmıştır; başında zeytin dalı biçiminde bir taç vardır. Sağ elinde çelenk ve başında tacı olan fildişi ve altından yapılmış [zafer tanrıçası] Nike [figürü] tutar. Tanrı'nın sol elinde pek çok metal parçayla süslenen bir asa bulunur; asanın üzerinde oturan kuş [Zeus'un kutsal hayvanı] kartaldır. Tanrı'nın sandaletleri ve giysisi de aynı şekilde altından yapılmıştır; giysinin üzerine hayvan figürleri ve zambak bitkileri eklenmiştir.

Altın ve değerli taşlar, ayrıca abanoz ve fildişiyle taht renklendirilmiştir; üzerine de hayvan figürleri çizilmiş ve heykeltikler yerleştirilmiştir. Taht ayaklarının her birinde ikişer tane olmak üzere, tahtın her iki ayağında dans eden dört Nike [figürü] vardır. (...) Tahtın bacakları arasında, her biri bir ayaktan diğerine uzanan dört ek parça bulunur. Girişin karşısındaki parça üzerinde yedi figür [güreşen erkek çocuklar] vardır; bunlardan sekizincisinin nasıl kaybolduğu bilinmemektedir. Bunlar eski müsabakaları temsil ediyormuş, çünkü Phidias zamanında [Antik Yunan boksı ile güreşin birleştiği bir spor dalı olan pankrationda] oğlanlar henüz yarışmıyordu. Ayrıca [bu tasvirde] başını bir şeritle saran oğlanın Phidias'ın sevgilisi olduğu söylenen Elisli Pantarkes'e benzediği söylenir; Pantarkes, 86. Olimpiyat Oyunları'nda erkek çocuklarda güreş müsabakasını kazanmıştı...

Olimpos'taki Zeus'un boyutlarının yükseklik ve genişliğine göre kaydedildiğini bilsem de ölçen kişileri övmek istemiyorum, çünkü onların verdikleri ölçüler de heykele bakan kişi üzerinde bıraktığı etkinin çok gerisinde kalıyor.

Pausanias'ın bu anlatımı, bir sanat eserinin şimdiye kadar antik dönemde yazılmış en ayrıntılı tasviridir; özetlediğimiz alıntıda taht ve çevresindeki temsiller üzerindeki mitik sahnelerin sayısız ayrıntısı atlanmıştır. Esasen Pausanias, öncelikle bu taht ve heykelin yere yakın kısımlarını ele almıştır. Peki, gerçekten sadece heykelin bırakacağı (metnin yalnızca okuyucularına aktarabileceği) "izlenim"e zarar vereceği için mi daha somut verilerden kaçınmıştır? Yoksa tapınağın içinin yarı karanlığında yüksek kısımlarını görememiş midir? Nedeni her ne ise

Zeus Heykeli'nin görünümüne dair buradan da çok bilgi edinemiyoruz.

Pausanias bunun yerine Pantarkes'ten bahsederek Phidias'ın Olimpos'ta ne zaman faaliyet gösterdiğine dair bize bir ipucu vermiştir: Eğer bu çocuk -pagan Zeus Heykeli'ne düşman bir Hristiyan'ın ifadesine göre sanatçı, Zeus Heykeli'nin bir parmağının üzerinde de sevgilisinin adını ölümsüzleştirmişti- 86. Olimpiyat Oyunları'nı kazandıysa ve Phidias onu bu sayede tanıyıp sevdiyse, yukarıda açıklanan hesaplama göre her ikisi de MÖ 436 yılında Olimpos'ta bulunmuştur.

Pausanias ilerleyen cümlelerde Altis'te bulunan "Phidias'ın atölyesinden" de söz etmiştir; 1950'lerde yapılan kazılarda bu atölye ortaya çıkarılmış ve el zanaatları faaliyetlerine dair bazı deliller sunmuştur, ne var ki yine de Zeus Heykeli'nin bir bütün olarak nasıl görüldüğünü gösteren hiçbir kalıntı yoktur.

Ününe Rağmen Bilinmeyen Bir Sanat Eseri

Bu antik dünya harikasının yeterli sayıda tasviri de mevcut değildir; İmparator Hadrianus döneminde (MS 117-138) Elis'te basılan sikkeler üzerindeki küçük resimler Zeus Heykeli'nin temsili olarak yorumlanabilir, ancak boyutlarının küçük olmasından dolayı hiçbir ayrıntı sunmazlar. Elbette bu, heykelin ününü azaltmıyordu. MÖ 1. yüzyılın büyük Romalı politikacısı ve filozofu Marcus Tullius Cicero, bir metninde Olimpos'taki Zeus Heykeli'nden, "insanın bu türde görebileceği en kusursuz şey" diye bahsetmiştir. Phidias, heykeli yaparken onu, "önünde bir şekil bulundurmada yapmaya çalışmış, kendi zihnindeki güzellik idealini ortaya koymuş ve bu ideal sanatçının ellerini yönlendirmişti." Cicero'ya göre, Olimpos'taki Zeus Heykeli'nden daha güzel olan, bu eserin özündeki güzellik idealidir. Ne var ki bu ifade de heykelin görünümünü netleştirmemiştir.

Yunan hatip Prusalı Dion, 219, 220 veya 221. Olimpiyat Oyunları'nda, yani MS 97 ila 105 yılları arasında Olimpos'ta yaptığı bir konuşmasında heykeli daha etki-leyici biçimde tasvir etmiştir. Dion, Phidias'a şu sözlerle hitap etmiştir:

En yetenekli ve usta sanatçı! Pek çok kez burada [Olimpos'ta] toplanan Yunanlar ve barbarlara seyredilecek kıymetli bir eser, hayal edilemeyecek boyutta hoş bir seyir ziyafeti sunduğunu kimsenin inkâr etmesi mümkün değil. Gerçekte akıl sahibi olmayan varlıklar bile bir an için baksalar bu yapıya, muhtemelen şaşkınlıktan kalakalırlar. Buradaki sunağa getirilen kurbanlık hayvanlar, belki de sundukları kurbanlarla Tanrı'ya iyilikte bulunabilecek olan insanlara kendi rızalarıyla kurban edilecekler ve kartallar, atlar, aslanlar, gördükleri manzara karşısında hoşnut olarak zapt edilemeyen vahşi yaratılışlarını bir kenara bırakıp tamamen uysal bir hale gelecekler. Bu heykelin önüne gelen biri, ruhen ne kadar bunalmış, hayatında ne kadar çok talihsizliğe, acıya katlanmış ve bir gün bile rahat bir uyku uyumamış olsa da karşılaştığı tüm zorlukları ve ona acı veren olayları unutacağı kanaatindeyim. Sen, görüntüsü gerçekten "acı ve öfkeyi dindiren, her derde derman" görülmeye değer bir parça çıkardın ortaya [Homeros].

Dion ardından bir süreliğine Phidias rolüne bürünmüş ve ona şunları söyletmiştir:

Bizim Zeus'umuz barışçıl, tüm özellikleriyle dost canlısı ve hiçbir ayaklanmanın yıkamayacağı, barışsever Yunanistan'ın hamisidir. Bilge ve mükemmel bir şehir olan Elis'i derin derin düşündükten sonra yarattım onu. Onu, bir ölümlünün tanrısallığı ve eşsiz doğayı zihninde taklit edebildiği kadarıyla, hayatı, refahı ve bütün zenginlikleri bağışlayan, insanlığın ortak babası, kurtarıcısı ve koruyucusu olarak, yüzündeki duru, neşeli ifadeyle merhametli ve azametli yaptım.

Şimdi bakın bakalım, heykelim Tanrı'nın bütün isimlerine uygun mu: "Baba" ve "kral" isimleri verilen tek Tanrı Zeus'tur ve "şehrin hamisi", "dostluğun koruyucusu", "toplumun himayecisi", ayrıca "sığınanların koruyucusu",

“yabancıların koruyucusu”, “hasadın koruyucusu” gibi unvanlara, hepsi de güzel anlamları olan sayısız isme sahiptir o. Güç ve hâkimiyetinden dolayı “kral”, merhameti ve yardımlarından dolayı söylendiğine inandığım “baba”, yasaları ve toplumun yararını gözetmesiyle “şehrin hamisi”, tanrılar ve insanlar aynı soydan geldiğinden ona “kan bağının koruyucusu” da denir. (...)

Peki, bütün bunları konuşmadan anlatabilen büyük bir sanatçı olamaz mı? Hükümdarlık ve krallık, azametini, babayı ve yardımını, merhametini ve dostluğunu, şehrin hamisi ve yasa koyucusu olduğunu, mutlak yüceliğini göstermek ister. Görüntüsünün insana olan benzerliği sembolik olarak insanlar ile tanrılar arasındaki kan bağını anımsatır. Dostluğun, himaye isteyenlerin, yabancıların ve sığınmacıların koruyucusu olması ve tüm benzer özellikler, suretinde görülebilen merhameti ve içtenliği ifade eder. Tüm bedeninde teneffüs eden cömertlik özelliği ve tevazu, idame ve bereket hamiliğinin göstergesidir... Bütün bunları sözcüklerle ifade edemediğim için elimden geldiğince tasvir etmeye çalıştım.

Demek ki sözcükler Phidias’a yetmiyordu; bir heykelden dünya harikası yaratmalıydı. Prusalı Dion elbette her zamanki gibi burada da etkileyici konuşuyordu; Antik Çağ’da ona *Chrysostomos* (altın ağız) lakabını takmaları boşuna değildi. Heykelin bıraktığı izlenim konusunda yine pek çok şey öğrenmiş olsak da gerçek görünümüne ilişkin hâlâ neredeyse hiçbir bilgiye sahip değiliz...

Dünya Harikası Olarak Olimpos’taki Zeus Heykeli

Zeus Heykeli, tamamı korunan ilk liste de dâhil pek çok dünya harikası listesinde yer almış ve heykelin bazı doğüstü olaylara da neden olduğu düşünülmüştür. Pausanias yukarıdaki alıntılarının ardından şunları anlatmıştır:

Phidias’ın sanatına Tanrı’nın bizzat şahit olduğu söylenir: Heykel tamamlandığında Phidias Tanrı’nın istediği gibi bir eser yapıp yapmadığına dair ona bir işaret vermesi için dua

etmiştir ve bugün, yerine bronz bir kabın konulduğu noktaya o anda bir yıldırım düşürmüştür.

Ve Roma İmparatoru Caligula (MS 37-41), bu heykele dokunmaya kalkıştığında başka bir doğaüstü olay gerçekleşmiştir:

Caligula, -aralarında Olimposlu Jüpiter'in de [Zeus'un] bulunduğu- özellikle saygı duyulan ve özellikle ustaca yapılan tanrıların putlarının Yunanistan'dan [Roma'ya] getirilmesini ve her birinin kafasının çıkarılıp yerine kendi kafasının konulmasını emretti. (...) Ancak Olimpos'ta parçalara ayırıp Roma'ya getirmeye karar verdiği Jüpiter [Zeus] Heykeli, birden öyle bir kahkaha attı ki iskele sarsıldı ve bunun üzerine işçiler sağa sola kaçıştı.

Sonuç olarak heykel Roma'ya götürülemezse de Roma İmparatorluğu döneminde zarar görmüştür. Dion Chrysostom, Homeros'un ihtiyar babasına hitaben yukarıda alıntılanan konuşmasının sonunda, yurduna geri dönen Odysseus'un durumunu şu sözlerle ifade etmiştir:

Kendine yeterince bakmıyorsun. Bu yaşlılık seni sorumluluklarından alıkoyuyor,

baştan aşağı pislik içindesin, üstelik yırtık pırtık giyiniyorsun.

Başka bir bağlamda 2. yüzyılın ortalarında heykelin yenilenmesinden bahseden Pausanias da yukarıda verilen metinde en az bir figürün eksikliğini yazmak zorunda kaldı; sonraki yazarlar, Zeus'un altından iki lüle saçını hırsızların çaldıklarını kaydetmişlerdir. Büyük heykelin tamamen ne zaman yok olduğu bilinmemektedir. Antik dönem kaynakları, MS 4. yüzyılın sonunda Olimpos'un gerilemesiyle mi kaybolduğu yoksa Konstantinopolis'e kaçırılıp bir yüzyıl sonra oradaki sarayda çıkan bir yangında mı yok olduğu konusunda fikir birliği sağlayamamıştır.

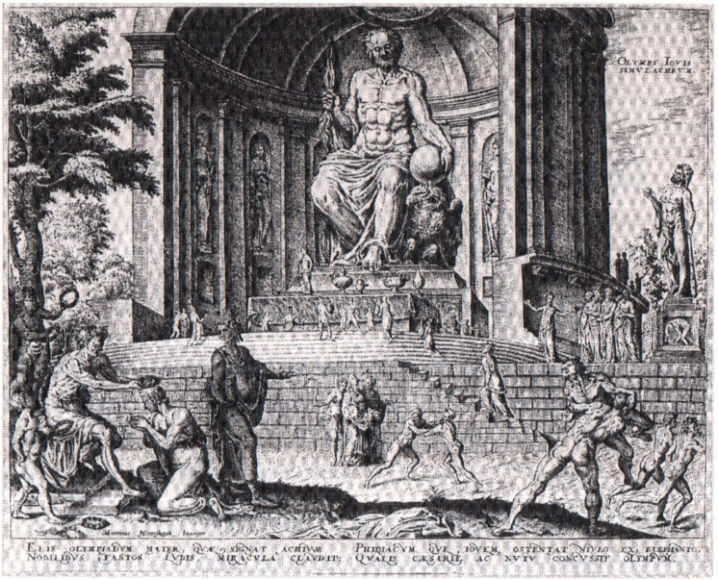
Geriye kalan tek şey ise Bizanslı Filon'un *Peri tōn hepta theamatōn* adlı eserinde övdüğü heykelin "Helladik dönem" in en güzel parçası olduğu fikridir:

Zeus'un göklerdeki babası Kronos, Elis'teki babası ise Phidias'tır; ilk Zeus'u ölümsüz doğa, ikincisini ise dünya kralını bizzat gören, daha sonra bu gök gürültüsü tanrısını başkalarına gösterebilen tek şanslı kişi olan ve tek başına tanrı yaratabilen Phidias'ın elleri var etmiştir. İnsanlar Zeus'tan Phidias'ın oğlu olarak bahsetmekten çekinebilir, ne var ki sanat sayesinde o, heykelin annesi olmuştur.

Öyleyse doğa, Phidias'ın hayvanların dişlerini kesebilmesi ve böylece heykelin yapımı için de malzeme temin edebilmesi maksadıyla filleri yaratmıştır. İşte bu yüzden dünyanın yedi harikasından diğerlerine biz sadece hayret ediyor, bu esere ise tapıyoruz: Bir sanat eseri olarak Zeus'un kutsal görüntüsü muhteşem güzelliكتedir. Bu sebeple yapılan iş övgü alıyor ve ölümsüzlük de hürmet görüyor.

Ey Helladik dönem, tanrılar uğruna gelecek zamanlarda olmadığı kadar süsten zengin, sonsuzluğu yarattığı halde ileriki yaşamda var etmediği bir sanatçıya sahip ve sende gördüğünü başka yerde görmeyen insanlara tanrıların görüntüsünü gösterebilen sadece sensin! Evet, netlik varsayımdan, güvenilir bilgi, bilgiyi aramaktan, fikir söylentiden çok daha iyi olduğu üzere Phidias çoktan Olimpos'un önüne geçmiştir.

Olimpos'taki Zeus heykeli yok olduğundan netlik, güvenilir bilgi ve fikir elbette Filon ve halefleri için yeterli değildir. Dolayısıyla Maarten van Heemskerck'in 1572 yılında kapalı bir tapınak yerine açık, yarım daire şeklindeki bir yapının içerisinde resmettiği *Olympii Iovis Simulacrum*, yani Olimpos'taki Zeus Heykeli adlı tablo da (Görsel 5) daha çok varsayıma, araştırmaya ve söylentilere dayanmaktadır. Bu sebeple büyük olasılıkla Helladik dönemdeki orijinali ile çok fazla ortak yana sahip değildi (hatta burada Nike figürünü ve Pausanias'ın bahsettiği asayı da görmüyoruz). Her şeye rağmen tablo oldukça güzeldir.

GÖRSEL 5: Maarten van Heemskerck, Olimpos'taki Zeus Heykeli (1572).

VI. EFES'TEKİ ARTEMİS TAPINAĞI

Eski Tapınak ve Herostratus Olayı

Plinius'un anlattıklarına göre Olimpos'taki Zeus Heykeli'nin yaratıcısı Phidias, Efes'teki devasa Artemis Tapınağı'nın görünümüne katkıda bulunmasına izin verilen ünlü sanatçılardan biriydi:

Farklı zaman dilimlerinde doğmuş olsalar da en ünlü sanatçıların tamamı Amazon [heykelleri] yaptıkları için birbirleriyle rekabete girmişlerdi. Bu heykeller Efes'teki Diana [Artemis] Tapınağı'nda kutsanırken, mevcut sanatçıların onayıyla aralarında en iyisinin seçilmesine karar verildi. Ne var ki her birinin kendi heykelinden sonra ikinci en iyi değerlendirdikleri ortaya çıktı...

Amazonlar için bu tapınak oldukça önemliydi, zira rivayete göre bir zamanlar Amazonlar peşlerindekilerden kaçarken, Efes yakınlarındaki bu alüvyal topraklara gelerek kurtulmuşlardı. Savaş Tanrısı Ares'in eşlerinden biri olan Amazon Otrere de minnettarlığının bir göstergesi olarak bu tapınağı bahşetmişti Artemis'e. Bu bağlantı dolayısıyla da tapınağa daha sonra eklenen yerler Amazon heykelleriyle süslenmişti.

Zeus'un bizzat Phidias'ın Olimpos'ta yaptığı heykele bir yıldırımla işaret göndererek onay vermesi gibi, Plinius'un da bize aktardığı üzere Artemis Efes'teki bu tapınağın inşasına bizzat katılmıştı:

Bütün [Küçük] Asya'nın desteğiyle 120 yıl içinde inşa edilen Efes'teki Diana [Artemis] Tapınağı gerçekten hayranlık uyandıran görkemli bir Yunan yapıtıydı. Depremler veya yer çatlaklarından etkilenmemesi için bataklık bir zemin

üzerine inşa edilmişti. Ancak böylesine büyük bir yapı kütlesinin temellerinin kaygan ve dayanıksız bir zemin üzerine yerleştirilmemesi gerektiğinden altına sıkıştırılmış kömür ve yün döşenmişti.

Tapınağın tamamı 425 ayak uzunluğunda ve 225 metre genişliğindedir. 60 ayak yüksekliğindeki 127 sütunu, çeşitli kralların emriyle inşa edilmiştir; aralarından bir tanesi Skopas'a ait olmak üzere bunlardan 36'sı heykellerle süslenmişti.

İşin başında mimar Chersiphron bulunuyordu. En şaşırtıcı kısmı, böylesi bir kütlenin [taş] kirişlerinin sütunların üzerine kaldırılabilmiş olmasıydı. Dışa doğru hafifçe yükselterek sütunların tabanlarına istiflediği kum dolu hasır sepetler yardımıyla [kirişleri bu rampaların üzerinden yukarı doğru çekerek] parçaları yavaş yavaş yerine yerleştirdi, ardından aşağıda duran sepetlerin kumunu azar azar boşalttı. Kapı üzerine yerleştirmek istediği pervaz taşı en zorlayıcı oldu; çünkü en ağır parça oydu ve yerine oturmuyordu. Sanatçı artık intiharı tek çıkış yolu olarak görüyordu. Sürekli bunları düşünmekten yorulduğunu ve uğruna tapınak yapılan tanrıçayı geceleri rüyasında gördüğünü söyleyenler var. Tanrıçanın ona yaşamayı emrettiği ve taşı kendisinin yerleştireceğini söylediği anlatılır. Ve sabah ortalık aydınlandığında gerçekten de taşın yerleşmiş olduğu görülür.

MÖ 6. yüzyılın ortalarında dillere destan zenginliğiyle Kral Kroisos (Kârûn), tapınak binasının masraflarının karşılanmasına katkı sağlamıştır (destekçilerinden üçünün yazıtlarının parçaları korunmuştur), hatta nihayetinde tanrıçanın kendisi de yardım etmiştir. Muhtemelen tüm mimarların hayali de budur! Elbette Plinius, akılcı bir yaklaşımla şu sözleri ekleyerek anında bu hayalleri yıkmaktan kendini alamaz: "Taş, ağırlığıyla kendi kendine yerleşmiş görünüyor."

Bununla beraber Plinius'un ifadelerindeki bu sadelik, uzun süren inşa dönemi (gerçekte tapınak MÖ 460 civarında tamamlanabilmişti), tapınağın büyüklüğü (uzunluğu ve genişliği Olimpos'taki Zeus Tapınağı'nın neredey-

se iki katı büyüklüğündeydi) ve bir Yunan tapınağında 127 sütun hayal bile edilemese de (Olimpos'taki Zeus Tapınağı'nı çevreleyen sütunlar bu sayının üçte birinden daha azdı) sütunların sayısı hakkındaki açıklamalarının doğru olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Tapınağın çatısı ve kapıları kaliteli ağaçlardan yapılmıştır. Ancak diğerlerinin yanında Valerius Maximus'un anlattığı üzere, MÖ 356 yılında büyük bir yangın tapınağı tamamen yok edecekti. Milattan sonra ilk on yıl içinde oluşturulan "unutulmaz olaylar ve sözler" derlemesi, hatiplerin istifade ettiği mit ve tarihten örnekleri bir araya getirmiş, "Şöhret Arzusu" başlığı altında aşağıdaki örnekleri vermiştir:

Bu güzel yapı zarar görürse adını tüm dünya duyacağından, Efes'teki Diana [Artemis] Tapınağı'nı ateşe vermek isteyen bir adam vardı; bu çılgınlığını işkence altında itiraf etmişti.

Efes halkı bunun üzerine bilgece bir karara vardı: Bu zalim adamın adı unutulacaktı.

Bu nedenle kundakçının adı açıklanmayacaktı, ancak kullanmaması gereken bu ismi zikreden bir yazar ortaya çıkmıştı. Kundakçının adı Herostratos'tu. Onun bu eyleminden sonra, ünlü olma arzusuyla işlenen suçlar bugün dahi "Herostratik şöhret" olarak adlandırılır.

Yeni Tapınak ve Paulus'un Ziyareti

Eski tapınak böylece yok olmuştur; bir antik dönem efsanesine göre, tapınak tam olarak Büyük İskender'in dünyaya geldiği gece yanmıştır. Bununla beraber unutulması istenen yalnızca kundakçının adı olmamış, her şeyden önce bu felaket hiç yaşanmamış gibi kabul edilmek istenmiştir. Bu nedenle önceki yapının kalıntıları düzeltilerek büyük ölçüde eski plana göre fakat daha görkemlisi ve aynı zamanda sağlam bir temel üzerine yeni bir tapınak inşa edilmiştir. Strabon şunları ilave etmiştir:

Herostratos'un tapınağı yerle bir etmesinin ardından Efesliler daha iyisi olan başka bir tapınak inşa etti; bunu yapmak için de kadınların mücevherleriyle kendi ellerindekilerini birleştirdiler ve [önceki yapının] eski sütunlarını sattılar. O dönemde halkın aldığı ortak karar buydu.

Ve [Büyük] İskender, [vaktiyle Kroisos gibi] tapınağın yazıtına isminin yazılması şartıyla harcadıkları meblağları ve çıkan diğer masrafları üstleneceğini söylediğinde, Efesliler buna sıcak bakmadı. (...) İçlerinden biri krala, bir tanrının tanrılara tapınak inşa etmesinin uygun olmayacağını söyledi.

Böylece Efesliler yeniden yapılan inşa çalışmalarını kendi mali güçleriyle karşılamak istemiş ve bunda da başarılı olmuşlardır. 4. yüzyılın sonlarında yapılan bu yapı, Roma İmparatorluğu dönemine kadar adından söz ettirmiştir. O kadar çok sayıda kişi tapınağı ziyaret etmiştir ki kısa sürede pek çok insan, gelenlere hediyelikler yaparak geçimini sağlamaya başlamıştır. MS 1. yüzyılda Havarî Paulus'un burada "yeni öğreti"sine, başka bir deyişle misyonerlik faaliyetlerine başlaması, yerli halkla ihtilafa düşmesine neden olmuştur:

Yeni öğreti konusunda bu dönemde kargaşa artmıştı, çünkü Demetrios adında bir kuyumcu, Artemis Tapınağı'nın gümüşten [figürlerini] yaparak zanaatından önemli kazançlar elde ediyordu.

Demetrios, yaptığı çeşitleri ve bu zanaatta ona yardım edenleri bir araya toplayıp şunları söyledi: "Beyler, biliyorsunuz ki bu ticaretten büyük kazanç sağlıyoruz. Ve görüp işitiyorsunuz ki, o Paulus, 'İnsan eliyle yapılanlar tanrı değildir' diyerek yalnız Efes'te değil, neredeyse [Küçük] Asya'nın her yerinde halkı kandırıp yoldan saptırdı. Ama tehdit altında olan yalnızca ticaretimizin itibarı değil. Bunlar hem ulu Tanrıça Artemis'in tapınağını değersizleştirip hem de [Küçük] Asya'nın bütün eyaletlerinin ve dünyanın taptığı tanrıçanın azametinin değerini de düşürecek.

Bunu duyduklarında öfkeyle doldular ve "Yaşasın Efeslilerin Artemis'i!" diye haykırdılar.

Üst düzey bir şehir yetkilisi nihayet ortamı yumuşatmayı başarmış ve Paulus Yunanistan'a doğru yol almıştı.

Demetrios ve diğer zanaatkârların tapınak modelleri günümüze ulaşmamıştır. Bununla beraber, basılan sikke-ler (Olimpos'taki Zeus Heykeli gibi) gezgin Pausanias'a göre (en azından onun anlattığı Yunanistan'da) "insanoğlunun inşa ettiği her şeyi gölgesi altında bırakan" yapının ihtişamını gösterirler.

Bu kadar sağlam bir temeli olmasına karşın, neticede tapınak uzun süre ayakta kalamamıştır: MS 4. yüzyılda gotik dönemdeki yağmaların ve sonrasındaki tahribatların ardından (Babil Surları'nın tuğlaları gibi) tapınağın taşları diğer yapılar için yeniden kullanılmış ve mermerden yapılan bazı parçaları kireç taşına dönüşecek şekilde yakılmıştır. Bataklık arazi, bu dünya harikasının son kalıntılarını da aheste aheste yutmuştur. Tapınağın yeri dahi unutulmuş ve ancak 19. yüzyılda yıllarca süren araştırmalardan sonra yeniden keşfedilebilmiştir. Söz konusu kazılar bugüne değin tamamlanmış değildir.

Dünya Harikası Olarak Artemis Tapınağı

Tüm bu olanlara karşın, tapınak yok olduktan sonra bile bir dünya harikası olarak en azından hayal dünyasında var olmaya devam etmiştir. (Daha sonra arkeologlar tarafından tapınağın araştırılmasının esas sebebi, onun bir dünya harikası vasfına sahip olmasıydı.) *Laterculi Alexandrini*'nin oluşturduğu ve yalnızca bir kısmı korunabilmiş en eski dünya harikaları listesinde tapınağın ismi geçmektedir. Sidonlu Antipatros'a ait tamamı korunmuş en eski liste de tapınağı övmekte, hatta "diğer hepsini gölgede bırakan" en gösterişli harika olarak onu yüceltmektedir.

Aynı Antipatros, başka bir şiirinde bizzat Artemis'e gönderme yapmıştır. Ancak ismini vermekten kaçın-

muş, bunun yerine dev Tityos'a karşı kazandığı efsanevi zaferle ona atıfta bulunmuştur; Antipatros, tapınağı Olimpos'taki diğer tanrıların yanında değil, İyonya'da Androklos tarafından kurulan ve tanrıçayı besleyen şehir haline gelen Efes'te yaşamak isteyen Artemis'e ithaf etmiştir:

Vaktiyle gök kubbede inşa edilen Parthenon'u,

Müzler'in¹ sanatında olduğu gibi savaşıırken parıldayan,

çalışkan İyonya'daki Efeslilerin hükümdarı Androklos'un
şehrine

kim indirdi Olimpos'tan?

Tityos'u ölümcül şekilde yaralayan sen,

orada yaşamayı seçerek seni besleyen şehri Olimpos'a tercih ettin!

Daha sonra Bizanslı Filon *Peri tōn hepta theamatōn* eserinde benzer bir yorum yapmıştır:

Efes'teki Artemis Tapınağı, [dünya harikaları arasında bulunan] tek tanrı evidir. Ona bakan, dünyanın yer değiştirdiğine ve ölümsüzlük cevherinin yeryüzüne indiğine inanacaktır.

Göklere saldırmak isteyen devler ya da Aloadlar da tapınağı değil, [sadece] onları Olimpos'a götürecek dağları arıyordu. Bu suretle yapıt onların aklından geçenlerden, sanat ise yapıttan daha cesurdur.

Sanatçı altındaki toprağı yumuşatmış, böylece kazılan yerlerin derinliği sınırsız bir hal almıştı. Toprağın altına gizlediği eserleri için dağlardaki bütün taşları kullanmış ve bu yere yontulmuş taşlardan bir temel atmıştı. Böylece ayak basılan zemini sağlamlaştırmış, daha sonra ilk olarak üzerine gelecek ağır parçaları desteklemesi için atlas [sütunu] dikmiş ve ardından öncelikle sadece yukarıdan bakınca görülebilen bir temel olarak inşa ettiği dıştan on adımlık bir kaide yerleştirerek...

1 Müzler veya Musalar, Yunan mitolojisinde kardeş tanrıçalar. (e.n.)

Filon'un eserinden aktarılan metin burada cümle ortasında bitmektedir; bu sebeple de harabeye dönen tapınağın temelini tasvir edip etmediğini söylemek mümkün değildir. Aslında, görüntüsüne dair bilgi de tapınağın harabeye dönmesiyle beraber yok olmuştur. Bir Orta Çağ dünya harikaları listesi, tapınağı ters bir şekilde tepesinin üstünde duran bir piramit gibi tasvir etmektedir. Bu tanımlamaya göre temelin üstünde 4 kemer üzerinde 8, 8 kemer üzerinde 16, 16 kemer üzerinde 32 ve 32 kemer üzerinde 64 kemer durmaktadır!

Maarten van Heemskerck ise 1572'de *Dianae Ephesiae Templum*'un [Artemis Tapınağı] bir tablosunu yaptığında, bu pagan tapınağını dönemindeki bir Hristiyan kilisesi gibi resmetmiştir.

GÖRSEL 6: Maarten van Heemskerck, Efes'teki Artemis Tapınağı (1572).

VII. HALİKARNAS MOZOLESİ

Hayattayken Yapılan Bir Anıt Mezar

Küçük Asya'nın batı kıyısındaki Karya bölgesinin başşehri -ve kitabımızda da birçok kez ismi geçen Herodotos'un doğum yeri olan- Halikarnas'ta, Pers hâkimiyeti altında Mausolos -Herodotos'un ölümünden iki nesil sonra- MÖ 377'den itibaren ülkeyi yönetmişti. Perslerin çöküşüyle birlikte de Mausolos gittikçe bağımsız hareket etmeye başlamış ve nihayet hükümdar olarak tanınmıştı.

En büyük ablası ve eşi olarak Artemisia, her zaman Mausolos'un yanında olmuştu; MÖ 353'te Mausolos'un ölümü üzerine de yönetimi o devralmıştı. Kardeşler arasındaki bu tür evliliklere, Mısır firavunlarında olduğu gibi Pers sarayında da rastlanıyordu. Mausolos belki de Mısır'a ve oradaki Piramitler'e, yani devasa kral mezarlarına bakarak, kendisi için de hayattayken tüm dünyanın konuşacağı büyük bir mezar tasavvur etmişti.

Mausolos modern dönemlerdeki gibi mimarların çalışmasına imkân tanıdı. Bu "yapı sanatı" için döneminde yaşayan mimarlar arasında bir anlamda "kapalı rekabet" ilan etti. Romalı mimar Vitruvius (bazı meslektaşlarına gıpta ederek) şunları aktarmıştır:

Şans, bu mimarlara lütufların en büyüğünü gösterdi; zira eserlerinin sonsuza dek kusursuz ve ebedi şöhrete sahip olduğu düşünülen sanatçılar, akıllarındakini uygularken olağanüstü bir hizmet sunmuştu: [Mozolenin] her kısmını bezemek ve mükemmelleştirmek üzere, farklı farklı sanatçılar görev alarak yarıştılar: Leochares, Bryaxis, Skopas, Praxitele ya da -bazılarının belirttiği üzere- Timotheos. Sa-

natındaki olağanüstü nitelik, eserin adını adeta dünyanın yedi harikası arasına girmeye zorladı.

Yapıyı en ayrıntılı şekilde tasvir eden Plinius da benzer bilgiler verir:

Skopas'ın o dönemde üç rakibi vardı: Bryaxis, Timotheos ve Leochares. Mozole'yi beraberce heykellerle süslediklerinden, çalışırken karşılıklı fikir yürütmüş olmaları muhtemeldir. Bu anıt mezar, eşi Artemisia tarafından 107. Olimpiyat Oyunları'nın ikinci yılında ölen Karya'nın küçük kralı Mausolus için inşa edilmiştir. Bu eseri dünyanın yedi harikası arasında biri yapan öncelikle bu sanatçılardı.

Yapı, güneyden kuzeye 63 ayak uzunlukta, cepheleri ise daha kısa olup toplam çevresi 440 ayak uzunluğundadır. 25 kübite kadar yükselen yapı 36 sütunla çevrilidir. Bu sütun sıralarına Yunanlar "pteron" adını verdiler. Doğu tarafındaki heykelleri Skopas, kuzeydekileri Bryaxis, güneydekileri Timotheus, batı tarafındakileri ise Leochares yontmuştur, ancak işleri bitmeden kraliçe [de] ölmüştü. Buna karşın yapıyı, kendi şöhretlerinin ve sanatlarının anıtı olarak saydıklarından tamamlamadan çalışmayı bırakmadılar. Bugün bile hangisinin işinde daha iyi olduğu insanlar arasında konuşulur durur.

"Pteron"un üzerinde 24 basamakta tepeye doğru sivrilerek yükselen, alt kısım ile eşit yükseklikte bir piramidin yapımı için aralarına beşinci bir sanatçı daha katılmıştır. Yapının en tepesinde Pythis tarafından yapılan mermer bir Quadriga² bulunur. Bununla birlikte tüm yapının yüksekliği 140 ayaktır.

Mozolenin bu tasvirinde bariz hatalar mevcuttur: 440 ayak uzunluğunda (130 m'yi aşkın) olan mozolenin çevresinin, her biri 63 ayak uzunluğunda iki kenara ve bu kenarlardan daha kısa iki kenara sahip olması mümkün değildir. "Pteron"un 25 kübit yüksekliği, basamaklı Piramit ile birlikte yüksekliği Pteron'un iki katı olan 50 kübit, yani 75 ayak olduğunu göstermektedir ki bu da verilen toplam yüksekliğin yaklaşık olarak sadece yarısı kadar-

2 Olimpiyat Oyunları'nda ve diğer oyunlarda yarıştıran, yan yana koşulmuş dört at tarafından çekilen araba. (e.n.)

dır. Bu hesaplamaya göre Quadriga 65 ayak, yani neredeyse 20 m yüksekliğinde olurdu! (Karşılaştırma için: Berlin Brandenburg Kapısı'nın üzerinde bulunan Quadriga yaklaşık "yalnızca" 5 m yüksekliğindedir.) Bu dünya harikasının da taşları daha sonra kaçırlarak -Saint John Şövalyeleri tarafından 1500 civarında inşası tamamlanan heybetli haçlı kalesi gibi- başka yapılar için yeniden kullanılmış olsa da yapılan arkeolojik araştırmalar, mozolenin yaklaşık 27 m'ye 33 m ölçüsüne sahip olduğu ihtimalini güçlendirmiştir. Bu, çok büyük bir olasılıkla Plinius'un yapının toplam çevresine ilişkin ifadesini doğrulamaktadır, bahsettiği 40 m'yi aşkın toplam yüksekliğin de doğru olması muhtemeldir; bununla beraber yeniden inşasına yönelik farklı öneriler tartışılmaya devam etmektedir.

Mausolus'un ölüm yılına ilişkin de Plinius'un ifadesi yanlıştır: 107. Olimpiyatlar, MÖ 352'de 107. Olimpiyat Oyunları ile başlamıştır (bkz. 5. Bölüm). Plinius, Mausolus'un ölümünü MÖ 351 yılına tarihlendirmiştir, ne var ki Mausolus aslında bundan iki yıl öncesinde ölmüştür. Mausolus'un ölümünden sonraki yıl ablası ve eşi olan Artemisia hayatını kaybetmiştir. Bu durum, mezardaki çalışmaların hızlanmasını da sağlamıştı. Aynı zamanda bu aşka, sadece Romalı politikacı ve filozof olan Cice-ro'nun büyük değer vermediğini de gösteriyordu.

Antik ve Dünya Harikası Olarak İlk Mozole

Yunan seyyah Pausanias, MS 2. yüzyılda, yani Roma İmparatorluğu döneminde yazdığı eserini sadece Yunanistan ile sınırlandırmaktadır, bununla beraber vaktiyle ünlü mezarlarla ilgili yaptığı bir gezide burada ele alınan konuya dikkat çekmektedir:

Halikarnas'taki mezar, Halikarnas Kralı Mausolos için inşa edilmiştir. Öylesine büyük ve öyle mükemmel tasarlanmıştır ki Romalılar bile buna çokça hayret eder. Kendi aralarında ünlü mezarlara "mozole" ismini verirler.

Bu durum günümüze kadar da değişmemiştir: Şaşaalı mezar yapıları için kullandığımız “mozole” kavramı, doğrudan doğruya Mausolos’un mezarıyla ilişkilidir.

Bu mezar, antik dönemden kalma listelerin çoğunda olduğu gibi korunan en eski dünya harikaları listesi *Latertculi Alexandrini*’nde dünya harikaları arasında zikredilmektedir. Bizanslı Filon da eserinin giriş kısmında bu yapının dünya harikaları arasında sayıldığını bildirmektedir (ancak bu kısım korunamamıştır) ve pek çok yazar dünya harikası olarak yalnızca mozolenden bahsetmiştir (bkz. 1. Bölüm).

Bu bağlamda antik dönemde yaşamış bir hiciv yazarının eleştirisini okumak büyük ölçüde faydalıdır: MS 2. yüzyılda yaşamış olan Yunan yazar Samsatlı Lukianos’un *Tanrıların Konuşmaları* kitabında Sinoplu filozof Diogenes ölüler diyarında Mausolos ile karşılaşır ve aşağıdaki konuşma başlar:

Diogenes: Dinle Karyalı, hepimizden üstün olmanla mı bu kadar övünüyorsun?

Mausolos: Sen, Sinoplu adam, ben en başta hâkimiyetimle övünüyorum: Ben tüm Karya’nın kralı ve Lidya’nın çeşitli bölgelerinin efendisiydim, adaların bazılarını boyundurduğum altına almıştım ve İyonya’nın büyük bir kısmına hükmederek Milet’e kadar yürüdüm. Ben yakışıklı, boylu boslu ve savaşmak söz konusu olduğunda güçlüydüm. Ama hepsinden öte, başka hiçbir ölünün sahip olmadığı büyüklükte üzerimde uzanan, bir tapınakta bile kolayca bulunmayan, birebir aslına benzeyen insan ve at heykelleriyle en güzel şekilde süslenmiş dev bir mezarım var Halikarnas’ta. Kendimle gurur duymakta haksız mıyım yani?

Diogenes: Öyleyse hükümdarlığın, yakışıklılığın ve mezarınla mı övünüyorsun?

Mausolos: Zeus aşkına, aynen öyle!

Diogenes: Ama yakışıklı Mausolos, artık ne gücün var ne de cüssen. Güzelliğine itiraz edecek olsam, senin kafata-

sının neden benimkinden daha güzel sayılacağına dair yargıca sebep gösteremezsin: İkisi de kel ve çıplak, ikimiz de dişlerimizi aynı şekilde gösteriyoruz, ikimizin de artık gözü yok ve burnumuz ezik. Mezarın ve bütün o değerli taşlar da Halikarnas halkının yabancılara orada ne kadar heybetli bir yapıları olduğunu gösterip övünebileceği şeyler olabilir. Ancak sevgili dostum, bu kadar büyük bir taş yığınının altında yatarak bizlerden daha ağır bir yük taşıdığını neden kabul etmiyorsun, anlamıyorum.

GÖRSEL 7: Maarten van Heemskerck, Halikarnas Mozolesi (1572).

Büyük Aşkın Tanıkları

Antik dönem yazarlarının da söz ettiği, ölümünden sonra Artemisia'nın kardeşi ve eşine olan aşkına tanıklık eden tek şey, Mausolus'un yapmayı planladığı "taş yığını"nın inşaatı veya tamamlanmış hali değildir. Hatipler için yazdığı kitabında, evlilikte sadık bir aşkı örnekleyen Valerius Maximus'a bir kez daha kulak verelim:

Sonradan dünyanın yedi harikası arasında sayılan anıtın ihtişamı ve gösterilen her türlü olağandışı hürmet düşünüldüğünde, Karyalıların kraliçesi Artemisia'nın ölen kocasını ne kadar özlediği kolaylıkla anlaşılabilir.

Peki, Artemisia, Mausolus'un yaşayan, nefes alan bir mezarı olmasını istediye biz neden yapılan övgüleri birer birer sıralıyor ya da bu ünlü mezar hakkında konuşuyoruz? Ölen adamın yanmış kemiklerini bir sıvının içine katıp içtiğini ifade eden yazarlar en azından buna tanıklık ediyor.

1572 yılında yaptığı *Mausolaeum* adlı tablosunda, Artemisia'nın içme kabını sevgilisinin külleriyle doldurduğu sahneyi Maarten van Heemskerck de tasvir etmiştir (Görsel 7).

VIII. RODOS'TAKİ HELİOS HEYKELİ

Kârlı İşler

Rodos şehri, [aynı adı taşıyan adanın] doğu burnunda yer almaktadır. Limanları, yolları, surları ve diğer nitelikleriyle o kadar üstündür ki onunla aynı özellikte başka bir şehirden söz etmek mümkün değildir. Güçlü kanunları ve halkını, özellikle de donanmalarını koruma konusunda gösterdiği itina da takdire şayandır; bu sebeple şehir, denizdeki hâkimiyetini uzun süre korumuş ve korsanlığı ortadan kaldırmıştır. Romalılar, ayrıca Yunanların ve Romalıların tarafında olan krallar ile de iyi ilişkiler kurmuştur. Tüm bu ayrıcalıklarla bağımsızlığını her daim korumuş ve bu şehre sunulmuş pek çok adak ile süslenmiştir.

Yunan bilgin Strabon, *Coğrafya'* sında Rodos şehrini böyle tanıtmıştır. MÖ 408 yılında kurulan ve hızla zenginleşen ticaret şehri Rodos, bağımsızlığını daima gözetse de bunda her zaman başarılı olamamıştır. 7. bölümde bahsedilen Lukian tarafından yazılan konuşmada fethettiğini söyleyerek övündüğü adalar arasında yer alan şehir, MÖ 356'dan sonra bir süreliğine Mausolus'un hâkimiyeti altındaki yerlere dâhil olmuştur. MÖ 332'de ise Rodos, İskender'in muhalifleriyle iş birliği içine girmiş ve kralın başarılarıyla bu kez şehir İskender'in hâkimiyetine geçmiştir. Bununla beraber kısa zaman içinde Rodos büyük fatihin yanında gönüllü olarak yer almış, hatta İskender'in ölümünden sonra birkaç yıl boyunca tam bağımsız olmayı başarmıştır.

Bundan kısa bir süre sonra, İskender'in Mısır'daki yönetimini devralan I. Ptolemaios'un krallığı ile özellikle yakın ticari ilişkiler kurmuştur. Bu yakınlık, İskender'in

halefleri arasında (tek gözlü) *Monophthalmos* ismiyle bilinen I. Antigonos'un Rodos'a düşmanlığını da beraberinde getirmiş ve oğlu Demetrios MÖ 305'te şehri kuşatmak üzere görevlendirilmiştir. Kullanılan muazzam gemilere ve kuşatma silahlarına (ve lakabı *Poliorketes*, yani "kuşatıcı" olmasına) rağmen Demetrios Rodos'u almayı başaramamış, MÖ 304 yılında geri çekilmiştir.

Rodoslular bunun için koruyucu tanrıları Helios'a *kolossos*, yani bir heykel (Rodos'un Dor lehçesinde bu anlama geliyordu) adamıştır. Uyanık olduklarından Demetrios'un geride bıraktığı kuşatma silahlarını satıp, heykelin yapımı için ünlü heykeltıraş Lysippos'u değil, (elbette daha düşük bir ücreti olan) öğrencisi Lindoslu Khares'i görevlendirmişlerdir. Yunan filozof Sextus Empiricus, MS 2. yüzyılda kaleme aldığı yazıda bir karşılaştırma yaparak nasıl bir yol izlediklerini anlatmıştır:

Rodoslular, kolossosun yapımı için Khares'e ne kadar masraf edeceklerini sordular. Bunun cevabını öğrendikten sonra, ondan iki katı büyüklüğünde bir heykel yapması istense ne kadar para ödemeleri gerektiğini sordular yeniden; o da bu ücretin iki katını istedi ve fiyatta anlaştılar. Ancak bu miktarı en başta yapılacak işler için ve tasarlarken harcamak zorunda kaldığından Khares intihar etti. Onun ölümünün ardından zanaatkârlar [iki katı daha büyük bir heykel için] iki katı değil, sekiz katı ücret istenmesi gerektiğini anladılar, çünkü heykelin sadece yüksekliğinin değil, her yönünün arttırılması gerekiyordu.

Rodoslular elbette bir sözleşme yapmıştır, nitekim *kolossos* zanaatkârlar tarafından tamamlanmış ve belki de aşağıdaki Sidonlu Antipatros'un kine benzeyen şiir *Anthologia Palatina*'da yer almış ve (yarı tanrı Herakles'e kadar dayanarak) Rodoslular için bir yazıt işlevi görmüştür:

Ey Helios, savaş akınlarını durdurdukları ve zafer kazanan vatanlarını muhteşem ganimetlerle süslediklerinde,

Rodos'un Dor halkı, senin şanına yaraşır ve Olimpos'a kadar uzanan bu devasa tunç heykeli yaptı.

Sadece denizde değil, güvenli topraklarda da parlayan özgürlük şaheseri inşa ettiler. Herakles'in soyundan gelenler bırakın da atalarına sadık kalarak denizin ve karanın hâkimi olsun.

Şair, şiirsel bir ifadeyle "parlayan şaheser" in yalnızca karadan değil, denizden de görülebileceğini anlatmaktadır.

Heykel ve Yıkılışı

Giriş bölümündeki alıntılara ilaveten Strabon bu şaheserin görüntüsü ile ilgili olarak şunları anlatmıştır:

[Tüm adaklar arasında] en iyi olan Helios'un kolossosudur; bir iamb³ şairi ondan şöyle bahseder:

Lindoslu Khares onu,

on kübitin yedi katı yüksekliğinde yaptı.

Ama bir zelzele sonucu devrilip dizlerinden kırılan heykel, şimdi yerde yatıyor; bir kehanet yüzünden ayağa kaldırılmadı. Bu heykel adakların en şahanesidir, bu yüzden dünyanın yedi harikasından biri olarak da bilinir.

Yani heykel bir zamanlar 70 kübit (30 m) yüksekliğindedir ve dolayısıyla Olimpos'taki Zeus Heykeli'nin iki katından daha fazla yüksekliğe sahiptir (bkz. 5. Bölüm); o dönemde kullanılan *kolossos* kelimesi büyük olasılıkla zaman içinde "dev heykel" ifadesine dönüşmüştür ve (kolossal) bu nedenle sözcük dağarcığımızda da var olmaya devam etmektedir.

MÖ 226 yılında Rodos, Roma'da faaliyet gösteren Yunan tarihçi Polybios'un aktardığı üzere "büyük kolossosun yıkıldığı, surların ve rıhtımların birçoğunun çöktüğü" bir zelzeleyle sarsılmıştır. Platon'un bir eseri üzerine yapılan sonraki dönemlere ait notlarda şunlar ifade edilmiştir:

3 İamb veya iambus, çeşitli şiir türlerinde kullanılan bir ölçü ayağıdır. (e.n.)

Rodos Kolossosu devrildi ve birçok evi harabeye çevirdi. Ancak bir kral onu yerden kaldırıp yeniden eski yerine dikeceğini söylediğinde, Rodoslular tekrar devrileceğinden korkarak, “yattığı yerden kalsın ve kimse hareket ettirmesin” dediler.

Yani I. Ptolemaios’un haleflerinden biri olduğu düşünülen bu kral, cömert teklifiyle vaktiyle Büyük İskender’in Efes’te Artemis Tapınağı’ndaki başarısızlığına benzer bir sonuçla karşılaşmıştır (bkz. 6. Bölüm). Kralın teklifini geri çevirmelerine gerekçe olarak Rodoslular, Strabon’un kehanete dayandığı ve sonrasında atasözü hükmüne geçen bir sözden alıntı yapmıştır.

MS 1. yüzyılda Plinius, bu kolossosun düşüşü ve düştüğü yerde bile hâlâ etkileyici duran kalıntılarını ayrıntılı olarak aktarmıştır:

Yukarıda sözü edilen Lysippos’un öğrencisi Lindoslu Khares’in yaptığı Güneş Tanrısı [Helios] Kolossosu, hepsinden daha çok hayranlık uyandırmıştı. Bu heykel 70 kübit yüksekliğindeydi.

66 yıl sonra bir zelzeleyle devrilmiş olsa da yan yatmış halde dururken bile hâlâ hayret veriyor. Çok az sayıda kişi başparmağını tamamen kavrayabilirdi; parmakları birçok heykelden çok daha büyüktü. Kırık parçalarında koca oyuklar açılmıştı ve içerisinden heykel dikilirken dengede durmasını sağlayan büyük taş kütleleri görölüyordu.

Çalışmanın on iki yıl sürdüğü ve 300 talente mal olduğu söyleniyor; bu para, uzun süren Rodos kuşatmasından bıkan Kral Demetrios’un geride bıraktığı savaş malzemelerinin satılmasıyla elde edilmişti.

Heykelin yapımına, MÖ 304 yılında Rodos kuşatmasının sona ermesinin ardından başlanmıştır. Heykelin yapımı on iki yıl sonra, yani MÖ 292’de tamamlanmıştır ve heykel 66 yıl sonra bir deprem sonucu yıkılmıştır.

Heykelin bu erken yıkılışı, aslında dışarıdan görölme-yen içyapısı hakkında bir fikir edinilebileceği anlamına

da geliyordu. Bizanslı Filon, bu konu hakkında daha fazla bilgiye sahip olduğunu düşünüyordu:

Rodos, deniz üzerinde yer alan bir adadır; önceleri derinliklerde saklıydı, sonra Helios tanrılardan böyle bir görüntüsü olmasını istediği yer olan Rodos'u gün ışığına çıkardı. Buraya, Helios'u temsil eden 70 kübit yüksekliğinde bir kolossos dikildi; çünkü bunun Tanrı'nın görüntüsü olduğu ancak belirleyici niteliklerinden anlaşılabilirdi.

Sanatçı bu heykel için tunç madenlerini tüketecek kadar tunç kullandı; öyle ki heykelin yapımı yeryüzündeki tunçla uğraşan insanların işlerini de etkiledi. Zeus'un Rodoslulara muazzam bir zenginlik vermesinin sebebi de bunu Helios'un onuruna Tanrı'nın görüntüsünü katman katman yerden göğe kadar çıkararak harcamaları değil miydi?

Sanatçı, bu heykeli içeriden demir iskeletler ve küp biçimindeki taşlarla destekledi. Taşların çapraz kenetleri, çekiçlerle dövülen taşlarda kiklop işçiliği kullanıldığını gösterir. İşin görünmeyen kısmı, görünenden daha muhteşemdir. Heykele hayretle bakanlar, ne türde demir kısaçlar, ne kadar büyük örsler veya bu kadar ağır demir çubuklarla nasıl bir emekle çalışıldığını merak eder.

Sanatçı, beyaz mermerden bir kaide kullandı ve kolosso-sun ayaklarını ayak bileklerine kadar kaidenin üzerine yerleştirdi; Tanrı heykelinin oranlarını 70 kübit yüksekliğinde olacak şekilde ayarladığı için kaide üzerindeki ayak tabanı diğer heykellerin [yüksekliğini] çoktan geçmişti. Bu yüzden geri kalan kısmı yukarı kaldırıp ayakların üzerine yerleştirmek imkânsızdı; bunun yerine, ayak bileklerinin üzerine döküm yapılmalı ve tüm yapıt, bir evin yapımında olduğu gibi kendi üzerinde inşa edilmeliydi. Sanatçılar genellikle önce heykellerin modellerini hazırlayıp daha sonra ayrılmış parçalara döküm yaparak en sonunda birleştirip yerine dikerken, bu heykelde ise ilk parça döküldükten sonra ikincisi onun üzerinde şekillendirildi; bu parça da işlendikten sonra üçüncüsü onun üzerine inşa edildi. Ve daha sonra da aynı uygulama yine tekrarlandı. Çünkü metal parçaları taşımak imkânsızdı. İş biten yapıt üzerine döküm yapıldığında, kenetler ile iskeletin aralığı ayarlandı ve

heykelin dengede durmasını sağlayan taş bloklar sağlamlaştırıldı; uygulama sırasında sarsılmaması için kolossosun tamamlanmamış kısımlarının etrafına her defasında büyük bir toprak kümesi yığıldı. Böylece biten kısım toprak yığınının altında kaldı ve sonraki parçaların dökümü o toprak üzerinde gerçekleştirildi.

Böylece sanatçı tedricen hayallerinin zirvesine ulaştı. 500 talentlik tunç ve 300 talentlik demir harcayan sanatçı, ceturca büyük bir yapıt inşa etmesiyle adeta Tanrı'nın bir benzerini yarattı: Dünyaya ikinci bir Helios adadı!

Bir talent ağırlığındaki metal yaklaşık 30 kg'a eşittir; Filon'a göre Khares ve çalışma arkadaşları yaklaşık 15 ton bronz ve 9 ton demir kullanmıştır. Kolossosun bronz kalıntıları MS 654'te hurda olarak satıldığında bile (Rodoslular ticaretten iyi anlıyordu) alıcının malzemeyi götürebilmesi için 980 deveye ihtiyacı olduğu iddia edilmiştir.

Kolossos Suyun Üzerinde Mi Duruyordu?

İnsanların hayal gücünü en çok meşgul eden belki de dünyanın yedi harikasından "en kısa ömürlü" olan kolossos olmuştur. Gerçekte nasıl bir görüntüye sahip olduğunu anlatmak zordur; Olimpos'taki Zeus Heykeli'nin ve aynı zamanda Efes'teki Artemis Tapınağı'nın yeniden inşasında kullanılan sikkelerin heykelin sadece başını göstermesi, yapının tümüyle yeniden inşa edilmesini imkânsız bir hale getirmiştir.

Dolayısıyla -en önemlileri bu çalışmada zikredilmiştir- metinlere bağlı kalıyoruz. Bu metinler de adak sunusu olarak kabul edilen 70 kübit yüksekliğindeki bir tunç heykelden bahseder.

Maarten van Heemskerck'in *Colossus Solis* tablosunda olduğu gibi (Görsel 8) kolossosun elinde deniz feneri işlevi gören bir meşale tuttuğu görüşünü doğrulayan Antik Çağ'dan kalma herhangi bir kanıt yoktur. Hatta limanda dikilmiş olduğu da kesinlikle kanıtlanamamış-

tır. Bir adak sunusunda da zaten bu pek olası değildir ve hepsinden öte kolossos devrilirken birçok evin yıkılması, yukarıda sözü edilen fikir ile çelişir.

Aynı şekilde, 1572’de Heemskerck’in tasvir ettiği ve 1599’da William Shakespeare’in de *Julius Caesar* oyununun başkahramanı hakkında Cassius’u konuşturduğu gibi dev heykelin bu şekilde dikildiğine dair herhangi bir kanıt yoktur:

Ne sandın ya, dostum: Adam bir Kolossos gibi

Almış altına ufacık dünyamızı.

Bizse, minnacık yaratıklar gibi...

Koskoca bacaları arasında dolaşıp

Bakınıyoruz ürkek ürkek...

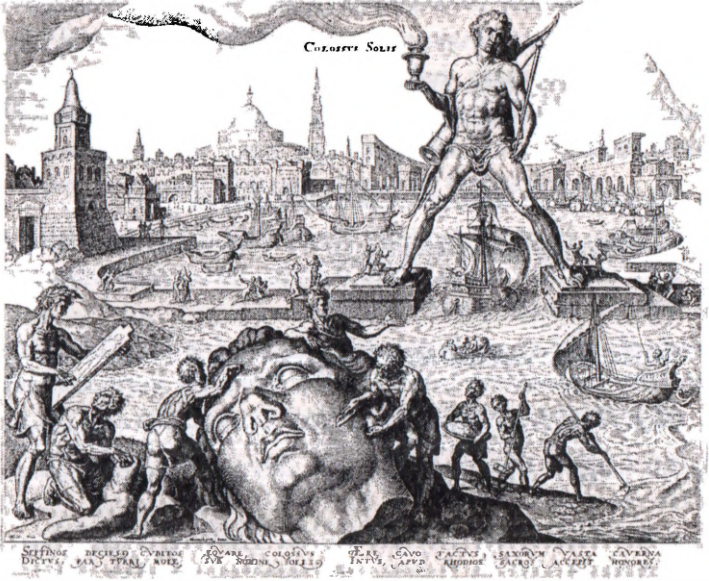
Antik Çağ’ın teknik araçlarıyla devasa heykelin bu şekilde konumlandırılması kesinlikle imkânsızdı. Antik Çağ’dan kalma bir kaynak ise bu görüşle çelişir: Filon, sanatçının yalnızca “beyaz mermerden yapılan (tek) bir kaide” kullandığını ve “üzerine kolossosun ayaklarını (çoğul)” yerleştirdiğini net bir şekilde ifade eder.

Kolossos, ancak modern çağda liman girişinde bacaları açık olarak duran bir deniz fenerine dönüşmüştür. Yukarıda alıntılanan şiirin gerçekmiş gibi algılanması, muhtemelen -ekte bahsedilen çocuk ve gençlik kitaplarının öğrettiği- bugün hâlâ yaygın olan bu görüşü ortaya çıkarmıştır. “Parlayan şaheser”in şiirsel görüntüsü modern çağda sıradan bir deniz fenerine; yine bir o kadar da şiirsel tasvir edilen konumu ise “sadece denizde değil, güvenli topraklarda da” bacaları açık duran kolossosa dönüşmüştür.

Antik Çağ’da ise Rodos’taki Helios Heykeli’nin büyüklüğü -ki Olimpos’taki dünya harikası Zeus Heyke-

4 William Shakespeare, *Julius Caesar*, çev. Sabahattin Eyüboğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 98. (ç.n.)

li'nden iki kat daha büyüktü- dünya harikası olarak ta-
nınmasına yetmiştir.

GÖRSEL 8: Maarten van Heemskerck, Rodos'taki Helios Heykeli (1572).

IX. PAGAN VE HRİSTİYAN DÜNYA HARİKALARI

Kilise Babalarına Göre Dünya Harikaları

Mısır Piramitleri ve Halikarnas Mozolesi, pagan kralların mezarlarıydı; Babil Surları ve Asma Bahçeler ise (eğer bir kraliçenin değilse) yine pagan olan bir krala ait yapılarıdır. Olimpos'taki Zeus Heykeli ve Rodos'taki devasa Helios pagan tanrıları, Efes'teki Artemis Tapınağı ise pagan bir tanrıçayı tasvir eder. Kilise babalarının bu (ve ayrıca zaman zaman ismi geçen diğer bütün pagan) dünya harikalarına karşı büyük bir mücadele vermiş olması çok da şaşırtıcı değildir. Peki, Hristiyan yazarlar bu sorunu nasıl ele almıştır?

Pagan-antik dünyadan kalma miraslara aşina olan büyük kilise babası Nazianzlı Gregorios, 4. yüzyılın ikinci yarısında yazdığı bir şiirde dünya harikalarına ima yoluyla kısaca değinmekle yetinmiştir. 1. bölümde bahsedilen Antipatros'un kine benzeyen bu şiir, *Anthologia Palatina*'da yer almış ve dünyanın sekizinci harikası olarak mezar hırsızlarının talan ettiği büyük bir mezara övgüler düzmüştür:

Dünyanın yedi harikası vardır: surlar, heykel, bahçeler, piramitler, son olarak da tapınak, heykel ve mezar.

Şundan eminim ki, yükseğe inşa edilmiş, kayaların üzerinde uzanan, mezarlar arasında şöhreti en çok hak eden o dev tümölüs, sekizinci harikaydı: Sen, canı,

bitmek bilmez açgözlülüğüyle yok ettin onu!

8. yüzyılın başlarında faaliyet gösteren ve bu şiiri yorumlayan Kudüslü Kosmas, Gregorios'un bahsettiği harikalardan bazılarına açıklık getirmiş ve bunlara ek olarak başka harikaları da sıralayarak konu hakkında daha az bilgiye sahip (dolayısıyla da pagan geleneklerine daha az aşına) olan Hristiyanlar için Gregorios'un sözlerinin ne kadar anlaşılmasa gerektiğini ortaya koymuştur:

"Sur", üzerinden arabaların geçtiği Babil Suru'dur. Ama bazıları onun için Roma'nın başkenti der. Bu, bir zamanlar her birinin bir sembolü olan çok sayıda figürün bulunduğu surlarla çevrili büyük bir yapıdır ve figürlerin ellerinde çanların asılı olduğuna dair söylentiler vardır. Her grupta, zaman zaman çıkan halk ayaklanmalarının çan ile nerede gerçekleştiğini gösterdiği söylenen bir figür bulunuyordu. Roma'da hayranlık duyulacak başka pek çok şey var. Başkaları da Herakleia'da amfitiyatronun yanında çok güzel ve doğaüstü niteliklere sahip bir yapı olduğunu anlatır; dahası, biri surun herhangi bir üst köşesindeki taşta gizlice bir şey söylediğinde, uzağındaki kişinin söylediği sözünü duyduğu rivayet edilir.

"Heykel", Rodos denilen [ada] üzerindeki Kolossai'de, yanına geldiklerinde Agarenlerin yıktığı dev boyuttaki tunç heykeldir; bu heykelin seksen kübit uzunluğunda olduğu söylenir.

"Bahçeler", Alkinoos ve Adonis'in bahçeleridir: Alkinoos misafirperver ve evleri, bahçeleri, ziyafetleriyle ün salan Phaeacianların kralıydı; Alkinoos'un masası ziyadesiyle zengin ve ihtişamlıydı.

"Piramitler", Babil'e çok da uzak olmayan Mısır'da Yusuf'un ambarları dediğimiz yapılarıdır.

"Tapınak", Kyzikos şehrinde bulunan tapınaktır, çünkü bu şehirde yer alan tapınak gösterişliydi ve takdir görüyordu. Sonradan Meryem'e adanacağı kehanet edilen tapınak, eskiden Apollon'a adanmıştı ki bu, günümüzde isimler ve olaylarla da doğrulanır. Bazıları, -eğer kastettikleri yeni bir tapınak değilse- Konstantinopolis'teki ibadethanenin [Ayasofya'nın] en çok takdiri hak eden eser olduğunu öne sürebilir.

Diğer “heykel”, sur üzerinde at sırtında denize doğru fırlayan Smyrna’daki Bellerophon heykelidir; ayaklarının üzerinde duran ve genellikle yavaşça hareket eden eli takip eden Pegasus atı biraz geriden sıkıca tutulur, ancak kuvvetle ileri itildiğinde yerinde durur ve hareket etmezdi.

Daha ayrıntılı olarak anlatacağım “mezar”, Karya’daki Mausolos’un mezarıdır.

İnsanların takdire değer gördüğü diğerlerinden farklı daha pek çok yapı var: Amphion ve Zethos’un kithara yardımıyla [çıkardığı ses ile taşlar kendiliğinden birleşerek] inşa ettiği Yunanistan’daki yedi kapılı [Thebai], yüz kapılı Thebai, eğer doğruysa ahşaptan dört yengeç üzerinde duran İskenderiye Feneri. Evlerde, tapınaklarda, heykellerde, dış surlarda, hamamlarda, kaidelerde ve başka çeşitli yerlerde görülmemiş başka hayranlık uyandıracak eserler de bulunuyordu.

Buradaki “sur” sözcüğü ile sadece Babil Suru değil, aynı zamanda (Orta Çağ buluşu olarak) bir ayaklanma esnasında ve Herakleia’daki tiyatronun yanında daha evvel adı bilinmeyen bir yapının inşası sırasında olağanüstü bir akustikle sesler çıkaran heykelleriyle daha önce dünya harikası olarak görülmeyen Roma Kapitolü’nün de kastedilmiş olması muhtemeldir. Kolossos “Heykeli” artık “Kolossai’de”, Piramitler “Babil’e yakın olan Mısır’da” (Mısır derken Kahire kastedilmiş olabilir) aranmaktadır. “Bahçeler”, Babil’in Asma Bahçeler’i ile değil, diğer söylenenlerin yanı sıra, Homeros’un yaptığı betimlemeye göre Odysseus’un yolcuğu sırasında uğradığı Phaeacianların Kralı Alkinoos’un bahçesiyle özdeşleştirilmektedir (bkz. 4. Bölüm). Bir Orta Çağ rivayetine göre “Piramitler”, Kitab-ı Mukaddes’teki Yusuf’un yedi yıllık kıtlık için yedi yıllık bollukta tahıl biriktirdiği “Yusuf’un ambarları” olarak yorumlanmaktadır (bkz. 2. Bölüm). Yazar eski bir kehane-te göre, Kyzikos’taki “tapınağı” (Efes’teki değil!), sıradan Hristiyanlaşmış bir ibadethane olarak ya da Konstantinopolis’teki (Bizans) büyük Ayasofya Kilisesi’ne eşdeğer kabul etmiştir. Bellerophon, Hristiyan yazarlar tarafından

Aziz Georg'un "prototipi" olarak kabul edildiğinden dolayı büyük olasılıkla pagan olarak görülmediğinden Olimpos'taki Zeus Heykeli'nin yerini bir ejderha avcısı heykeli almıştır. Kudüslü Hristiyan yorumcu Kosmas, sürekli olarak bu sebeple Hristiyanlık bağlamında pagan heykellerinin yanında tapınakları da vurgulama skandalından kaçınan Gregorios'un ifadelerini yorumlamaya çalışmıştır. Birkaç depremin ardından o dönem sadece kalıntıları kalan İskenderiye Feneri'nin (bkz. 1. Bölüm), "eğer doğruysa" dört ahşap yengecin üzerinde duruyor olması hepsinden öte takdire şayandır.

Anthologia Palatina'nın Heidelberg'deki el yazmasında bulunan notlarının *Lemmatista Palatini* denilen ismi bilinmeyen yazarı daha gerçekçi bir yaklaşım sergilemesine karşın, bu yorumcu da Asma Bahçeler'in Babil'de değil Kolossai'de aranması konusunda yeterince bilgi vermemiştir.

Nazianzlı Gregorios, "Yeni Şehir" adlı bir hastanenin kuruluşunu kutladığı sırada, arkadaşı Büyük Basileios'i anmak için yaptığı konuşmada, ikinci kez dünyanın yedi harikasına atıfta bulunmuştur:

Hayırseverlik, fakirlere destek, güçsüz insanlara yardım; bunlar güzel şeyler. Şehirden biraz çıkın ve bu dini hazineyi, Basileios'un teşvikiyle mal mülk sahiplerinin gereğinden fazla servetlerinden, hatta ihtiyaçları olan varlıklarından bile vazgeçtikleri, böylelikle güvelere karşı korunan, hırsızlara direnen, zamanın getirdiği tahribat ve haset ile mücadeleyle ortadan kaldıran bu ortak hazine evini, Yeni Şehir'i görün. Orada hastalığa bilgelikle katlanılır, talihsizlik şansa dönüşür ve merhamet sorgulanır.

Bu yapıya kıyasla yedi kapılı Thebai, Mısır'daki Thebai, Babil Surları, Mausolus'un Karya'daki mezarı, Piramitler, devasa bronz kolossos ve tapınakların büyüklüğü, geçmişin güzelliğinin bana ne getirisi var? İnsanların onlara hayran olması ve tarih kitaplarına geçmesinden, inşa eden kişiye de biraz şöhret getirmesinden başka ne faydası var bunların bana? Doğrudan kurtuluşa giden yol, kolayca cennete

gidebilmek; benim için en büyük harika budur. Gözlerimizin önünde kuvvetli ama acınacak halde olan insanlar yok mu? En sevdikleri şehirleri, evleri, pazarları, çeşmele-ri terk etmek zorunda kalmış, dış görünüşlerinden ziyade isimleriyle tanınan, uzuvlarının çoğu işlevini kaybetmiş, ölmeden önce ölenler yok mu? (...) Her şeyden önemlisi Basileios, insanları küçümsememize ve onlara karşı insanlık dışı davranarak her şeyin öncüsü olan İsa'ya saygısızlık yapmamıza mâni oldu.

Gregorios'un sıraladığı bu ayrıntılı dünya harikaları da herkesin anlayabileceği biçimde değildir, zira bu liste daha önce sadece Plinius'un bahsettiği Mısır'daki yüz kapılı Thebai (bkz. 1. Bölüm) dünya harikası ile o zamana dek adı hiçbir yerde geçmeyen Yunanistan'daki yedi kapılı Thebai'den bahsedip, "devasa bronz kolossos" ve "tapınakların büyüklüğü" ile gönderme yaptığı pagan tanrılarından söz etmiştir.

Bu pasajı açıklayıcı yazılar kaleme alan Bizanslı bilgiler, "tapınakların büyüklüğü" ile Efes'teki Artemis Tapınağı'nın kastedildiğine işaret etmektedir ve bu hususta büyük olasılıkla da haklıdır. Örneğin 6. yüzyılın ilk yarısında Nonnos adıyla aktarılan yorumun yazarı ve aynı zamanda yazarı bilinmeyen *Scholia Alexandrina* (İskenderiye Şerhi) neredeyse diğeriyle aynı olarak, Gregorios'un belirsiz ifadelerini göz önüne alarak dünya harikaları konusunda kuşku bırakmamak için iki liste sunmuştur:

Dünyanın yedi harikası hakkındaki şerhler:

1. Efes'teki Artemis Tapınağı.
2. Alpheios'un [nehir] yer aldığı Elis'te inançsız Elislilerin topuğunda delikler açtığı 16 kübit uzunluğundaki çekiçlerle işlenen altın Zeus.
3. Semiramis'in, çevresi 400 stadion, genişliği 80 kübit uzunluğunda pişmiş tuğla ve asfalttan inşa ettiği Babil Surları.
4. En büyüğü 400 kübit yüksekliğinde olan Mısır'daki Piramitler.
5. Kyros'un Pergamon'da bulunan sarayı.

6. Phidias tarafından fildişi ve altından yapılan Atina'daki Athena [heykeli].

7. İmparator Tiberius döneminde hâlâ ayakta duran Rodos'ta tunçtan yapılmış 60 kübit [uzunluğunda], Aristoteles'e göre 19 kübit uzunluğundaki kolossos.

Başka görüşlere göre:

1. Efes'te yer alan tapınak.

2. Babil'deki surlar.

3. Piramitler.

4. Olimpos'ta 100 ayak [yüksekliğinde] tahtın üzerinde oturan altın ve fildişinden yapılmış Zeus.

5. Atina'da bulunan Athena.

6. Halikarnas'taki mozole.

7. Mısır'da Diospolis yakınlarındaki Thebais'te bazılarının yüksekliğini toplam 200 kübit olarak ölçtüğü, ancak en az 100 kübit olan, kırmızı lekeli ve siyah taştan inşa edilen Memnoneia. Bu, 80 kübit [yüksekliğinde], ayak başparmağının tırnağı dört el genişliğinde olan kırmızı lekeli taştan yapılan Memnon figürüdür.

-Yalnızca kaymak taşından yapılan yedi yataklı ev.

İlk listede Halikarnas Mozolesi yerine yine Kyros'un sarayı yer almıştır, ancak sarayın Ekbatana'da değil, Pergamon'da bulunduğu söylenmiştir. Listede, Aristoteles'e kolossos ile ilgili doğruluk payı olmayan bir ifade atfedilmiştir, zira Aristoteles bu anıt inşa edilmeden 20 yılı aşkın bir süre önce ölmüştür. Babil'in Asma Bahçeler'i yerine ise, Atina'daki Athena Heykeli'nin adı verilmiştir (bkz. 5. Bölüm). Yediye kadar sıralanan ancak sekiz dünya harikası bahseden ikinci liste yalnızca, yerini değiştirdiği Olimpos'taki Zeus Heykeli'nin yine aynı şekilde 30 m yüksekliğinde olduğunu söylemiş ve Rodos'taki heykel yerine ilk kez üç katı daha yüksek olduğu varsayılan *Memnoneia*'dan bahsetmiştir. Firavun III.

Amenhotep'in (MÖ 1403-1365) gerçekte "yalnızca" yaklaşık 20 metre yüksekliğindeki bu devasa oturan heykelleri eski imparatorluk döneminden beri yaygınlaşmış ve turist çekmiştir; Roma İmparatoru Septimius Severus MS 200 yılında, Plinius'un eserinde dünya harikaları olarak karşımıza çıkan iki yapıyı (bkz. 1. Bölüm), Piramitler ve Mısır'daki labirentin yanı sıra, bu heykelleri de ziyaret etmiştir. Bu ikinci liste ayrıca, "yeni" bir harikadan, tek bir taştan yapılan bir evden de bahsetmektedir.

Bu şerh, görünüşe bakılırsa, Basilius Minimus'a atfedilen bir derleme için de yeterli değildir. Daha önce yukarıda bahsettiğimiz, Gregorios'un emigramına düşülen şerhte rastladığımız ve Gregorius'un konuşmasının en ayrıntılı yorumu olarak görülen, 11. yüzyılda oldukça faal olan Herakleialı Niketas'ın dünya harikaları yorumu ise şöyledir:

Bunlardan biri, Amphion ve Zethos tarafından kithara ile inşa edilmiş Yunanistan'daki yedi kapılı Thebai değil, etrafı insanı hayrete düşüren surlarla çevrili Mısır'da bulunan yüz kapılı Thebai'dir.

İkincisi, Semiramis'in pişmiş tuğla ve asfalttan inşa ettiği, çevresi 300 stadion, genişliği 80 kübit uzunluğundaki Babil Surları'dır.

Üçüncüsü, ülkenin hükümdarı Mausolos'un kendisi için durgun bir göl üzerinde bulunan bir tepede büyük, renkli ve büyük bir şaşaayla inşa ettiği Kaisareia'daki mezarıdır; mezar bu yapının içinde yer alır. Kime ait olduğunu göstermek için "Karya mezarı" ya da Karyalı Mausolos'un kökenini belirtmek için "Karyalı" diye de geçer.

Dördüncüsü, görülmeye değer güzellikte ve büyük masraflarla yapılan Mısır'daki yapılar olan Piramitler'dir. Bazı görüşlere göre, Piramitler, Yusuf tarafından zekice düşünülp saklama yeri olarak yapılmıştı, bundan dolayı da Yusuf'un ambarları diye bilinir. Ancak bazı Yunanlara göre, bunlar kralların anıtıydı; bu [Yunanlar] arasında Herodotos da bulunuyordu. Herodotos, Yunanların ancak Yusuf'un ölümü ve İsrail göçünden sonraki dönemde kral

mezarlarını inşa etmiş olabileceğini söylemiştir. Mısır'da bir dönem küçüküklü büyüklü Piramitler olduğu söylenir.

Beşincisi, Apollon'un gerçekten de en büyüğü ve en takdire şayan olan görüntüsü Rodos'taki Kolossos'tur. Bazıları, bunun çok yüksek -Aristoteles'e göre altı yüz kübit kadar-bronz bir sütun olduğunu söyler.

Dünya üzerindeki altıncı harika ise Roma'da bulunan kapitoldür.

Ve yedincisi, Kyzikos'taki Hadrianus Tapınağı'dır.

Buradan anladığımız üzere, mozolenin zaman içerisinde Kaisareia'da olduğuna ihtimal verilmiştir, (Aristoteles'in hakkında hiçbir zaman yorumda bulunmadığı) Rodos Kolossosu Apollon'un heykeli, Piramitler ise Yusuf'un ambarları olarak kabul edilmiştir; böyle özgürce yapılan yorumlara bakıldığında, Piramitler hakkında tarihçi Herodotos'un asla vermediği bilgilere (bkz. 2. Bölüm) atıf yapılmasına artık şaşırmamalıdır.

İki "yeni" dünya harikası, Roma Kapitolü ve Kyzikos'taki Hadrianus Tapınağı ilk kez İmparator Anastasios'un (MS 491-518) sarayını öven *Anthologia Palatina*'nın yazarın ismini vermeden naklettiği bir epigramda geçmektedir:

Muktediri alt eden İmparator Anastasios'a saray olarak hizmet ediyorum.

O herkesin hayranlık duyacağı parlayan şehirleri gölgelere bırakıyorum.

Yüksekliğim, uzunluğum ve ölçümü zor olan genişliğimi görünce,

mimarlar böylesine büyük bir iş için çatı takmaktan vazgeçmek istedi.

Böyle sanatsal binaların yetenekli ve zeki tasarımcısı usta Aitherios, nihayet bana güzel bir görünüm kazandırdı,

beni yaratıcım olarak noksansız prensine adadı.

Böylece ben her yöne uçsuz bucaksız yayıldım,

hatta İtalya'nın fazlasıyla hayretle bakılan saraylarını bile geçtim.

Daha büyük olan yapıyı, görkemli kapitolü, göz kamaştıran kaleyi bırak,

sen büyüleyici bronz çatılarınınla da ışıldamaya muktedirsin!

Pırl pırl parlayan mücevherin Pergamon'u,

dev binaların sıkıştırdığı Rufinus'un korusunu da saklayabilirsin!

Kyzikos, imparator olarak Hadrianus'un güçlü taşlardan inşa ettiği gösterişli tapınağı

gerek yok artık övmene!

Ne Piramitler ne Kolossos ne de Deniz Feneri benimle kıyaslanabilir;

ben daha fazla ışık saçırım onlardan.

Savaşta İsaüralıları yenip ortadan kaldıran efendim,

beni tanrıçanın altın meskeni olarak yarattı.

Ve ben açığım dört kapıdan giren rüzgârlara.

Bu dizelerin yazarı yedinci ve en gösterişli harika olarak Anastasios'un sarayını övmüştür. Eski listelerden bildiğimiz harikalardan yalnızca Mısır Piramitleri, Rodos Heykeli ve -eski listelerde yer almayan- İskenderiye Feneri'nden bahsetmiştir. Ayrıca daha önce de belirtildiği gibi, Roma Kapitolü ve Kyzikos'taki Hadrianus Tapınağı ile MS 142 yılında konsül Lucius Rufinus tarafından kurulan, bundan dolayı da "Rufinus'un korusu" olarak adlandırılan varlıklı Pergamonlu Asklepion'un tapınağı da ilk kez harikalar arasına dâhil edilmiştir.

Kitab-ı Mukaddes'teki Dünya Harikaları

Listelerin derlenmesi, sonraları giderek münferit bir hal almıştır. Sözelimi 6. yüzyılda faaliyet gösteren Tourslu

piskopos Gregorius, daha önce bilinen dört dünya harikasına -Babil Surları, rivayete göre tek bir taştan yapılan "Pers kralının mezarı" (kastettiği Halikarnas Mozolesi olabilir), Rodos Kolossosu ve İskenderiye Feneri'ne- ek olarak ilk kez, öncelikle Nuh'un gemisi ve Süleyman'ın Mabedi (Birinci Mabet) ile Herakleia'da bulunan tiyatrodan söz etmiştir:

Çoğu filozof edebi araştırmalardan bağımsız hareket ettiklerinde, diğerlerinin daha çok takdire şayan olduğunu düşündüğüm için bazılarını dâhil etmediğim yedi harikadan fazlasını saptamıştır; bunların şekil veya ayrıntıları şöyledir:

Belirlediğimiz ilk harika, Tanrı'nın emrettiği şekilde yapılan Nuh'un gemisidir: Uzunluğu 300, genişliği 50, yüksekliği 30 arşın olacaktı. Bu geminin ya iki ya da üç odası olduğunu biliyoruz. Tüm yapıt [standart ölçü olarak] bir kübite tamamlandı. Geminin yan tarafında bir pencere ya da açıklık bulunuyordu. Sekiz kişiyle birlikte gökyüzündeki bütün kuş, yeryüzündeki tüm hayvan ve yırtıcı hayvan türleri gemiye alındı ve dünyanın düzelmesi için gelen tufandan soyları korundu.

Orosius'un şöyle tarif ettiği Babil'i ikinci sıraya koyuyoruz: "Düzlük bir yer olduğu için her taraftan görülebilen harika, kare gibi birbirine eşit surlarıyla bir ambar şeklinde harikulade yerleştirilmişti. Anlatılanlara göre 50 arşın genişliğe ve dört katı yüksekliğe sahip olan surların boyutları pek de inandırıcı değildi. Çevresi de 470 stadiondu. Sur, pişmiş tuğladan yapılmış ve araları dökme asfalt ile birleştirilmişti. Surun ön cephesinde 100 bronz kapı bulunuyordu. Kapılar, mazgallı siperlerin yüksekliğiyle aynı uzunluktadır ve savunmacılar için yapılan sığınaklar her iki tarafta eşit ayarlanmış olmasına karşın, aralarındaki boşluk yan yana iki tane dört atlı arabanın geçebileceği kadar alan sağlamaktadır. İçerisinde her biri dört kattan oluşan evler yükseklikleriyle hayranlık uyandırıyor." Burası, insanoğlunun düzelmesinden sonra dev Nebroth tarafından kurulan ilk şehirdi.

Üçüncüsü, büyüklüğünden ziyade mimarisiyle bir harika özelliğine sahip olan Süleyman Mabedi'dir: "Süleyman, bi-

nanın iç surlarını, zeminden tavana kadar sedir ağacından inşa etti. İçini ahşapla, binanın zeminini de servi ağacından tahtalarla kapladı. Binanın arka tarafından 20 arşın uzakta, zeminden tavana kadar sedir ağacından bir bölme yaptı ve böylelikle koro bölümünü iç tarafta, kutsalların kutsalının içinde inşa etmiş oldu. Koro bölümünün önündeki tapınak dehlizi 40 arşın uzunluğundaydı. Binanın içi tamamen sedir ağacıyla kaplanmış olup, tormalı boğumlara ve kabartmalı mimari süslemelere sahipti; her şey sedir ağacıyla kaplıydı, bu nedenle surdaki hiçbir taş görünmüyordu. Tanrı'nın ahit sandığının buraya yerleştirilebilmesi için koro bölümünü binanın içine yaptı. Koro odası 20 arşın uzunluğunda ve 20 arşın genişliğindeydi. Bu odayı gizledi ve saf altınla kapladı; sunağı da sedir ağacıyla kapladı. Sunağın önündeki yapıyı saf altınla kaplayıp tahtaları altın çivilerle tutturdu. Tapınakta altınla kaplı olmayan hiçbir şey yoktu; koro odasındaki sunağın tamamı da altın kaplıydı. Koro odasına 10 arşın yüksekliğinde zeytin ağacından iki kerubi yaptı: Her kerubi, bir uçtan diğer uca 10 arşın uzunluğunda kanada sahipti, yani bir kanadı 5 arşın uzunluğundaydı. Diğer kerubinin kanadı da aynı şekilde 10 arşındı. Kerubileri tapınağın ortasına yerleştirip altınla kapladı. Tapınağın tüm surlarını çeşitli mimari süslemeler ve torna işleriyle, oymalarla donatarak içlerine, adeta surun içinden çıkıyor gibi görünen kerubiler, palmiye ağaçları ve çeşitli tasvirler yaptı. Zeminin içini ve dışını da altınla kapladı. Koro bölümünün girişine zeytin ağacından kapılar, dört köşeli beş tane direk ve zeytin ağacından iki kapı kanadı yaptı. Üzerlerine kerubiler ve palmiye türlerinden oymalarla mükemmel kabartmalar yaptırdı ve bunları altınla kapladı. Tapınağın girişine de yine zeytin ağacından dört köşe direkler ve her iki tarafa servi ağacından iki kapı yaptı; her kapının iki kanadı vardı ve dönüşümlü olarak açık tutulurdu; üzerlerine kerubiler, palmiye ağaçları ve muhteşem süslemelerden oymalar yaptı. İçeride, işlenmesi için fazlasıyla uzun duran hayranlık uyandırıcı daha pek çok şey yaratmıştı.

Dördüncüsü, bir ametist taşının resim gibi mükemmel şekilde oyulmasıyla meydana getirilen ve delerek çalışılan, Pers kralına ait bir mezardır; dış tarafında oldukça dikkat çeken insan, hayvan veya kuş sembolleri vardır; yaprak ve meyve resimleriyle oyulmuş ağaçlar da bulunur.

Beşincisi, neredeyse hiç kimsenin başına taş atamayacağı yükseklikte, Rodos Adası'na dikilen, tunçtan yapılmış altın kaplama kolossos heykelidir. Pek çok kişi, içeri girmenin bir yolunu bulan birinin bacağından kafasına kadar tırmanabileceğini de anlatır; ayrıca bu heykelin başının 22 araba yükü buğdayı alacak kadar büyük olduğunu da söylerler.

Altıncısı, Herakleia'da bir dağ kayasından yapılan tiyatrodur, öyle ki her şey tek bir taş ile tamamlanmıştır. Surlar hariç, içerisinde ne kadar kemer, oyuk, merdiven ve oturma yeri varsa; evet, hepsi tek bir taştan yapılmıştır. Bunun yanı sıra [sadece] Herakleia mermeri ile kaplanmıştır.

Yedincisi, dört yengeç üzerine dikildiği söylenen mucizevi büyüklükteki İskenderiye Feneri'dir. Bu yengeçlerin küçük olması kuşkusuz mümkün değildi, zira yüksekliği ve genişliği bakımından bu muazzam ağırlığı taşımaları gerekiyordu; yengeçlerden birinin pençesinin, üzerine uzanan bir insanın tamamını kaplayamayacağı kaydedilmişti. Bu deniz feneri, geceleri rüzgâr ya da fırtınada dolaşan denizcilerin yıldızları göremedikleri zaman yelkenlerini yönlendirecekleri yönü bulabilsinler diye halkın parasıyla alınan yakıtla geceleyin ateşlenirdi.

Bu harikalardan bazıları Tanrı'nın emriyle bazıları da insan buluşu olarak inşa edilmiş olabilir; ancak kesin olan şudur ki her iki olasılıkta da insanlar tarafından yapılmışlardı. Bazıları çoktan tarihe karışmış, bazıları ise yok olmanın eşiğindedir...

Sonuç olarak, -Gregorius'un harfiyen alıntıladığı- Kitab-ı Mukaddes'te ayrıntılı olarak tasvir edilen iki yapıt, Nuh'un gemisiyle Süleyman'ın Mabedi, burada iki pagan dünya harikasının, yani Olimpos'taki Zeus Heykeli ile Efes'teki Artemis Tapınağı'nın yerini almıştır.

Listenin bu kısmı tamamen öne çıkmamakla birlikte, Gregorius'un da sözünü ettiği Herakleia'daki tiyatro, 8. yüzyılın başlarında faaliyet gösteren Kuzey İngiltere'nin Jarrow kasabasından İngiliz keşiş ve oldukça üretken bir yazar olan Beda Venerabilis'in adıyla nakledilen ve birçok farklı versiyonunun mevcut olduğu bir listede de yer almıştır. Bunlardan birini burada sunmak istiyoruz:

Dünyanın Yedi Harikası Üzerine

İlk harika, dünyanın dört bir yanındaki şehirlerin şehri Roma Kapitolü'dür. Burada ayrıca, her kesimden insan tarafından adanmış heykeller de bulunur. Bu heykellerin göğüslerinde temsil ettikleri halkın isimleri yazılıydı ve her heykelin boynunda bir çan bulunuyordu. Rahipler heykelleri gece gündüz gözetim altında tutuyordu. Bir topluluk Roma İmparatorluğu'na karşı bir ayaklanma çıkarmaya kalkıştığında, o toplumun heykeli hareket eder ve boyunlarındaki çan çalardı, böylece rahipler hemen isim tahtasını prenlere götürür ve isyanı yatıştırmak için geç kalmadan bir ordu gönderebilirlerdi.

İkincisi, denizin altında yirmi çift basamakta [her biri 5 ayak, yani toplam 100 ayak] camdan yapılmış dört yengecin üzerine inşa edilen İskenderiye Feneri'dir. Böylesi büyüklükteki cam yengeçlerin oraya nasıl döküldüğü ya da kırılmadan denize nasıl getirildiği, üzerlerine o temellerin nasıl yerleştirildiği ve dolgu maddesinin suyun altında nasıl sertleştiği, yengeçlerin neden kırılmadığı ya da üstündeki temelin neden kaymadığı, bütün bunlar büyük bir mucizedir ve nasıl yapıldığını izah etmek oldukça güçtür.

Üçüncüsü, Rodos Adası'nda bulunan 125 ayak [yüksekliğinde] bronz kolossos heykelidir. Böylesine büyük bir kütlenin dökülüp bulunduğu yere dikilmesi bir mucizedir; zira bu kolossos heykeli, Roma'dakinden on iki ayak daha yüksektir.

Dördüncüsü, Smyrna kentinde atıyla birlikte Tanrı suretinde yapılan Bellerophon'un demir heykelidir. Heykel havada asılı durur, ancak ne zincirlere asılıdır ne de alttan herhangi bir desteği vardır; aksine üzerindeki kemerlerde büyük taşlar bulunur ve bu taşların çekim kuvveti sayesinde havada, dengede kalır. Demirin ağırlığının yaklaşık 5000 pound olduğu tahmin edilmektedir.

Beşincisi, bir mermerden oyulan aynı taştan şekillendirilmiş yedi yengecin üzerinde duran Herakleia şehrindeki tiyatrodur; öyle ki tüm odacıkları, bekleme odaları, surlar ve zindanları tek bir taştan yapılmış gibi görünürdü. İçerideki hiç kimsenin, kendi kendine veya bir başkasıyla bu yapının

çevresinde bulunan diğer insanların onu duyamayacağı kadar gizli konuşması mümkün değildi.

Altıncısı, yakacak odun temin edilebilecek bir kaynak olmadan devamlı olarak ateşle ısıtılan, Tyanalı Apollonius'un tek bir adak mumuyla ateşlediği hamamdır.

Yedincisi, Diana Tapınağı'dır. 4 sütun üzerine kemerlerin ilk temelleri atılmıştır, daha sonra ilk 4 kemer üzerine dayanan, yukarı doğru gittikçe yükselen taşlar yerleştirilmiştir. Bu 4 kemer üzerine 8 sütun ve 8 kemer inşa edilmiştir, bunun üzerine üçüncü kata 4 parça ile dengede durması sağlanan, giderek yükselen taşlar yerleştirilmiştir. 8 kemer üzerine 16, 16 üzerine 32 sütun ve kemer yerleştirilmiştir; bu da dördüncü katı oluşturuyordu. Beşinci katta 64 sütun ve kemer bulunuyordu. 64 sütun ile birlikte muhteşem güzellikteki bu yapı 128 sütuna tamamlanır.

O halde, diğer yazarlara göre en azından iki farklı mucizeye işaret eden Herakleia Tiyatrosu, iki nedenden dolayı harika olarak görülmektedir: *Scholia Alexandrina*'nın ikinci listesine eklenen ve yeri bilinmeyen bina veya Tourslu Gregorius'a göre "Pers kralının mezarı" ve Kudüslü Kosmas'ın atıfta bulunduğu mucizevi bir akustiğe sahip "Herakleia'da bulunan amfitiyatronun yakınındaki" bina gibi tek bir taştan yontulmuştur.

Buna ek olarak Beda'ya atfedilen liste, ayaklanma sırasında çalınan heykelleriyle Roma'daki kapitol, camdan dört yengeç üzerinde duran İskenderiye Feneri, Roma'daki Kolezyum'dan bile büyük olduğu rivayet edilen Rodos Kolossosu (bkz. 1. Bölüm) ve kendi kendini ısıtan bir hamamdan -böyle bir dünya harikasının şiddetli soğukları olan Kuzey İngiltere'de icat edilip edilmeyeceğini ister istemez merak ediyor insan!- bahsetmiştir. Sonuncu ve bir o kadar da önemli olarak Efes'teki Artemis (Diana) Tapınağı, burada büyüklüğü ve güzelliği nedeniyle değil, yalnızca gerçekten fantastik olan mimarisiyle bir dünya harikası olarak görülmemektedir. Görünüşe bakılırsa da sahiden yalnızca hayallerde var olmuştur...

Yedi, Sekiz, Dokuz ve Daha Fazla Dünya Harikası

Şu ana dek sözü edilen derlemeler dünya harikalarında yedi rakamına bağlı kalmıştır; en çok hepsini geride bırakan sekizinci bir harika ilave etmişlerdir. Ne var ki gerekli görüldüğü takdirde yeni ve belki de Hristiyan bir dünya harikası, herkesçe bilinen bir harikanın yerini almıştır.

Öte yandan, Yüksek Orta Çağ yazarları artık yedi sayısında ısrarcı olmamaya eğilim göstermiştir. 12. yüzyılda Selanikli Eustathios, Homeros'un *Odysseia*'sı için "harika" sözcüğüne yaptığı yorumunda yine mozole, Efes'teki Artemis Tapınağı, Asma Bahçeler ve Piramitler'den bahsederken, İskenderiyeli Dionysios'un *Dünya Şarkıları*'na yaptığı yorumda "görülecek yedi eser" arasına bir de Kolossos'u ve yeniden bahçeleri eklemiştir. Georgios Kedrenos'un 1200 yılı civarında yazılan tarihi bir eserinden alıntılanan dünyanın yedi harikası hakkındaki bir şiir, belirli bir harikayı vurgulamadan ve bu tutarsızlığa atıfta bulunmadan yeniden Rufinus'un korusu ve (kusursuzluktan ötürü övgü toplayan) Kyzikos Tapınağı da dâhil sekiz dünya harikasını işaret etmiştir:

Görölmeye değer olarak anılan yedi yapıt şunlardır:

Fazla kibirli bir ölke olan Mısır'ın övünmek için sahip olduğu, eskilerin boş şatafatından ibaret olan Piramitler,

ve yıldızlara uyarladığı İskenderiye Feneri.

meşhur Rodos Kolossosu

ve Kyzikos'un en güzel evi.

Artemis'in Efes'teki evi.

Mausolos'un bir zamanlar talihsiz karısı olan Artemisi-a'nın yaptırdığı Mausolos'un meşhur mezarı,

ve Mira kentindeki Likya'nın önce İsmail'in soyundan gelenleri yok eden tiyatrosu.

Ve güzelliği tüm ülkeye yayılan Pergamon'daki Rufinus'un korusu.

Artemis Tapınağı'nın yerine -Kosmas'ın da sözünü ettiği- Konstantinopolis'te bulunan Ayasofya Kilisesi'ni getiren ve onu dünyanın yedi harikasının tamamının önüne geçen sekizinci harika olarak tanımlayan isimless Yunan uyarlayıcısı bu listeyi daha iyi bir şekilde sıralarken, 13. yüzyılın bir başka Yunan kâtibi de aynı şekilde "sekiz değerli yapıt"tan söz etmiştir:

Dünyanın görölmeye değer sekiz parçası şunlardır:

1. İskenderiye Feneri: Fenerin tırmanarak çıkılabılen ve uzak bir mesafeden görölebılen yüksek bir konumda yer aldığını biliyorum.
2. Smyrna'daki Bellerophon[tes] - Bunu bilmiyordum.
3. Karya'da bulunan Pausolos'un mezarı - Bunu da bilmiyordum.
4. Rodos Kolossosu ve fener, tiyatro.
5. Roma Kapitolü ve saray.
6. Kyzikos'taki tapınak.
7. Babil Surları.
8. Ve Mısır'da gölgesi olmayan Piramitler: Çünkü güneş tamamını aydınlatıyor. Bir nesne ya da bir insan güneşte durduğunda gölgesi olur; Piramitler öğlen güneşinin ortasında dursa da gölgeleri olmaz, oradaki yaşlı bir sanatçı tarafından özel bir yöntemle inşa edildiği için gölgesi yere düşmez.

Görünüşe bakılırsa yazar İskenderiye Feneri'ni kendi gözüyle görmemiştir; 1572 yılında Maarten van Heemskerck, İskenderiye Feneri hakkında şüphesiz ondan çok daha fazla şey bilmemektedir (Görsel 9). Halikarnas Mozolesi burada Pausolos'a atfedilmiş, Rodos Kolossosu da "fener, tiyatro" olarak tanımlanmıştır... Bu yazar iki kez "Bunu bilmiyordum!" diyerek de durumunu kabul etmiştir.

Bununla birlikte en kapsamlı liste, 1300 civarında el yazmasıyla oluşturulan ve Vatikan Kütüphanesi'nde muhafaza edilen "dünyanın en güzel ve görülmeye değer eserleri" dir. Burada dünyanın yedi değil, neredeyse otuz harikası listelenmiştir ve çeşitli yazarlar tarafından bir buçuk yıl içinde dünya harikası olarak kabul edilen bu kitapta sunulan neredeyse tüm efsanevi yapılar ve sanat eserleri -hatta daha da fazlası- burada yeniden karşımıza çıkmaktadır:

Efes'te Artemis Tapınağı.

Babil Surları.

Mısır'daki Piramitler.

Roma'da Aphrodite ve Roma Tapınağı.

Roma'daki amfitiyatro [Colosseum].

Halikarnas'ta Mausolos'un mezarı.

Roma'da Gaius ve Lucius'un *naumachia'sı*.⁵

Girit'teki labirent.

Phidias'ın eseri Olimpos'taki Zeus.

Phidias'ın eseri Epidaurus'taki Asklepios.

Khares'ın eseri Rodos Kolossosu.

Polykleites'ın eseri Argos'taki Hera.

Praxiteles'ın Knidos'taki eseri Aphrodite.

Milet'te bulunan Apollon Tapınağı.

Mısır'dan Roma'ya getirilen dikilitaş.

Heliopolis'teki Zeus Tapınağı.

Karrhai'de [Harran] [ay Tanrıçası] Selene [Tapınağı].

Kyzikos'ta yapımı tamamlanmamış Hadrianus [Tapınağı].

Damaskos'taki Zeus [Tapınağı].

5 Antik Roma'da hem deniz savaşı oyunlarını hem de bu oyunların gerçekleştirildiği kompleksleri tanımlamak için kullanılan bir kavram. (e.n.)

Thebai'nin leylakları.

Sidon'daki tiyatro.

Trakya'da yer alan Herakleia'daki [tiyatro].

İskenderiye'deki Sarpedon [Serapis?] Tapınağı.

Pergamon'da bulunan [Rufinus korusundaki] Asklepios Tapınağı.

Sardes'teki sütunlar.

Sardes'te 250 adım derinliğe sahip Herakles krepisi.

Efes'te tamamen elle yapılan liman.

Nikomedia'daki Antoninus [Caracalla Heykeli].

Phidias'ın yapımı tamamlanmamış altın ve fildişi eseri olan Berytos'taki Zeus.

Likya'da bulunan Myra kentinde tamamen zümrütten yapılan bir kübit uzunluğunda sırtı ve tahtı tamamlanmamış, aynı taştan bir taht üzerinde oturan Praxiteles'in eseri Leto.

Görsel 9: Maarten van Heemskerck, İskenderiye Feneri (1572).

X. DÜNYA HARİKALARININ RÖNESANSI

Ad fontes - Antik Dönem Kaynaklarına Dönüş

Orta Çağ'ın sonlarına doğru 15. yüzyılın ortalarında, Roma'da çalışan Yunan hekim ve konsül Giorgio Sanguinatio, "dünya harikası" konulu bir şiir kaleme alırken, hiçbir bilgisi olmadan ve yedi rakamına riayet etmeden şu isimleri vermiştir:

Roma konsülü Sanginatio'nun dünyanın görülmeye değer 16 eseri [şiiri]:

Yüz kapılı Thebai, Semiramis'in inşa ettiği muhteşem Babil Surları,

Sanatla yaratılmış Mausolos'un yaptığı mezar.

Yusuf'un Piramitleri de sanatıyla var olmakta,

Roma Kapitolü, keza Kyzikos'ta inşa edilen Hadrianus'un tapınağı da,

diğer görülmeye değer yapılar olarak kabul edilmiş.

Başka görülmeye değer bir yapı olan Kolossos da Rodos'ta inşa edilmiş.

Sekizinci görülecek yapıt İskenderiye Feneri,

dokuzuncusu Kaisareia'daki sur,

onuncu görülmeye değer yapı ise Herakleia'da,

on birincisi Smyrna'daki Phelephos,

on ikincisi labirent ile Girit'teki bir mağara,

on üçüncüsü başka bir kule,

bir diğeri Efes'teki Artemis Tapınağı,

on beşincisi Bizans'taki tapınak,

ve Pergamon'da Kral Kyros'un kutsal mekânı.

Ne dünya harikalarının sayısı ne de isimleri ve özellikleri daha fazla biliniyordu: Smyrna'daki Bellerophon'un yerini burada Phelephos, labirentin yerini bir mağara almıştır ve üç antik dünya harikasıdan Pergamon'daki Rufinus'un korusu, Olimpos'taki Zeus Tapınağı ve Ekbatana'daki Kyros'un sarayı burada tek bir yer haline dönüşmüştür: "Pergamon'da Kral Kyros'un kutsal mekânı"

Bir nesil sonrasında, 1482'de, ismini memleketi Montepulciano'dan (Siena) alan Politianus lakaplı İtalyan hümanist Angelo Ambrogini, ilk dersini Floransa Üniversitesi'nde öğrencileri "Etrüsk gençleri"ne vermiştir. Bunu, Vergil'in klasik şiir temasına uygun olarak Latince mısralarla yapmıştır. Yani ölümsüz olduklarını göstermek için onları dünyanın tam olarak yedi harikasıyla karşılaştırmıştır.

Öyleyse Etrüsk gençliği, Aion azizlerine [Müzler'e] fedakârlıkta bulunun,

bıkmadan usanmadan rekabet içinde ve benimle birlikte,

iffetli Minerva'nın göz alıcı elbiselerine dokumadığın

ve ciddi bir fedakârlıkla geliştirdiğin

şairin sanatsal anıtlarını,

bir zamanlar yedi misli dünyaya yayılan şöhretini kutlayan görülmeye değer yapıtlarıyla bile kıyaslanmayan,

savaşların sıkça tasvir edildiği kızıla boyanmış eski Atina'yı görmeye gelin.

Evet, ne savaşçı Babil'in dört atlı arabanın koşturulduğu surları,

ne akan gökleriyle Asma Bahçeler kıyaslanabilir,

ne sağ boynuzlardan yapılan Delos'un sunağı

ne de dev Phoebus'un [Apollon] kütlesi altın Rodos;

Mausolos,

Karyalılar senin mezarının kabartmalarıyla,

Elis de Phidias'ın fildişiyle böbürlenmeyecek,

kibirli Piramitler'le de övünmeyecek Canopus'un [Mısır]
dizginlenemeyen dili:

Çünkü bunlar Neptün'ün zıpkınının kuvvetle titreyişiyle,

ya da mermin sayesinde [yıldırım tanrısı] Summanus,

zarar gördüler,

şiddetli kasırgalara veya fırtınanın gazabına kurban gittiler

Veyahut da zamanın sessiz tahribatıyla yavaş yavaş yok
oldular.

Ama şairin eserlerinin etkisi gelecek yıllarda da devam
eder ve ebedi kalır!

Babil Surları ve Asma Bahçeler, (bkz. 1. bölüm: daha önce Martial'ın da dünya harikası olarak tanımladığı) Delos'taki boynuzlu sunak, Rodos Kolossosu, Halikarnas Mozolesi, Olimpos'taki Zeus Heykeli ve Mısır Piramitleri: Sanguinatio'nun aksine, Politianus dünyanın tam olarak yedi harikasından bahsetmiştir. Hepsi hakkında tam olarak fikri yoktur; Niketas gibi (bkz. 9. Bölüm) o da Rodos Kolossosu'nun bir Apollon Heykeli olduğunu düşünmektedir. Orta Çağ'da hızla artan dünya harikaları listelerini kabul etmemekle birlikte, -Rönesans dönemine özgü bir biçimde- kendi kendine antik dönem kaynaklarından çalışan hümanist, bu gibi aşırılıklarından kaçınarak mümkün olduğunca özgün bir Antik Çağ tablosu elde etmek için çabalamıştır.

Dünyanın yedi harikasının rönesansı süratle gerçekleşmiştir. Politianus'tan bir nesil sonra dünya harikaları o kadar yaygın bir hale gelmişti ki 1517'de Oxford'da başka bir yüksekokulun, Corpus Christi Koleji'nin kurucusu, koydukları kurallarda öğretim görevlilerinin yemek-

ten sonra birlikte oturmalarına, şarkı söylemelerine veya “şiiir, tarih ve dünya harikaları” üzerine konuşmalarına karar vermiştir.

Bu konuşmalar etkili olmuş gibi görünüyor: Aynı yüzyılın ikinci yarısında dünya harikaları üzerine Latince dizeler kaleme alan Hollandalı hekim ve hümanist Adriaen de Jonghe (1511-1575), Latinceye çevrilmiş ismiyle Hadrianus Iunius, boynuzlu sunak yerine yine Zeus Heykeli’nden bahsetmiştir. Iunius, farklı bir açıdan Martial’ın görüşünü takip etmektedir, zira Bilbilis’te doğan bu şaire açıkça atıfta bulunmasından anlaşıldığı üzere (epigramlarını 1568’de yayımlamıştı) o da Kolezyum’u (bkz. 1. Bölüm) dünyanın sekizinci harikası olarak görmüştür.

1. Mısır Piramitleri.

Basamak basamak yükselen Piramit harikalarını, gömülenler için anıt olarak firavun [Mısır] krallar inşa etti ve onlara, büyük Memphis bölgesinde komşu olan [Güneş Tanrısı] Hyperion’un azgın ateşlerine katlanmayı öğretti.

2. İskenderiye Feneri.

Sen geceleri gemilerin yolunu bulması için İskenderiye Feneri’ni inşa ettin Ptolemaios,

karanlık gece sessizliğe gömüldüğünde, Nil’in hain kıyılarına çok daha güvenle ulaşabilsinler diye parlak meşaleler Phoebus’un [Apollon’un] yerine bir ışık püskürttü.

3. Babil Surları.

Kocasının boynunu kestikten sonra kudretli Semiramis Babil’in sert asfalt ve pişmiş tuğladan yüksek surlar ile çevrilmesini emretti: Yüz tane de kapı yaptırdı ve bu sırada odun yığınlarını hazırladı.

4. Efes’teki Diana Tapınağı.

Delia [Artemis], Amazon’un Efes’i gösterişli Asya’nın müstesna parçası olan bu kutsal evi senin için inşa etti. Bataklık üzerindeki temeller yer sarsıntılarından etkilenmesin diye önceden kömürle sıkıştırıldı.

5. Mozole.

Karısı, içmek için Mausolos'un hâlâ sıcak olan küllerinden aldı ve artan hürmetinin delili olarak büyük sanatçıların mermer kabartmalarla süslediği, onu yaşatan sembol olan bir mezar inşa etti.

6. Devasa Güneş Tanrısı Heykeli.

Dev heykelin boyu yetmiş kübitti. "Güneş Tanrısı" ismiyle içi kaya dolu koca bir oyuk olan dev bir kule gibi içi boş bir şekilde bronzdan yapıldığı ve Rodoslular arasında kutsal bir yer kazandığı söylenir.

7. Olimpos'taki Jüpiter Heykeli.

Asil oyunlarla oruç [takvimlerini] [Yunan] Akalar olarak işaretleyen olimpiyatların annesi Elis, harikalara karar verir. Ve saç ve kafasıyla Olimpos'u titreterek kar beyazı fildişinden yapılmış Phidias'ın Jüpiter'ini gösterir.

8. Amfitiyatro.

Bilbilis'in doğumuyla övündüğü ozan [Martial] bunlara imparatorluk amfitiyatrosunun kutsal parçasını da dâhil eder: Dünyanın yuvarlak şeklini yansıtan bu nesne, seyirci alanında halkı bir araya toplayıp oyunlar hazırlardı.

Resimlerde Dünyanın Yedi Harikası

Hadrianus Iunius'tan alıntılanan yukarıdaki dizeler, bir bilginin ölümünün ardından yayımlanan şiirler arasında yer almaktadır. Ancak ilk kez, 1572'de Hollandalı gravür ustası Philips Galle'nin (Iunius'un dostu) ressam Maarten van Heemskerck'ten (1498-1574) örnek alarak yayımladığı ve kitabımızı da süsleyen (Görsel 3-10) sekiz gravürden oluşan bir seride şairin ismi anılmadan karşımıza çıkmaktadır.

Heemskerck'in dünya harikaları tabloları antik dönem gerçekçiliğinin yeniden yapılanması değil, çağdaşlarının zihnindeki görüntüyü güncelleme amaçlıdır: Örneğin Artemis Tapınağı (Görsel 6), bir kilise olarak görülmekte-

dir. Sadece -gravür sanatını mimarlık tarihi açısından da değerli kılan- Kolezyum Amfitiyatrosu (*Amphitheatrum*), sanatçının Roma'da kaldığı birkaç yıl boyunca üzerinde çalıştığı (Gösel 10) çağdaş haliyle doğru şekilde yansıtılmıştır. Kolezyum'un bugünkü adını aldığı ve Heemskerck'in arenaya yerleştirdiği Nero'nun heykeli ise o dönemde kalmıştı ve dünya harikası tabloları bu halleriyle gerçekleri kadar Heemskerck'in hayal gücü sayesinde de ortaya çıkmıştır.

Bu gravür serisinin üç baskısı çıkmıştır. Dizeler ve gravürler olmak üzere iki bölümü de oldukça rağbet görmüştür. Floransalı sanatçı Antonio Tempesta tarafından 1608'de yayımlanan seri, Iunius'un dizeleri yerine hümanist Josse de Rycke'nin (Iustus Rychius, 1587-1627) dizelerini aktarmış olsa da Hollandalı gravür ustası Crispijn de Passe'nin, ressam Maarten de Vos'un tablolarını örnek alarak 1614'te yayımladığı dünya harikaları resimleri serisinde de Iunius'un Babil Surları, Olimpos'taki Zeus Heykeli, Rodos Kolossosu ve İskenderiye Feneri hakkında yazdığı şiirlere rastlıyoruz.

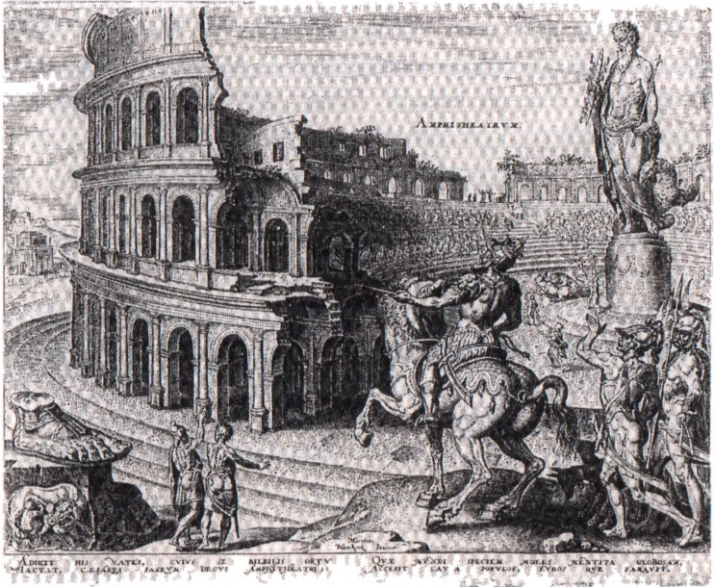
Ve Hollandalı haritacı Willem Janszoon Blaeuw'un gravürü ilk olarak 1606'da basılan ve yaygın bir şekilde kullanılan dünya haritasının kenarına çizmesi, gravürün ne kadar yaygın olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Avusturyalı mimar Johann Bernhard Fischer von Erlach'ın 1721'de yayımladığı *Entwurff einer Historischen Architektur* isimli mimarlık teorisinde yer alan dünya harikalarının, "yeniden yapılan" ilk resimleri bile kısmen Heemskerck'in örneklerine dayanmaktadır.

Gravür dağılımı aynı zamanda her ikisi de Güney Tirol'de bulunan Brixen (Bressanone) yakınlarındaki Feldthurns (Velturmo) Kalesi ve Neustift (Novacella) Manastırı ziyaret edildiğinde de anlaşılmaktadır. Galles'in gravürlerinin ortaya çıkmasından on yıl sonra, Brescialı bir sanatçı, Feldthurns'te Brixen piskoposlarının yazlık konutunda 1582'de bu modelleri örnek alarak dünyanın yedi

harikasının resimlerini yapmış ve 1669’da başka bir ressam, aynı tasarıma bakarak manastırın avlusundaki sekizgen çeşme baldakeninin⁶ üzerine freskler eklemiştir.

Ancak burada Kolezyum veya dünya harikası listelerinde bahsedilen diğer yapılar ya da sanat eserleri değil, aksine -Orta Çağ’da pagan harikalarıyla Hristiyan harikalarının yer değiştirmesi geleneği gibi- manastırın kendisi dünyanın sekizinci harikası olarak kabul edilmiştir.

Bununla beraber Orta Çağ’daki meslektaşlarının aksine, Neustift Manastırı’nın dindar rahipleri dünyanın yedi harikasının pagan kökenli olmasından rahatsız değillerdi: Antik Çağ’ın bu efsanevi yedi yapı ve eseri, modern dönemde yaygın olarak bilinenlerin bir kısmıydı ve bugüne dek de öyle kaldı.

GÖRSEL 10: Maarten van Heemskerck, Roma Kolezyumu (1572).

6 Bir taht ya da altar üzerinde sütunlar vasıtasıyla yükselerek onu koruyan bir bölüm. (e.n.)

Antik Ölçüler

Zikrettiğimiz antik dönem yazarlarının birçoğu dünyanın yedi harikasının boyutları konusunda bilgi vermiştir. Standart ölçünün ayak olmasının yanı sıra sıklıkla verilen ölçüler şunlardır:

1 Kübit	: 1 ½ ayak
1 Çift adım	: 5 ayak
1 Kulaç	: 6 ayak
1 Plethron	100 ayak
1 Stadion	: 600 ayak
1 Mil	1000 çift adım

Antik dönem yazarlarının ifade ettiği ölçüler bize ne kadar doğru gelse de onları modern ölçülere çevirirken şu iki sorun göz ardı edilmemelidir: Bir taraftan, antik dönem ölçüleri büyük olasılıkla her zaman doğru aktarılmamıştır. Bunun sebebi, Orta Çağ'da Antik Çağ'dan kalan metinlerin korunmasını borçlu olduğumuz nüshalarda, başta rakamlarda olmak üzere hataların meydana gelmiş olmasıdır. İkinci olarak, Antik Çağ'ın tüm zaman ve mekânlar için bağlayıcı olan bir ölçütü yoktu. Örneğin antik dönemde "ayak" 29 ½ cm ve 35 ½ cm arasında değişmektedir ve bu da bir stadion için yaklaşık 180 m ile 210 m arasında bir değişkenlik oranına yola açmaktadır.

KAYNAKÇA

Dünyanın Yedi Harikası Hakkında Yazan Antik Dönem Yazarları

Dünyanın yedi harikası ile ilgili fikirlerimizi özellikle birçok antik dönem yazarının eserine borçluyuz. Geleneksel metinlerin doğru bir şekilde aktarılması için çabalayan bu kitabın çevirilerinde eksiklikler (...) şeklinde belirtilmiştir; ifadelerin daha iyi anlaşılması için de derleyen tarafından yapılan tüm eklemeler köşeli parantez içinde verilmiştir.

Daha fazla bilgi edinmek için şu çevirilere bakılabilir:

Anthologia Palatina, 3 Cilt, çeviren D. Ebener, (Bibliothek der Antike) Berlin ve Weimar, 1981

Diodoros, Griechische Weltgeschichte I-X, 2 cilt, çeviren G. Wirth ve O. Veh., Stuttgart, 1992-1993.

Herodot, Historien, 9 Cilt, Yunanca ve Almancası Ch. Ley-Hutton ve K. Brodersen, Stuttgart, 2002'den itibaren.

Pausanias, Reisen in Griechenland, 3 Cilt, Almancası E. Meyer ve F. Eckstein, Zürih ve Münih, 1986-89.

Philon von Byzanz, K. Brodersen, *Reiseführer zu den Sieben Weltwundern. Filon von Byzanz und andere antike Texte*, Frankfurt/Main ve Leipzig, 1992.

Plinius, Naturkunde, Latince ve Almancası R. König, G. Winkler vd. Münih ve Zürih, 1973-1996.

Strabon, Geographika, 10 Cilt, Yunanca ve Almanca, St. Radt. Göttingen, 2002'den itibaren.

Metzler Lexikon Antike, yay. haz. K. Brodersen ve B. Zimmermann. 2. baskı, diğer baskılar: Stuttgart ve Weimar, 2006.

Filon ve Dünya Harikaları Listeleri

L. Allaci, *Philo Byzantius de septem orbis spectaculis Leonis Allatii opera nunc primum Graece & Latine prodit, cum notis*, Roma: Mascar-di, 1640.

J. K. Orelli, *Filonis Byzantini libellus de septem orbis spectaculis*, Leipzig 1816.

R. Hercher, *Aeliani de natura animalium*, Paris: Didot 1858, s. 101 vd.

H. Omont, *Les sept merveilles du monde au moyen age*, Bibliothèque de l'école des Chartes 43, 1882, 40-59.

H. Schott, *De septem orbis spectaculis quaestiones*, doktora tezi, Münih, (Ansbach) 1891.

M. Arnim, *De Filonis Byzantii dicendi genere*, doktora tezi Greifswald, 1912.

W. Kroll, "Filon 49", *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaften* XX 1 içinde, Stuttgart 1941, 54-55.

A. Diller, *The Tradition of the Minor Greek Geographers*, (Philological Monographs 14) Lancaster PA und Oxford 1952, 3 vd.

J. Lanowski, "Weltwunder" *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaften* içinde, X. Stuttgart 1965, 1020-30.

J. Lanowski, "Les listes des merveilles du monde 'grecques' et 'romaines'" P. Oliva ve A. Frolíková (yay. haz.), *Concilium Eirene* XVI. cilt II Prag 1983, 182-86.

J. Lanowski, *Zum Werk des Filon von Byzanz*. Eos 73, 1985, 31-47.

K. Brodersen, *Reiseführer zu den Sieben Weltwundern: Filon von Byzanz und andere antike Texte*, (Insel-Taschenbuch 1392) Frankfurt/Main ve Leipzig 1992.

Yedi Rakamı Üzerine

W. H. Roscher, *Die Sieben- und Neunzahl im Kultus und Mythos der Griechen*, Leipzig 1904.

W. H. Roscher, *Die Hebdomadenlehren der griechischen Philosophen und Ärzte*, Leipzig, 1906.

D. Matz, *Ancient World Lists and Numbers: Numerical Phrases and Rosters in the Greco-Roman Civilizations*, Jefferson NC ve Londra 1995, 49 vd.

Popüler ve Bilimsel Yayınlar

H. v. Rohden, *De mundi miraculis quaestiones selectae*, doktora tezi, Bonn, 1875.

K. B. Stark, "König Maussollos und das Mausoleum von Halikarnass" *Vorträge und Aufsätze aus dem Gebiete der Archäologie und Kunstgeschichte* içinde Leipzig 1880, 174-217 ve 456-77.

E. J. Banks, *The Seven Wonders of the Ancient World*, New York ve Londra, 1916.

L. Friedländer, *Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms I*, Leipzig 1922, 446 vd.

O. Weinreich, *Studien zu Martial*, Stuttgart, 1928, 1 vd.

R. Gostkowski, *Siedm cudów Uwiata. Kwartalnik Klasyczny* 2, 1928, 391-440.

F. Krischen, *Weltwunder der Baukunst in Babylonien und Jonien*, Tübingen, 1956.

D. E. L. Haynes, "Philo of Byzantium and the Colossus of Rhodes", *Journal of Hellenic Studies* 77, 1957, 311-12.

A. Müller ve R. Ammon, *Die Sieben Weltwunder. 5000 Jahre Kultur und Geschichte der Antike*, Münih, 1966.

V. Zamarovský, *Die Sieben Weltwunder. Zeugnisse großer Kulturen*. Münih, 1966.

M. Dawid, *Weltwunder der Antike: Baukunst und Plastik*, Frankfurt/Main ve Innsbruck, 1968.

Th. Dombart, *Die Sieben Weltwunder des Altertums*, 2. Baskı, Münih, 1970.

M. Ashley, *The Seven Wonders of the World*, Glasgow, 1980.

W. Ekschmitt, *Die Sieben Weltwunder. Ihre Erbauung, Zerstörung und Wiederentdeckung*, Mainz 1984; basım, 1996.

V. Rossi, *Le sette meraviglie del mondo. I monumenti, i siti, gli artefatti e la loro fine*, Pisa, 1985.

J. Isager, *Plinio il Vecchio e le meraviglie di Roma. Analecta Romana Instituti Danici* 15, 1986, 37-50.

P. A. Clayton ve M. J. Price (yay. haz.), *The Seven Wonders of the Ancient World*, Londra, 1988; Almancası *Die Sieben Weltwunder*, Stuttgart, 1990.

J.-P. Adam ve N. Blanc, *Les sept merveilles du monde*, Paris, 1989.

M.-A. ve Y. Calvet, "Babylone, merveille du monde", R. Etienne (yay. haz.), *Architecture et poésie dans le monde grec: Hommage à Georges Roux*. Lyon ve Paris, 1989, 91-106.

K. Brodersen, *Ein Weltwunder der Antike in Iran. Archäologische Mitteilungen aus Iran N.F.* 24, 1991, 51-53.

K. Brodersen, *Ein Weltwunder auf Gläsernen Füßen: Der Pharos von Alexandria*, *Antike Welt* 24, 1993, 207-11.

E. Bauer, *Die Sieben Weltwunder*, Augsburg, 1994.

U. Sezgin, *Pharaonische Wunderwerke*, 5 Teile. *Zeitschrift für Geschichte der arabisch-islamischen Wissenschaften* 9, 1994 bis 16, 2004-5.

J. ve E. Romer, *The Seven Wonders of the World: A History of the Modern Imagination*, Londra, 1995.

Yeni Çocuk - Gençlik Kitapları ve Oyunlar

A. Vahlen, *Weltwunder der Antike*. Leipzig, 1983.

G. von Radowitz, *Die Sieben Weltwunder: Menschen, Bauten, Sensationen*, Würzburg, 1985.

G. Caselli, *Die Sieben Weltwunder, (Schau und lies deine Welt)*, Nürnberg, 1988.

H. Reichardt, *Die Sieben Weltwunder*, Nürnberg, 1987.

U. Wulfekamp ve V. Mirschel, *Weltwunder*, Stuttgart 1993.

M. Hellmiß ve F. Scheithauer, *Die Sieben Weltwunder*, Bindlach, 1994.

M. ve J. Rüttinger, *Die Sieben Weltwunder: Das Spiel der Sieben Spiele*, Fürth/Bayern 1989.

C. Landsaat ve H. van der Wusten, *Sieben Weltwunder. Jugendtheaterstück*, München (Schauburg), 1996.

R. Köthe, *Die sieben Weltwunder*, Berlin, 2000.

Resimlerde Dünyanın Yedi Harikası

G. Brett, *The Seven Wonders of the World in the Renaissance*, Art Quarterly 12, 1949, 339-59.

Maarten van Heemskerck: *8 Kupferstiche nach Maarten van Heemskerck von Philips Galle, 1572.*

Th. Kerrich, *A Catalogue of the Prints which have been engraved after Martin Heemskerck*, Cambridge, 1829, 104 vd.

F. W. H. Hollstein, *Dutch and Flemish Etchings, Engravings and Wood-cuts VII. Amsterdam o. J.*, Nr. 414-21.

I. M. Veldman, *Maarten van Heemskerck and Dutch Humanism in the Sixteenth Century*, Amsterdam, 1977.

A. Dolders, *Philips Galle*, New York, 1987, Nr. 5601.101:1-8.

I. M. Veldman, *Maarten van Heemskerck II.*, Rosendaal, 1994, 192-97, Nr. 513-20.

H. Walravens, *Die Sieben Weltwunder in chinesischer Darstellung. Oriens Extremus* 17, 1970, 101-124.

Willem Janszoon Blaeuw, *Nova Totius Terrarum Orbis Geographica Ac Hydrographica Tabula auct. Gul. Janssonio; Ja. van den Ende sculpsit*, Amsterdam, 1606.

R. W. Shirley, *The Mapping of the World*, Londra, 1983, 270 vd. Nr. 255 ve Pl. 201.

Antonio Tempesta, *Septem orbis admiranda... in aereas tabulas... relata, a Iusto Rychio Gandense versibus celebrata*, Roma, 1608.

S. Buffa, *Antonio Tempesta*, New York 1984, 289 vd. Nrr. 1453[1]-1459.

Crispijn van de Passe, *7 Kupferstiche nach Maarten de Vos*, 1614.

J. Verbeek ve I. M. Veldman, *Hollstein's Dutch and Flemish Etchings, Engravings and Woodcuts XVI.*, Amsterdam, 1974, s. 72-78 itibaren.

Johann Bernhard Fischer von Erlach, *Entwürff einer historischen Archi-tectur*, Viyana, 1721.

G. Kunothe, *Die Historische Architektur Fischers von Erlach*, Düsseldorf, 1956, 27 vd.

H. Lorenz, *Johann Bernhard Fischer von Erlach*, Zürich, Münih ve Londra 1992, 42 vd.

DÜNYANIN YEDİ HARİKASI

ANTİK ÇAĞ'IN EFSANEVİ SANAT ESERLERİ VE YAPILARI

KAI BRODERSEN

Dünyanın yedi harikası arasında Mısır Piramitleri, Babil Surları ve aynı şehirde bulunan Asma Bahçeler, Olimpos'taki Zeus Heykeli, Efes Artemis Tapınağı, Halikarnas Mozaesi ve Rodos'taki devasa Helios Heykeli (Kolossos) yer alır. Bu efsanevi yapıların ve sanat eserlerinin çoğu günümüze ulaşmamıştır. Tıpkı Antik Çağ'da olduğu gibi, günümüzde de bu yapılar daha çok hayal dünyasında yaşamaktadırlar. Gerek antik gerekse daha sonraki dönemlerde bilginlerin, şairlerin, ediplerin, yazarların ve hükümdarların zihnini yoğun bir şekilde meşgul eden bu mucizeler, atasözlerine de sirayet ederek insanoğlunun yaşamını kuşatmaya ve hayal dünyasını süslemeye muvaffak olmuştur. Bu itibarla Kai Brodersen, bu hayali dünya ve harikalarını, antik dönemden kalan tanıklıklarıyla bize sunarak dünya harikalarının gelişimini ve önemini modern insanın dünyasına taşıyor.

1958 yılında Tübingen'de doğan Prof. Dr. Kai Brodersen, Erfurt Üniversitesinde görev yapmaktadır. Birçok antik dönem kaynağını Almanca'ya çevirmiş ve yayımlamıştır. Ayrıca antik dönemle ilgili birçok çalışması vardır.

**RUNIK
KITAP**

ISBN 978-625-7513-70-8

